

כִּי נָחָם ה' צִיּוֹן נָחָם כָּל חֲרָבָתֶיהָ וַיִּשֶׁם מִדְבָּרָה בְּעֵדֶן וַיַּשְׁקֵתָהּ בְּמֵן ה'

קובץ מאמרים

נחמו נחמו עמי

על הפטרות 'שב דנחמתא'
וכלל גבואות הנחמה

יוצא לאור על-ידי

מכון דעת תורה

שעל-יד אגודת "קדושת ציון"

שבתות הנחמה תשע"ח
ירושלים

יו"ל בס"ד ע"י

מכון דעת תורה

שע"י אגודת קדושת ציון

לשאלות בכל ענין, להצטרפות
לקבוצת השליחה, ולכל ענין אחר,
ניתן לפנות אלינו בדרכים הבאות

QDUSHAT.ZION@GMAIL.COM

077-3180775

079-5383396

עמוד ועצוב

מכון מירא דכ"א

תוכן הענינים

נחמות הנביאים - סוגית דורנו!

ה מערכת קדושת ציון

ועמי את טובי ישבעו

יא הרב אליהו ברים

כך יום אף כך ליילה

יד הרב אבא שלמה גולדברג

כשונות של גאולה

יח הרב יעקב פוזנר

כמען ציון לא אהשה

לח הרב חיים דוידוביץ

עליה, בנין, ונטיעה - ואז "ששון ושמחה ימצא בה"

מח הרב חיים פרידמן

סדר הפטרות הנחמה כפי שגילה הגואל בדורנו

נא הרב יצחק מאיר יעבץ

כולם נקבצו באו כך

נג הרב מנשה בן-יוסף

הפטרת 'ותאמר ציון'

נו הרב משה וייספיש

הפקדתי שומרים

נט הרב רפאל ספייער

שבע דנחמתא באלול

ס הרב שלמה חזן

נחמות ישעיהו

סב הרב שמחה חדש

שוש אשיש בה'

סה הרב שמואל קרלינסקי

אגודת 'קדושת ציון' - תעודת זהות

סח

עקרונות היסוד של אגודת "קדושת ציון"

סט

נחמות הנביאים - סוגית דורנו!

מערכת קדושת ציון

השונים. הן אינן מצויות בקולטה למדעי המדינה ולא בקרב הפרופסורים ליחסים בינלאומיים. ומי שיפנה לכל אותם אנשי מקצוע, לכל אותם מומחים מטעם עצמם ומטעם אחרים - תהיה אחריותו מפח נפש ומבוכה נוספת על מבוכתו.

מסופר על יהודי חילוני שגדל בארה"ב והתקבל למכללת 'ווסט פוינט' הידועה של צבא ארה"ב. אותו יהודי היה בעל זהות יהודית עמומה, אך היא הייתה חזקה דיה בכדי

שיכיר את ההיסטוריה של מדינת ישראל ומלחמותיה. יום אחד הוא נכנס לשיעור מיוחד, בו נתנה סקירה של כל מלחמות המאה העשרים, תוך שימת לב לאסטרטגיה המלחמתית שהובילו לנצחון בכל מלחמה. אחר מלחמת העולם השנייה, דיבר המרצה על מלחמת קוריאה ודילג על מלחמת העצמאות בתש"ח. חשב לעצמו התלמיד היהודי, כי מדובר במקרה. אולם כאשר נשנה הדבר ודילג המרצה גם על מלחמת ששת הימים בתשכ"ז, הבין שיש כאן שיטתיות. שמא מדובר במרצה אנטישמי, חשב בליבו. הוא ניגש אליו אחר ההרצאה ושאל - "מדוע השמטת מהסקירה שלך שתי מלחמת חשוכות ביותר, בהן נצחה ישראל את צבאות ערב?". תשובת המרצה הותירה אותו פעור פה - "נושא ההרצאה היה האסטרטגיה שהביאה לנצחונות במלחמות המאה העשרים. מה שקרה בישראל באותן מלחמות אינו קשור כלל לנושא. הייתה זו יד ה', אשר קיים את הבטחתו בידי עבדיו הנביאים. לי כמומחה לאסטרטגיה צבאית אין מה לחדש בנידון!". משפט זה הותיר על אותו יהודי רושם בליימחה, עד ששב לצור מחצבתו והחל לקיים תורה ומצוות, ובכלל זה עלה לארץ ישראל.

עלינו, בני התורה השוקדים על תלמודה, מוטל לשאת קל וחומר בעצמנו מאותו יהודי, ובן בנו של קל וחומר מהמרצה באותה מכללה, שמן הסתם היה גוי.

פקודי ה' ישרים משמחי לב, וכל אות בתורה נותנת כח וחיות ללומדיה, מחיה את רוחו ומרווה אותו מטעם החיים האמתי. העולם כולו רודף אחר שמחה וסיפוק, וככל שמתמלאות התאוות וככל שמגיע האדם לפסגות חדשות במיליון, הוא רק מבין עד כמה רחוק הוא מרוויה אמיתית, מסיפוק צרכיו הפנימיים ומאותה שלווה מיוחדת. לומדי התורה לשמה, לעומת זאת, זוכים ליאור באור החיים כבר בהתהלכם בעולמנו זה. ראשם מגיע השמיה, שעה שרגליהם נטועות בארץ. עצם העיסוק ברצון ה' בעולמו, ההבנה כי תכלית הבריאה מתקיימת על-ידי לימודנו על-מנת לעשות - ידיעה זו היא הנותנת כח לעשות חיל ברוח ובגשם, לשמוח בכל הטוב הניתן לנו מאת ה' ולייחל להשלמת הטוב בבוא הגאולה השלמה במהרה בימינו.

אמנם זאת יש לדעת, כי האיש הישראלי אינו חי בבועה מנותקת מן המציאות, ודווקא כאשר הוא מבין את גודל מעלת התורה כתכנית העולם - 'איסתכל בה באורייתא וברא עלמא' (ווסט תרומם ספ.) - אזי הוא מבין גם את החיוב המוטל עליו להתחבר למציאות ולהבין מה תפקידו בעולם לא רק באופן כללי, אלא באופן מסוים ופרטני בדור בו הוא נולד, במציאות בה הוא חי.

כל מי שענינו בראשו ולבו ברשותו רואה את הנסים והנפלאות שעשה עמנו ה' במאתיים השנים האחרונות ומתפעם לנוכח גילוי יחוד ה' המתבטא בחזרת עם ישראל לארצו. מדובר בתופעה, שאין לה אח ורע בהיסטוריה האנושית. על-אף הקשיים בחומר וברוח ועל-אף המבוכה הנוצרת מקושיות כאלו ואחרות על פרטי התהליך - אין כל אפשרות לעצום את העיניים ולחיות כאילו אנו מצויים בחלל ריק.

ברוך אלהינו, שנתן לנו תורת אמת ובחר בנביאים הנאמנים באמת, אשר חזו כבר מקדם את תחית העם בארצו. רבים הם הנבוכים, כאמור, ביחס לעיקולים ולפיתולים שאנו עוברים בשבילים המובילים אל הגאולה השלמה, ומנסים את כוחם להבין מה צופן לנו העתיד, ומה משמעותה של המציאות בימינו. אולם זאת עלינו לדעת, כי התשובות לכל אותן תמיהות אינן מצויות בדפי הפרשנות המלומדים של העיתונים

הנביאים, להכיר את המפרשים, לרדת לעומקם של מדרשים ואגדות רבותינו שבתלמודים ולהעמיד משנה סדורה שתאיר את פני הדור.

נקודה חשובה להבהרה

חוברת זו מיועדת להיות סנונית ראשונה של ספרות ענפה, הנאמנה לדרכי הלימוד של רבותינו ושואפת להבין את מהלך המאורעות לאור דברי הנביאים. קבצנו לכאן מאמרים שונים ממספר תלמידי חכמים, אשר כל אחד מהם מאיר מזווית אחרת את דברי נביאינו, ובעיקר את דברי ישעיהו הנביא בנחמותיו. מכיון שמדובר בכמה וכמה תלמידי חכמים, אשר כל אחד כותב מזווית אחרת ומתמקד בנקודה אחרת, יתכן ולא כולם יעלו בקנה אחד, ואין הדברים אלא בבחינת הצעת דברים לפני הלומד. טרם הגענו בסוגיות הללו למצב בו ניתן לקבוע מסמרות באופן מוחלט ולהחליט שכך הם פני הדברים בדיוק, וממילא אנחנו משאירים בידי הקורא את הבחירה לקבל או לדחות כל רעיון שמובא, ואם ימצא הקורא מחלוקת בין הכותבים – אין בכך גריעות כלשהי, והדברים ימדדו על-פי הראיות המובאות לחיזוקם.

התקופה עליה מדובר בנבואות הנחמה

בהקדמה נצרכת לכל עוסק בנבואה, יש לברר על איזו תקופה נאמר כל חזון. ובנידון שלנו, כלפי איזו תקופה התנבא ישעיהו הנביא את נבואות הנחמה. כל בר בי רב יתפלא על השאלה, וכי מה שאלה היא זו? ברור שלימות המשיח! אולם ראוי לדעת, כי פולמוס שלם קיים בספרות הראשונים בנידון זה – אלו אומרים כך, והללו אומרים כך, כשכל צד מציג את ראיותיו והוכחותיו שלו, ואת הפירכות לראיות של הצד השני, כדרכה של תורה. להלן ננסה להציג בקצירת האומר את הנידון מפי כתבם של רבותינו הראשונים ז"ל.

ר' יהודה אבן בלעם ור' משה ג'קאטיצ'יה – כל נבואות ישעיה נאמרו ליימי סנחריב וליימי בית שני

ישנה שאלה שעוד קודמת לשאלה על איזו תקופה נתנבא הנביא, והיא מהו הרקע ההיסטורי בו נתנבא. באיזו תקופה התנבא ישעיה? בתחילת הספר נאמר – "חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים

העולם כולו ראה בחוש את הבטחות הנביאים מתקיימות בדורנו, ואנו – לומדי התורה – מכירים אך בקושי את ההפטרות הפזורות בדברי הנביאים. כמה מאתנו לקחו פעם את ספר ישעיהו ולמדו אותו באותה רצינות בה למדנו את בבא קמא^[1]? כמה מאתנו פתחו אי-פעם את חבקוק? כמה מאתנו פנו לדבר ה' ביד נביאיו על-מנת להבין את נבכי התקופה? ממי נלמד, מאלו שאינם מבינים את הנתון היסודי, ולפיו ה' אלהי ישראל הוא אשר מנהל את ההיסטוריה האנושית ומסבב את כל הסיבות על-מנת לגאול את ישראל ולהביא את העולם לתכליתו? מאלו אשר אינם רואים אלא את מה שחושיהם המוגבלים משיגים, אשר אינם מאמינים בבוא עולם משום שאיננו מושג פרקטי?

רבותינו הקדמונים ברוח קדשם קבעו, כי באותן שבתות שאחר תשעה באב, נקרא בנחמות ישעיהו. ובימים אלו, בהם רואים בחוש כיצד מתקדמת התכנית האלהית לעבר יעדה, חובה על בני התורה להפוך את סוגית הגאולה והנחמה לסוגית הדור! כפי שבהלכה זכינו לחדש ולקיים בהידור את המצוות התלויות בארץ, כאשר רבנו החזון אי"ש הפליא לעשות ויגע על-מנת לדלות מתלמוד בבלי וירושלמי ומכל ספרות חז"ל והראשונים את פסקי הדינים שעד כה היו עמומים בבחינת 'הלכתא למשיחא' – כך עלינו לעמול בנבואות הגאולה, ללמוד היטב את ספרי

העולם כולו ראה בחוש את הבטחות הנביאים מתקיימות בדורנו, ואנו – לומדי התורה – מכירים אך בקושי את ההפטרות הפזורות בדברי הנביאים. כמה מאתנו לקחו פעם את ספר ישעיהו ולמדו אותו באותה רצינות בה למדנו את בבא קמא? כמה מאתנו פתחו אי-פעם את חבקוק? כמה מאתנו פנו לדבר ה' ביד נביאיו על-מנת להבין את נבכי התקופה? ממי נלמד, מאלו שאינם מבינים את הנתון היסודי, ולפיו ה' אלהי ישראל הוא אשר מנהל את ההיסטוריה האנושית?

עלינו לעמול בנבואות הגאולה... לרדת לעומקם של מדרשים ואגדות רבותינו שבתלמודים ולהעמיד משנה סדורה שתאיר את פני הדור

* אין הכוונה שיש ללמוד את הנביא באותם כלים באמצעותם לומדים גמרא, שכן לכל סוג של לימוד כלים משלו. ההשוואה ללימוד גמרא עניינה מבחינת רמת ההשקעה והנכונות לרדת לעומק כוונת הכתוב על-מנת לקיים.

ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים" (ישעיה י"א) - מי הם אלו שגלו לאשור? הלא אלו עשרת השבטים שגלו בימי חזקיהו המלך, והרי הם עדיין לא שבו מגלותם בימי הבית השני, כך שעל כרחנו עלינו לומר, כי נבואה זו מדברת על תקופה מאוחרת יותר, שהיא ימות המשיח ובנין הבית השלישי!

שאלה זו מביא הרמב"ן בספרו (ספר הגאולה מו"ק ע"י ר"ט), ולצדה הוא מביא את תשובתו של רבי משה הכהן גיקאטיליה, אשר חש בקושי שבדבר. על-מנת לתרץ את הקושיה, טען ר' משה גיקאטיליה, כי אמנם עדיין לא חזרו כל גולי עשרת השבטים, אך כמה יחידים מכל שבט בכל אופן שבו לשמע הנס שהתחולל בימי חזקיהו במפלתו של סנחריב.

הרמב"ן דוחה בתוקף, כדרכם של ראשונים, תירוצו זה: "ואשר אמר הכהן הנזכר כי אז באו לשמע חזקיהו, דברי שגעון הם, כי דברי הנביא גדולים וחזקים לקבוץ גלויות ולישועה, לא ליחידים הבורחים כנגב לשוב לארצם". לדברי הרמב"ן, לא יתכן שדברי הנביא ישעיה, אשר נאמרו כנבואה נשגבה לגאולה שלמה, יתפרשו על שיבתם של כמה בודדים שהצליחו לברוח מגלותם באשור.

דוגמא נוספת מאותן נבואות, שלכאורה עדיין לא התקיימה, היא הנבואה הידועה - "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נהג בס, ופרה ודב תרעינה יחדו ירבעו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן" (ישעיה י"א-י), על-פניו נראה, כי אין לנו כל ידיעה על תופעה כזו בעבר, בה עשו חיות הטרף שלום עם נטרפיהם, ושוב נראו מהלכים יחדיו בהשקט ובשלום! הנה לנו נבואה נוספת שעדיין לא התגשמה, ומצפה לבוא העת בימות המשיח!

אמנם ניתן לתרץ קושיה זו על-פי שיטת הרמב"ם בהסבר אותה נבואה, וז"ל (כלפי מלכים ונחמיותיים י"ב) - "אל יעלה על הלב, שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חדוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה 'וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ' - משל וחידה. ענין הדבר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי גוים המשולים כזאב וכנמר, שנאמר (ירמיה כ"א) 'זאב ערבות ישרד נמר שוקד על עריהם', ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל, שנאמר 'ואריה כבקר יאכל תבן'. וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המדיח יוודע

בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה". התאריך המאוחר שמוזכר בנבואות ישעיה הוא "בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו" כאשר "עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפסם" (ישעיה לו ב). אכן בגמרא (יבמות מט ע"ב) מסופר שישעיה הנביא נהרג בידי מנשה (שאגב, לדעות מסוימות היה נכדו של ישעיה מאמו, אשת חזקיה). הרי לנו, שסוף ימיו של ישעיה מגיעים עד תקופת מלכותו של מנשה, וזאת לפחות שלשים שנה לפני שהחל המצור על ירושלים ע"י נבוכדנצר מלך בבל. מכאן, שישעיה כבר לא היה בחיים בתחילת תקופת גלות בבל.

משכך, נותנת הדעת לפרש את נבואותיו של ישעיה כמה שיותר סמוך לתקופת נבואתו, ולכן קיימות שני אפשרויות, האפשרות הפשוטה ביותר היא לומר שנתנבא על סנחריב ועל מפלתו בידי חזקיה מלך יהודה, שזו אירעה בימיו של ישעיה ממש, ושלכולי עלמא חלק נכבד מנבואותיו של ישעיה אכן מוקדשות לתקופה זו וסובבות על הבטחון בה' שנצרך על-מנת לעמוד במצור סנחריב. אפשרות נוספת, אם נרצה להרחיק מעט יותר, היא לומר שנתנבא על גלות בבל בידי נבוכדנצר מלך בבל ועל שובם של ישראל במלאת שבעים שנה לאותה גלות. אולם תקופת חורבן הבית השני והגלות שלאחריה, ובסופה בנין הבית השלישי וימות המשיח - תקופה זו רחוקה מאוד מימי נבואתו של ישעיה, מחמת כך, סבורים חלק מהמפרשים, ובתוכם המפרשים והמדקדקים הידועים רבי יהודה אבן בלעם ורבי משה הכהן גיקאטיליה, שהיו בימיו של רש"י, כי יש לפרש את נבואות ישעיה הכוללים את נחמותיו לגאולה, רק לשתי תקופות אלו - ימי סנחריב וגלות בבל, אך כלל וכלל לא לתקופת הבית השלישי^[1].

"וגר זאב עם כבש" - נבואות שעדיין לא התממשו

אולם כנגד שיטה זו, ולפיה לא נתנבא ישעיה אלא לימי סנחריב, ולכל היותר לימי שיבת ציון בבית שני - עומדת קושיה גדולה. הרי אם כך נאמר, שנבואות ישעיה נאמרו על מפלת סנחריב ועל בנין הבית השני, נמצא אם כן שכל נבואותיו אשר חזה על עתידם הטוב והמזהיר של ישראל היו אמורות להתקיים כבר בתקופות אלו. ואם כן הוא, יש לבדוק - האם אכן נתקיימו אותן נבואות?

"והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש

* וראה בענין זה את דברי רבי יוסף אבן-כספי בפתיחת פרושו לישעיה, המוכנה 'אדני כסף'.

ר"י אברבנאל - ספר שלם הסותר את שיטת ר' יהודה אבן בלעם ור' משה ג'קאטיליה

מי שעמד בכל תוקפו כנגד השיטה, ולפיה כבר נתקיימו הנבואות, היה 'אביר המפרשים' נלשון המלבי"ם רבי יצחק אברבנאל, שחיבר כמה וכמה ספרים בעניני ימות המשיח, ובתוכם ייחד ספר שלם, המוקדש להתקפה כנגד שיטת הר"י בלעם והר"מ ג'קאטיליה, ושמו 'משמיע ישועה'. בספר זה משתמש מהר"א בלשונות חריפים מאוד כלפי בעלי שיטה זו. הוא הולך ומונה חמש עשרה נבואות, אשר לדעתו אין כל אפשרות לבאן מלבד על העתיד לבוא בימות המשיח, הרוצה להחכים יעיין שם בספרו בארוכה.

שיטת הרמב"ן - נבואות ישעיה ל"מי חזקיהו על תנאי

שיטה נוספת בזה היא שיטת הרמב"ן. בספרו הנ"ל - ספר הגאולה - מברר הרמב"ן באריכות ענין זה, כשבתחילה (עמ' רס"ט) הוא מביא את שיטת המפרשים ש"זה הספר נחלק לשלש נבואות, מתחלתו ועד סיפור מפלת סנחריב, ענין רובי הנחמות ובכללן על נפילת הצורר ההוא ועל גדולת חזקיהו, וכאשר יצא המעשה ההוא מכח הגזירה אל הפועל... התחיל לנבא על גאולת בבל שכבר גזר גלותה... והתחיל על הגאולה ההיא 'נחמו נחמו עמי'... והנבואה השלישית התחיל גם כן בדומה לתחלתו על גאולה שנייה, שם נאמר 'נחמו נחמו עמי', ובוה אמר 'אנכי אנכי הוא מנחמכם' - כלומר מנחם אתכם מן הגלות השלישית כאשר נחמתי מן השנית...".

אכן בהמשך דבריו שם (עמ' רע"ט) מעמיד הוא בזה שיטה נוספת, שאכן, כדברי הר"י אבן בלעם והר"מ ג'קאטיליה, נבואותיו ונחמותיו של ישעיה נאמרו בעיקר על מפלתו של סנחריב, אלא שהן נאמרו על תנאי - אם יזכו ויהיו ראויים ישראל לכך, אזי אכן תתקיימה הנבואות בימי חזקיהו וסנחריב, ואם לא יזכו - אזי ימתינו כל אותן הבטחות ועתידות מופלאות לעת אחרת. וז"ל - "אך כאשר הגיע הזמן ולא נגמרה זכותם, אולי גם כן לא נתמלאת סאתם של אלו [של סנחריב ועמון] ונתן עליהם הדין להאריך להם עוד, בטל תנאי חזקיהו ונשארו הטובות והנחמות ההם על המלך המשיח תחתיו מבניו, ונתקיימו מקצתם עמו ועם דורו כפי הראוי להם".

מקור לדבריו אלו מביא הרמב"ן מדברי הגמרא (סוכה דף ה' ב) - "בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג". הרי למדנו, כי לפי שיטה זו, ימי חזקיהו אכן היו ראויים להיות ימות המשיח, אך מכח קטרוג מדת הדין על חזקיהו כמבואר בגמרא שם נטרפה

לכל לאי זה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהם". לשיטת הרמב"ם, נבואה זו של 'וגר זאב עם כבש' אינה מובנת כפשוטה, והיא מכוונת לשלום שיהיה בין ישראל לאומות העולם, לפי הסבר זה, לכאורה אין סתירה לדעת המפרשים שנבואת ישעיה נאמרה כולה לימי סנחריב ולימי גלות בבל, וכלל לא לימות המשיח. על-פיה, נבואה זו התקיימה בשתי תקופות מוקדמות אלו, בהן שרר שלום יחסי בין ישראל לאויביהם, או באופן אחר המתישב לפי משל זה.

ואכן, הרמב"ם מביא לשיטתו בהבנת אותה נבואה מקור מדברי המפרשים הנזכרים לעיל כבעלי שיטה זו, ולפי הנבואות כבר התקיימו, הלא המה רבי יהודה אבן בלעם ורבי משה אבן ג'קאטיליה. ולו דבריו באגרת תחיית המתים - "וכן הסתפק עליהם [על המתנגדים לשיטת הרמב"ם] אמרנו שמאמר ישעיהו 'וגר זאב עם כבש וגו' ואריה כבקר יאכל תבן' שהוא משל. וזה לא אנחנו לבד אמרנוהו אלא כבר קדמונו להבנת זה העניין אנשי התבונה מן המפרשים, כמו רבי משה ג'קאטיליה ואבן בלעם זכרונם לברכה וזולתם מן המפרשים". מסתבר, כי בכתביהם של מפרשים אלו, שאבדו לנו, פירשו כן בכדי לדחות את ראיית החולקים עליהם, אשר טענו כי נבואת ישעיה עדיין לא התגשמה.

אמנם חשוב לציין, כי שיטת הרמב"ם, ולפיה נבואת 'וגר זאב עם כבש' אינה כפשוטה, והיא מכוונת למצב של שלום שישורה בעולם - שיטה זו אינה מוסכמת על הכל, והיא עוררה לא מעט התנגדות. הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם שם כתב - "אמר אברהם, והלא כתוב בתורה 'והשבתי חיה רעה מן הארץ'".

עוד העירו על הסוברים שנבואת ישעיה אינה לעתיד מהנבואה הבאה (מ"ט כ"ג) - "והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקותיך, אפים וארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קווי". קשה, לפי בעלי שיטה זו, להצביע על זמן בו מתי נתקיימה נבואה מופלאה זו, המתארת מצב בו מלכי הגויים מכירים בגדולתם של ישראל ומשתחוים להם ומשמישים אותם כעבדים לפני רבם.

הר"י אלבו בספר העקרים (מאמר רביעי פרק מ"ג) משיב על טענה זו באמרו, שכעין מצב זה אירע בעת בנין הבית השני, כאשר "ונפקתא מן בית מלכא תתייב" (שולחן אר"י - שמבית מלכותו של כורש ניתן כסף להוצאות בנין בית המקדש. לדברי ר"י אלבו אפשר לראות בכך קיום של 'והיו מלכים אמניך', כשבית המלכות מכיר בחשיבותו וגדלותו של בית מקדשם של ישראל, ואף משתתף בהוצאות בנייתו.

כיון שאז היו נבואות אלו מתקיימות בימיו בכל אופן, והיות שזמן קיום הנבואות תלוי בתנאי זכותם של ישראל - על כן התנבא באופן כללי על ישראל ועל מלכות בית דוד ולא פירש מי מהם יזכה לכל אותם יעודים מופלאים. דומה, כי שיטה זו, האמונה על דברי רבותינו שבתלמוד, היא אשר נתקבלה בעיקרה על-ידי שלומי אמוני ישראל^[1].

השעה, נמצאנו למדים, כי כל נבואותיו של ישעיה אכן היו אמורים להתקיים בימי חזקיהו וסנחריב, אולם משנדחתה השעה לימות המשיח, נשארו גם כל אותם יעודים לימות המשיח לעתיד לבוא.

הרמב"ן בהמשך שם (פ"י רע"ט) מבאר, שלכן אף לא ביאר ישעיה הנביא את נבואתו במפורש לימי חזקיהו,

המאמרים בחוברת זו

אשר מתבהר והולך לנוכח המציאות המתקמת לנגד עינינו כיום. הוא עומד על היחס בין סדר הופעת הנבואות הללו בנביא לבין סדר קריאתן בשבתות הנחמה - על הדמיון ועל השוני, תוך הסבר מופלא למאורעות כרצף בעל הגיון וסדר. תוך כך הוא גם עומד היטב על מושג הלאומיות היהודית האמתית - היא ההגדרה המיוחדת של עם ישראל כעם ה' והבהרת יסודות חשובים נוספים בהשקפת התורה.

[א] ועמי את טובי ישבעו - הרב אליהו ברים

מאמר זה עוסק בהלך הנפש הנכון והרגש שעלינו לחוש ביחס לחורבן ולגאולה. המחבר עומד על מהותה של הנחמה בכלל, ועל מהותן של נחמות אלו בפרט, וזאת מתוך הנחת היסוד, כי היותנו עם ה' הוא הגורם החזק והמשמעותי ביותר במציאות שלנו כעם וכיחידים.

[ה] עליה, בנין ונטיעה, ואז "ששון" ושמחה ימצא בה" - הרב חיים פרידמן

מאמר זה מיוסד על הפסוק הידוע בנחמות - "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וכרבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה". הפסוק מבאר את מציאות זמננו לאור תורת הגאולה המסורה בדינו מתלמידי הגר"א, וסובב ביחוד על ענייני היעודים של משיח בן-יוסף וקיומו של 'הקץ המגולה' כפי שנתבאר בגמרא.

[ב] כך יום אף כך לילה - הרב אבא שלמה גולדברג

במאמר זה יתחדש, ששינוי העולם בעידן הטכנולוגי נצפה על ידי המגיד מראשית אחרית, ובכך יובן כיצד בימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, ויחד עם זאת כל ההבטחות תקוימנה גם כפשוטן.

[ג] לשונות של גאולה - הרב יעקב פוזנר

מאמר יסודי זה מנתח תוך בקיאות מופלאה במקראות ועמקות מחשבתית מיוחדת את כל לשונות הגאולה שבתורה ובנביאים, תוך עמידה על צורות היחס השונות הבאות להביע את הקשר של ה' עם ישראל והמצבים השונים אליהם מותאמת כל נבואה, כאשר צורת הגאולה תלויה בכלל היחסים שבין הדוד לרעהיה.

[ו] סדר הפטרות הנחמה כפי שגילה הגאון בדורנו - הרב יצחק מאיר יעבץ

במאמר זה מתבארים היטב לנוכח המציאות ההולכת ומתקמת למול עינינו דבריו של רבי דוד אבודרהם מראשוני אשכנז, אשר ביקש לתת טעם לסדר ההפטרות. הכלל, ולפיו עלינו לפעול עם א' מתוך התבוננות במציאות ולהבין שה' הוא גואלנו וניתן לסמוך עלינו - כלל זה מקבל משנה תוקף תוך כדי ההתבוננות בסדר ההפטרות.

[ד] למען ציון לא אחשה - הרב חיים דוידוביץ

תוך בינה מופלאה במקראות, מעלה מחבר המאמר מהלך שלם בהבנת השב דנחמתא מתחילתו ועד סופו,

* אמנם במאמרו של הרב יעקב פוזנר בחוברת זו יתבארו הדברים בארוכה ובפרוט, וכאן לא באה אלא סקירה כללית ביותר של דברי הקדמונים.

תמידית, אשר גם בעת הגלות, בה היא מוסתרת, היא עומדת וקיימת, ומכחה עם ישראל שורד בגלות ומצפה לשוב לשכון בארצו. כך גם עבודת חודש אלול, כפי שקבלנו מרבתינו, עניינה להעמיד מחדש את יסוד האהבה שבין כנסת ישראל לקב"ה, ובכך מתוקן העוון של חטא העגל, אשר שורשו בחוסר הידיעה אודות אותה אהבה מופלאה של ה' לעמו.

**[יא] נחמות ישעיהו -
הרב שמחה חדש**

במאמר זה מתבאר מהותה של הנחמה בכלל ובנחמות ישעיהו בפרט. תוך כך אנו עומדים על כלל מהלך הנבואות הללו כמסכת אחת שלמה בעלת מבנה מסודר. מלבד זאת, מאיר המחבר את עניינו למושג הברית עם ה' תוך התבוננות במשמעות העמוקה של הספרי הידוע בפרשת עקב, אשר מסביר מדוע המצוות אמורות להתקיים דווקא בארץ-ישראל. לאור הבנה זו במהות הברית, מתבאר המהלך השלם של הנביא בנחמותיו.

**[יב] שוש אשיש בה' -
הרב שמואל קרלינסקי**

מאמר זה מבאר את מצבנו כיום לאור דברי הנביאים, ובעיקר מתיחס לשאלה האם גאולתנו תלויה בתשובה, ובאיזה אופן. עיקר הקושיה הנדונה בו היא כיצד יתכן שיגאל ה' את עמו בלא שעשו תשובה, כאשר ההסבר לקושיה זו משמש מפתח להבנה הנכונה ביחס למציאות לאור דברי הנביאים בכלל ונחמות ישעיהו בפרט.

נשא תפילה לבורא עולם, שיהיו מעשינו לרצון לפניו, ונזכה בקרוב להתגשמות כל דברי הנביאים, ואור חדש על ציון יאיר.

**[יז] כולם נקבצו באו לך -
הרב מנשה בר-יוסף**

במאמר זה מתבאר המציאות שלנו באופן מופלא לאור דברי רבותינו במדרשים אודות נחמות ישעיה ובדברי הנביא יחזקאל. המחבר מיטיב לבאר את מקומה של גאולת הגוף ביחס לגאולת הרוח ואת החובה המוטלת עלינו להבין, כי הכל מאת ה', כאשר הבנה זו היא אשר תוביל אותנו לגאולה השלמה, בה הגוף והרוח יזכו יחדיו.

**[ח] הפטרת 'זתאמר ציון' -
הרב משה וייספיש**

כאן מבאר המחבר את הפטרה האמורה בעזרת פרוש המלבי"ם, תוך עמידה על היסוד, ולפיו גאולת הגוף קודמת בזמן לגאולת הרוח, ושיש להודות לה' על כל חלק שכבר נתקן, גם במצב בו טרם הגענו לגאולה השלמה.

**[ט] הפקדתי שומרים -
הרב רפאל ספייער**

במאמר זה מתבארים דברי רבותינו אודות המשמרות שיש ברקיע וחובתנו לעורר על הגאולה בתפילה ביחס ישיר לאותן משמרות. חובה זו מקבלת משנה תוקף עם התקדמות תהליך הגאולה ככל שנבנות החומות המגינות על ירושלים, כאשר ההשתדלות הרוחנית הכרחית להצלחת ההשתדלות הגשמית.

**[י] שבע דנחמתא באלול -
הרב שלמה חזן**

במאמר זה עומד המחבר על הנקודה הפנימה של נחמות ישעיהו, והיא אהבת ה' לישראל, שהיא אהבה

ועמי את טובי ישבעו

הרב אליהו ברים

בתחושת שבר וייאוש, חוסר אונים ואובדן תקווה. על מנת שישכח צערו ויתפייס, קרוביו ואוהביו באים לדבר על ליבו ולנחמו. וכיצד מנחמים? מצינו בדברי חז"ל, שכאשר מדובר ברכוש אומרים לו "המקום ימלא חסרונך" (ברכות טז:), אך אין אלו תנחומים כעל אדם

מישראל שמת. ולגבי אדם שמת מצינו ברכת אבליים: "אחינו המיועצים המדוכאים בבל הזה, תנו לבבכם לחקור את זאת, זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית, רבים שתו רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים, אחינו, בעל נחמות

ינחם אתכם, ברוך מנחם אבליים" (כתובות טז:). וכן ביעקב אבינו נאמר "ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם". מה אמרו לו בניו ובנותיו אין אנו יודעים, אך דבריהם לא התקבלו על ליבו, ולא מנעו את צערו ואבלו.

מה מטרותן של אמירות אלו? וכי בעקבותיהם

ישתנה הדבר? מדוע מדגישה ברכת האבליים שיש לחקור שהמוות הוא מציאות קבועה ושהיא תפקוד כל אדם? וכי נסוב הצער על השאלה מדוע איש זה הופלה לרעה, וכאשר יתברר שלא כך הוא, אלא ש'רבים שתו רבים ישתו' יפוג הצער? ועוד יש לשאול, האם בכוחה של הבטחה לעתיד טוב להפחית את הצער על אובדן קיים ומוחשי?

ב'שון המקרא משמשת המילה 'נחמה' במשמעות בה אנו עוסקים - הפגת הצער - אך גם במשמעות של חרטה. "וינחם ה' כי עשה את האדם" (בראשית ו' א), "לא

אך לא מכבר עברו עלינו ימי האבל על חורבן בית מקדשנו, ועל נפילתה של סוכת דוד, הלא היא מלכות ישראל, וכן על חורבן האומה מצורתה האמיתית כעם הדבק ב'איהו היושב על ארצו כהלכתו. אלו ימים בהם נדרש כל איש מישראל לעורר בליבו את הצער והאבל על עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב. דבר זה דורש מאמץ של התבוננות במצבנו השפל ובחסר הנורא שאנו חסרים בחסרון בית המקדש וכל מעלות האומה, וביחוד סילוק רוח ה' מתוכנו והחשכה בה אנו שרויים.

והנה, זמן קצר אחר שעלה בידינו לעורר בתוכנו צער אמיתי ונוקב זה, נדרשים אנו לשוב ולהתנחם, לעורר בתוכנו את התקווה והנחמה בכך שלא לנצח יריב ולא לעולם יקצוף, לא לעולמים יזנח ה' אלא ישיבנו כימי קדם. דבר זה מעלה קושיה בלב כל אשר רוח בו, והיא - מה האמת? האם הצער והחסר אלו הן הרגשות האמיתיים שעלינו להרגיש, או שמא עלינו להתמלא בתקווה ונחמה ולהתמקד בטוב שמרעיף עלינו ה'? האם החורבן הוא המציאות שלנו, או שהבניה והתיקון הם המציאות היותר נכונה שלנו?

שבע ההפטרות שתקנו חז"ל - "שבעה דנחמתא" - אחר תשעה באב, לקוחות כולן מאותו קובץ נבואות בספר ישעיהו הפותח במילים המפורסמות "נחמו נחמו עמי יאמר א'היכם". ויש להתבונן, האם ישנה משמעות מיוחדת דווקא לכינויים אלו? מדוע אין הנביא משתמש בכינויים 'נחמו ישראל', 'יאמר ה'?' הרי אלו תארים מדויקים יותר לתיאור המנחם ומקבלי הנחמה. עוד יש להתבונן בדבר נוסף, והוא שאין כל הפרקים וההפטרות עוסקים בהבטחות לעתיד לבוא. חלקים נרחבים ביותר מפרקים אלו עוסקים בגנות עבודה זרה, באפסות הגוים, בבחירת ישראל ובגדולת ה'. האם ישנה שינוי לנושאים אלו אל הנחמה האמורה בראש הפרק?

ואיך אנחם?

נבוא נא להתבונן בעז"ה במהותה של נחמה.

מהי נחמה? כאשר אדם איבד דבר היקר לו, אדם יקר, רכוש יקר, הרי הוא נתון בצער ובאבל, ולעיתים אף

אשר אמו נחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו"
(ישעיהו סו יג).

"ואתם... צאן מרעית, אני אהיכם"

ומה היא הנחמה אותה מנחם אותנו ה'? "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם" (ספ מ ה). אין זו אמירה כללית שבאה לספר מי מנחם את מי, אלא זוהי הנחמה עצמה! כותרת כל הנחמות היא, שאין הנחמה בכך שהעתיד יהיה טוב יותר והמקום ימלא חסרוננו, אלא זהו מבט אחר על כל מה שעובר עלינו! "אתם עמי!" אומר ה'. "אני אהיכם!". ראו את הגוים שסביבכם - "כל הגוים כאין נגדו... ואל מי תדמוני ואשוה יאמר קדוש" (ספ מ ח). "להינו הלא הוא יוצר הכל!" יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע - אני ה' עושה כל אלה!" (ספ מ ט), "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו!" (ספ מ ט), "זכרו זאת והתאששו!" (ספ מ טו), וכמו שאמרו בגמרא: "ותאמר ציון עובדי ה' וה' שכחני... אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל קרטון רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה - וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עובתני ושכחתי?" (פרשת לך) - זוהי הנחמה! הידיעה שלאינו הוא הבורא, הוא המקיים, הוא השולט, וכל מה שעשה לא עשה אלא למעננו, שאנחנו עמו! הסבל והחורבן שאנו עוברים, החסר וחוסר האונים בו אנו נתונים אינם התמונה השלמה! התמונה בכללותה גדולה הרבה! והיא, שכל מה שעובר עלינו הוא אך חלק ממהלך גדול, מהלך שאיננו יכולים לעמוד על כל פרטיו ודרכיו, אך זאת אומר לנו להינו - דעו, כי הכל לטובתכם! הכל למענכם! גם כאשר נדמה שאנו מושפלים ומדוכאים ואילו הגוים שלמים ומדושנים, האמת היא שהם כמר מדלי וכשחק מאזניים בעיני ה', בורא העולם. גם כאשר נדמה כי אבדה כל תקווה, עלינו להאחו בידיעה האמיתית, ולפיה הכל מנוהל על ידי הקב"ה לבדו, שדורש אך ורק את טובתנו. זה חפצו, זו מגמתו, זוהי תכלית הכל. וידיעה זו היא הנחמה. היא היא אשר מאפשרת לנו לעבור כל מצב בלא להישבר. "כי תעבור במים אתך אני" (ספ מ ט) - ה' אתנו בכל מה שאנו עוברים, והכל לטובתנו בלבד. ועוד יבוא יום בו ניווכח בזה בגלוי, כאשר יאכיל את מונינו את בשרם, כאשר ידורך פורה לבדו ויז נצחם על בגדינו. נראה זאת בגלוי כאשר כל צאן קדר יקבצו לנו, כאשר

איש א' ויכזב ובן אדם ויתנחם" (במדבר כג יט), "ויתנחם ה' על הרעה" (שמות לג יד), ועוד רבים. ועולה השאלה, מדוע משמשת מילה זו בשתי משמעויות שונות? מהו הקשר ביניהן?

נחמה - הסתכלות מחודשת

הדבר המשותף בין הנחמה לבין החרטה הוא המצב, בו האדם משתנה המבט על המציאות. החרטה היא מצב בו לא עלה הדבר כפי שהיה אמור לעלות, ועל כן משתנה המבט על המציאות ומשתנה הדעה לגביה. וכך גם הנחמה.

אמור מעתה: נחמה פירושה מבט חדש על המציאות הקיימת.

לכן כאשר אדם מצטער על ממון שאבד ממנו, ומפייסים את דעתו בכך

שהמקום ימלא את חסרוננו - אין אלו תנחומים. זו צורה אחרת בה האדם יכול ליישב את דעתו בכך שלא באמת נחסר ממנו. אולם תנחומים עניינם דברים אשר גורמים לאדם לראות את האבדן במבט אחר. תחת לראות ולהרגיש שחרב עליו עולמו, שאין תיקון לאבדן זה, עליו לקבל מבט אחר, מבט שנותן לאובדן עצמו משמעות אחרת מהמבט הראשוני דרכו הוא ראה אותו. על כן כאשר אנו אומרים בפני האבדן "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים", אנו מזכירים לו שחסרוננו הפרטי הוא אך חלק מחסרון כללי הגדול ממנו בהרבה, חסרון בו כלל העולם שרוי מאז חורבן המקדש וירושלים, ודבר זה נותן מבט חדש על החסרון עצמו. מבט זה מראה, שהאבדן והאבדן אינם התמונה בכללותה. התמונה בכללותה גדולה בהרבה ומקיפה את כל המציאות, ודבר זה מביא לנחמה, מביא

הדבר המשותף בין הנחמה לבין החרטה הוא המצב, בו האדם משתנה המבט על המציאות. החרטה היא מצב בו לא עלה הדבר כפי שהיה אמור לעלות, ועל כן משתנה המבט על המציאות ומשתנה הדעה לגביה. וכך גם הנחמה.

גם כאשר נדמה שאנו מושפלים ומדוכאים ואילו הגוים שלמים ומדושנים, האמת היא שהם כמר מדלי וכשחק מאזניים בעיני ה'. גם כאשר נדמה כי אבדה כל תקווה, עלינו להאחו בידיעה האמיתית, ולפיה הכל מנוהל על ידי הקב"ה לבדו, שדורש אך ורק את טובתנו. זה חפצו, זו מגמתו, זוהי תכלית הכל

לאפשרות של הנחת הצער במקומו האמיתי, ומאפשר לתקווה להיכנס אל הלב ולהרגיעו בידיעה ש"כאיש

האבל, עלינו לקום ולהתעורר, להתנחם ולהשיב על לבנו, שעל-אף שאנו חסרים כל אלו, אכן יש תמונה יותר רחבה, היא התמונה השלמה, אשר בתוכה ישוב רצונו להתגלות בגלוי - "ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנת בי ישוב אפך ותנחמני" (ישעי' יז ב), כאשר יבוא היום ההוא, נודה אף על כך שה' אף בנו, וזו היא הנחמה האמיתית והשלמה.

וכן אמר מלכנו דוד:
"דעו כי ה' הוא אלהים הוא

עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו" (תהלים ק ג). הוא עשנו! לו אנחנו! הוא דואג לנו כרועה לצאנו! ועל כן אין לנו לדאוג מכל דבר - "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע" (שם כג ד). מדוע? "כי אתה עמדי שבטך ומשענך המה ינחמוני" (שם). גם בקושי, כמו בטוב, אנו יכולים להתנחם - לראות את המציאות במבט עמוק, כי - "ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדר ודר נספר תהלתך" (שם עב י). "הודו לו ברכו שמו כי טוב ה'! לעולם חסדו! ועד דר ודר אמונתו" (שם ק ד-ה).

תחת הנחושת יביא זהב ותחת הברזל יביא כסף, וישים כדכד שמשותינו וכל גבולנו לאבני חפץ.

"למען תדעו ותאמינו"

זוהי האמונה. "למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא" (שם מג י) תחת "ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים... ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם" (דברים ה ז, טז). להאמין שה' אוהב אותנו, וכל מה שהוא עושה הוא מאהבתו אותנו, וגם כאשר למראית העין הדברים קשים - אנו סמוכים ובטוחים בו, שלטובתנו הוא עושה הכל.

וזו אכן המציאות האמיתית. אמנם, נכון הדבר שחסרות לנו רבות מהשלמויות שהיו לנו, וזו אכן המציאות, ובה יש להתמקד בזמן שהורונו חז"ל ליחד לבכי ולמספד, לצער ולאבל. אך אין זה אבל של ייאוש ושל חוסר אונים. זהו בכי של געגוע, של כמיהה ושל צער על חוסר היכולת שלנו לראות את האהבה שבינינו לבין דודנו בגלוי, על כך שעולם - שנברא לכבוד ה' - סובב והולך ונראה כאילו אינו מתאים לרצון ה', על כך שגויים - שבעיני ה' הם כמר מדלי וכשחק מאזניים - משפילים ורומסים את רעייתו של יוצר כל, שהכל אך ורק בשבילה עשה, והעולם כמנהגו נוהג. אך כעבור

לך יום אף לך לילה

הרב אבא שלמה גולדברג

הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד" [עיי"ש בדעות בני אדם, הדעה הראשונה שכותב בחריפות רבה כנגדה].

אמנם הקשו על דברי הרמב"ם רבים מרבותינו, שבכל מקום משמע בפסוקים ובחז"ל, שעתיד להשתנות טבעו של עולם (ועי' במסכ"ל ל נח ישראל פ"ג, ובלאצרינאל ציטוטים משיחו עיין ג' פ"ז).

ב. האם גאולה ללא ניסים גלויים היא גאולה פחותה?

כתב האור החיים בפרשת בלק (במדבר כ"ד י"ז-י"ח) וז"ל - "כל הנבואה במלך המשיח נאמרה, ויתבאר על פי דבריהם ז"ל שאמרו בפסוק 'בעתה אחישנה' - זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה, והוא רחוק מופלג, וזה לך האות הן אנו בתחלת מאה הששית לאלף הששי, וכנגד ב' קצים אלו דבר הכתוב, כנגד 'אם זכו' אמר 'אראנו וכו' וכנגד קץ 'בעתה' אמר 'אשורנו' כמו שצופה מרחוק, והוא אומרו 'ולא קרוב', כי הקץ של בעתה ארוך עד למאד בעונות... שאם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל ישראל מן השמים במופת ואות כאמור בספר הזוהר, מה שאין כן כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה, תהיה באופן אחר, ועליה נאמר שהגואל יבא 'עני ורוכב על חמור', והוא מה שאמר כאן כנגד גאולת 'אחישנה'... אמר 'דרך כוכב', שזרח הגואל מן השמים, גם רמז לכוכב היוצא באמצע השמים לנס מופלא כאמור בספר הזוהר, וכנגד גאולת 'בעתה'... אמר 'וקם שבט מישראל', פירוש שיקום שבט אחד מישראל כדרך הקמים בעולם **דרך טבע**, על דרך אומרו 'ושפל אנשים יקום עליה', שיבא עני ורוכב על חמור ויקום וימלוך". מבואר מדבריו, שגאולת 'אחישנה' מתרחשת ע"י ניסים, וגאולת בעתה מתרחשת דרך הטבע, ולפי זה מובן, שיזכו - אחישנה, לא זכו - בעתה, היות וגאולת 'אחישנה' מעולה יותר מגאולת 'בעתה'. אך הנה בסוף מדרש חזית (והוא הנקרא בלשוננו שיר הכתובים רבא) מבואר, דגאולת בעתה כשמה כן היא - גאולה בזמנה, והיא הגאולה הטובה, וכמו שכתוב שם, שהגאולה נמשלה ללידה, וכאשר הלידה מתקיימת בזמנה - אז זו לידה מתאימה, עיי"ש.

א. האם המשיח צריך לעשות ניסים?

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות פ"א ה"א וז"ל - "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה הממשלה הראשונה, ובונה מקדש ומקבץ נדחי ישראל...".

וכ"ל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו - לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו...". וכתב שם ה"ג וז"ל - "אל יעלה על

דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים, ומחדש דברים בעולם, או מחיה מתים, וכיוצא בדברים אלו שהטפשים אומרים. אין הדבר כן...". ובפרק י"ב ה"א כתב וז"ל - "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו

דווקא גאולה בדרך הטבע
היא הגאולה השלמה
[ונראה בנמה מקומות,
שאפילו אם תהיה גאולת
'אחישנה', עדיין צריכה
לבוא גם גאולת 'בעתה'
כדי לגמור הדבר]

נוהג. וזה שנאמר בישעיה 'וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבח' - משל וחידיה. ענין הדבר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר 'זאב ערבות ישדדם ונמר שוקד על עריהם', ויחזרו כולם לדת האמת ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל, שנאמר 'ואריה כבקר יאכל תבן'. וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן". וכעין זה כתב בעוד מקומות. ובפיהמ"ש פרק חלק כתב על המשיח וז"ל - "הוא זמן שתשוב המלכות לישראל ויחזרו לארץ ישראל. ויהיה אותו המלך גדול מאוד, ובית מלכותו בציון יגדל שמו, וזכרו יהיה מלוא הגויים יותר מן המלך שלמה. וישלימו אתו כל האומות, ויעבדוהו כל הארצות, לצדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו... ולא ישתנה במציאות שום דבר ממה שהוא עתה, אלא שהמלכות תחזור לישראל. וזהו לשון החכמים - 'אין בין העולם

שתורתו של משיח היא בחינת שמים חדשים וארץ חדשה, שאינם יכולים לסתור את "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ".

וכעת עלינו להבין את ענין הגאולה האחרונה, כדי שנוכל להבין איזו הוראה אמורה להיות בה, ובצורה שלא תהיה סתירה בין 'אין כל חדש תחת השמש' ל'שמיים חדשים וארץ חדשה', או במילים אחרות – שלא תהיה סתירה בין חוקי התורה ל'תורה חדשה'.

ד. תורה חדשה מאתי תצא

כתוב במדרש רבה (ויק"ר י"ג א) וז"ל – "אמר רבי יודן ברבי שמעון כל בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לעתיד לבוא... כיצד הם נשחטים, בהמות נותן ללויתן בקרניו וקורעו, ולויתן נותן לבהמות בסנפיריו ונוחרו. וחכמים אומרים, [וכן] זו שחיתה כשרה היא ?

אמר רבי אבין בר כהנא אמר הקדוש ברוך הוא: תורה חדשה מאתי תצא, חדש תורה מאתי תצא". וכן הביאו רבים מרביתינו, דעתיד חזיר להיטהר, והקשו, דהרי זאת התורה לא תהא מוחלפת? וביאר האוה"ח הקדוש בפרשת שמני יא ז וז"ל – "לעתיד

לבוא יעלה גרה ויחזור להיות מותר, ולא שישאר בלא גרה ויותר, כי תורה לא תשונה", וכ"כ שם בפסוק ג, וכן האריך החתם סופר בתורת משה בפרשת ראה, לבאר דהתורה לא תשתנה לעתיד לבוא, אלא שהמציאות תשתנה, ולכן ישתנה הדין. וכן כתב הבן יהודע (מ"ר כג), וכן האריך השד"ח בענין גיד הנשה (ח"ב) וכן הביא שם בפאת השדה (אות י) בשם כמה גדולים עיי"ש. א"כ יוצא, שבגאולה האחרונה לא יהיה שום שינוי מהתורה, אלא, שהטבע ישתנה ולכן יוצרו שינויי דינים.

ה. משפטי ה' אמת צדקו יחדיו

כתב הרדב"ז (שם ה' מלכים ומלחמותיהם י"ב א) וז"ל – "השיג הראב"ד... ובארץ ישראל יתקיימו הפשט

יוצא, אם כן, שדווקא גאולה בדרך הטבע היא הגאולה השלמה [ונראה בכמה מקומות, שאפילו אם תהיה גאולת 'אחישנה', עדיין צריכה לבוא גם גאולת 'בעתה' כדי לגמור הדבר]. אמנם עדיין חייבים אנו להבין, האם גאולה בדרך הטבע פחותה מגאולה ע"י ניסים גלויים? דבר זה לא יתכן, מכמה טעמים –

1. וכי אם נגאל 'בעתה', יחסר ח"ו איזו הבטחה או יעוד, שנאמר במקרא או בחז"ל?
2. לא יתכן לומר, שגאולת 'בעתה', שהיא מתכנית העולם, תהיה ח"ו גאולה חסרה ולא שלמה.
3. הניחא בגאולת 'אחישנה' אם יחסר דבר, אפשר לומר שיושלם כשיגיע זמן ה'בעתה', אבל 'בעתה' – וכי יחסר בגאולתנו דבר? היד ה' תקצר?

ברור, אם כן, שגאולה בדרך הטבע היא גאולה מעולה ושלמה, אלא שיש לבאר מדוע היא נחשבת לגאולה השלמה והטובה.

ג. זאת התורה לא תהא מוחלפת

אחר שביאר הרמב"ם, שהמשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים, הוסיף לבאר וז"ל (ה' מלכים ומלחמותיהם ט"ז א) – "עיקרי הדברים ככה הן: שהתורה הזאת – אין חוקיה ומשפטיה משתנים לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן, וכל המוסיף או גורע, או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות מפשוטן – הרי זה בוודאי רשע ואפיקורוס". אלא שצריך להבין, מה הקשר בין השאלה האם צריכים להיות ניסים לבין היסוד, שלפיו התורה לא תהא מוחלפת? והגאון רבי יצחק הוטנר כתב בפחד יצחק (פסח ק"ט רשימות ה' אות ה) וז"ל – "כל נס אין הופעתו אפשרית אלא בתורת הוראת שעה, המהלך בחוק זה אשר אותו גם הניסים אינם יכולים לפרוץ, נובע הוא מתוך ההכרזה כי איסתכל באורייתא וברא עלמא. כשם שבתורה אנו אומרים באמונה שלימה שזאת התורה לא תהא מוחלפת, וכל חוק מחוקי התורה הוא בן הנצח, ומכל מקום יתכן בו עקירה לשעה לצורך מיוחד, כמו כן גם עקירתו של חוק טבע, לא תתכן כי אם בתוך הגבולים של זמן מסוים". (ולהבין היטב הדבר עיין ברמב"ם בשמונה פרקים פ"ח, ובמורה ח"ג כ"ה, וראה במורה ח"ב פכ"ט שם כתב וז"ל – **אבל אפשר שהענינים האלה היעודיים, הטבע המחייב אותם, אז מששת ימי בראשית הוא נברא – וזה אמת**). נמצא, ששינוי טבע העולם כמוהו כשינוי התורה, ולכן לא ניתן לומר שיש חיוב לחולל ניסים, כמו שאין לומר שהתורה תשתנה, ח"ו, אלא שנס הוא כהוראת שעה שבתורה, שיש אפשרות לבטל איזו מצוה לצורך הוראת שעה, אלא

והנה הרמב"ם במאמר תחיית המתים פ"ו כתב וז"ל: "שהמשיח לא יבוקש ממנו שיעשה מופת... שאין מבוקש ממנו מופת, אחר שיעדו בו הנביאים, אשר התאמתה נבואתם". משמעות דבריו, שהמופת של המשיח הוא בזה שמתקיימות בו כל הנבואות בדרך טבעית, ובכך נתאמתה נבואתם. ונוכל להבין דבר זה, שקיום נבואת ה' בדרך טבעית היא גדולה הרבה יותר, על ידי משל -

מועצה היה באיש גיבור מלחמה ושמו יהודה, שאמר לרעהו ששמו ישראל, כי מחר בשעה שבע בבוקר, ישראל [שמקום מושבו היה אי שם בקצוות הארץ] יבוא באוויר לירושלים, ויבנה שם בית מפואר. כמובן שישראל הנ"ל לא האמין, ומכל הסיבות שבעולם, ולהלן חלק מהסיבות שהוא מנה - א. ישראל מעולם לא יצא ממקומו. ב. ישראל הוא חולה מסוכן, תשוש וחסר דעה. ג. אפילו גיבור הגיבורים אינו יכול לעשות דבר כזה. וכן הלאה על זו הדרך.

ועכשיו בואו ונראה מה קרה בסוף. קיימות שתי אפשרויות -

1. יהודה הגיע ב־7 בבוקר, תפס את ישראל בכח הזרוע, דחף אותו למטוס, שהביא אותו לירושלים, החזיק לו את הידיים, דחף לו שם לבנה אחר לבנה, עד שהכל קוים.
2. ב־7 בבוקר, ישראל קם לבד, נסע לבד, בנה לבד. וכל מה שיהודה [כלי ד'...] אמר לו [עם] ישראל - הכל קרה ויקרה בצורה המדויקת ביותר.

הוי אומר וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דיבר! הממני יפלא כל דבר?!! והביאור בזה, דהנה בגאולה אחרונה העולם צריך לבוא אל תיקונו, והתיקון נעשה דווקא **בעולם הזה**. לכן כשהטבע עצמו עושה רצון ה' - זהו התיקון, כי אם ה' צריך לעשות נס, **שמתגבר על הטבע**, נמצא שהעולם עדיין איננו מתוקן, ולכן זוהי שליטה ומלכות גדולה הרבה יותר, כשהעולם **עצמו** מקיים את מה שבוראו אמר לו. ואכמ"ל. לכן בגאולה האחרונה הבטיחנו ה' יתברך ע"י ישעיהו הנביא (» ט-יב) בקריאתו לירושלים, שתתעורר ותלבש בגדי תפארתה, ואמר - "פצחו רננו יחדיו חרבות ירושלים, נחם ה' עמו גאל ירושלים... כי לא בחיפזון תצאו [דהיינו שלא כמו ביציאת מצרים, שם הנסים היו חוץ לגדר הטבע ולכן נעשו בבחינת 'חיפזון'] ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאסיפכם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

ז. והאלהים אנה לידו

בא וראה גודל נפלאות תורתנו הקדושה, כיצד דבר זה של גאולה אחרונה גאולת עולמים, ומלך המשיח,

והנמשל, וברוך יודע האמת, וגם רבנו לא גמר אומר שהכתובים הם משל, לפי שכתב הוא, אלא בימי המשיח יודע למה הם רומזים". העולה מתוך דבריו, שישנה אפשרות, ולפיה כל הנבואות והיעודים יתקיימו כפשטם, ולמרות זאת יחשב הדבר, שעולם כמנהגו נוהג, והדברים צריכים ביאור. ומכל ההקדמות הללו יוצא דבר נפלא עד מאד, ממנו יתבאר כיצד משפטי ה' צדקו יחדיו, ודבר אחד מדברך אחר לא ישוב ריקם. הנה בימינו אפשר להבין, והדברים כבר נראים לעין, כיצד כל הדברים יוכלו להתקיים, גם על פי פשוטם, ולמרות זאת הכל נראה בדרך הטבע, איך הקב"ה - יוצר הכל, גילה את עיני העולם, ונתן לראות מהטבע להגיע לכל דבר. הוי אומר, שעם ההתפתחות העולמית מהבחינה הטכנולוגית, הרפואית, הנפשית, הכלכלית והפוליטית וכו', אין הבטחה שלא תקוים גם כפשוטה, ולמרות זאת עולם כמנהגו נוהג

כיצד ניתן מהטבע להגיע לכל דבר. הוי אומר, שעם ההתפתחות העולמית מהבחינה הטכנולוגית, הרפואית, הנפשית, הכלכלית והפוליטית וכו', אין הבטחה שלא תקוים גם כפשוטה, ולמרות זאת עולם כמנהגו נוהג [לדוגמה - מכח הקדמה הטכנולוגית, יובן כיצד עתידין אילני סרק שיצמיחו פירות, כהזדקת גנים וכדומה]. אמנם עדיין יש להבין, מה בין זה לבין הגאולה האחרונה.

ו. כי אני ה' בקרב הארץ

כאשר באים להבין את סוגיית מעשה ניסים. המקום המיוחד לזה בתורה הוא בפרשת יציאת מצרים. והנה שם מצאנו שה' יתברך אומר לפרעה (שמות כ יח) - "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וכו' לבלתי היות שם ערוב, למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ". ופרוש הדברים הוא, שבארץ גושן לא יהיה נס של ערוב כמו בשאר מצרים, ודבר זה מוכיח שלא רק שה' יתברך יותר חזק מהטבע, ויכול לנצח אותו, אלא ה' הוא גם 'בקר הארץ', הוא השולט בה ומניע אותה, והוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים (ויש"ן ברמב"ן סידור פירוש דף - שמות יג טז ד"ה ומן הכסים - שאין לאדם חלק בחורת משה רבינו עד שיאמין שכל מקרינו וכו' כולם ניסים הם אין בהם טבע כלל, וכע"ז עין ברמב"ן בסדר לפר חייב).

ח. כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם

אין כאן המקום להכביר בראיות, שכל מה שעושה אבינו שבשמיים – הכל בעבור בניו אהוביו הוא עושה, ולמען ספר תהילתו בכל הארץ, וכמו שאמר הקב"ה בנחמתו לציון (ננמ' ברכות לז): "ותאמר ציון עזבני ה'... אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע... אתה עזבתני ושכחתני, אמר לה הקב"ה בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע... [ומרחיב שם בתיאור הבריאה] וכולן לא בראתי אלא בשבילך! ואת אמרת עזבתני ושכחתני?" כמו-כן אנו יודעים ש"כל דעביד רחמנא – לטב עביד" (סו:). וא"כ בימינו כי ימוטו מוסדי ארץ, ואהינו משנה את עולמו בכל תחום ובכל עניין, עד שהשמים הם הגבול כפשוטו ממש, הן וודאי כל כוונתו רק למען ישראל שבט נחלתו, וכמו שהזהירה תורתנו הקדושה (דברים ח ט) – "ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, [אלא] וזכרת את ה' אלוֹקֶיךָ, כי הוּא הַנוֹתֵן לְךָ כַח לַעֲשׂוֹת חֵיל". משמעות הפסוק, שהרי אין טעם להתכחש לכך, שיש לנו כח לעשות חיל, אלא דווקא צריך לזכור את ה' אֱלֹהֵינוּ, אשר הוּא הוּא ורק הוּא הַנוֹתֵן לַיֶּעֶף כַח, ולאין אונים עצמה ירבה, הוּא הַנוֹתֵן כַח לַאֲרֶץ עֵיפָה בלי מים באמור אליה כל היום 'איה אֱלֹהֵי', והוּא המנחמה ומשיב בניה לתוכה, ומשמיע לישראל ואומר – 'דברו על לב ירושלים וקראו אליה', וישראל משיבים ועונים – 'דבר אתה עמנו ונשמעה, כי ארכה לנו השעה, רבנו של עולם התהליך הזה לאט מדי בשבילנו, מבקשים אנחנו מהרה יבא ויגל לבנו'.

למה? כי מחכים אנחנו לך.

נכתב בתורה בפרשת מכה נפש בשגגה. וכן כתב הרמב"ם (שם הלכות מלחמים ומלחמותיהם יא ז) וז"ל: "אף בערי מקלט הוא אומר: 'ואם ירחיב ה' אֱלֹהֶיךָ את גבולך... ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה', ומעולם לא היה דבר זה, ולא צוה הקב"ה לתוהו". וההסבר הוא כמו שכתוב בגמ' מכות י: – "ואשר לא צדה, והאֱלֹהִים אָנָּה לִידּוֹ... כאשר יאמר משל הקדמוני: מרשעים יצא רשע במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם שהרגו את הנפש, אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים, ולזה אין עדים. הקדוש ברוך הוא מזמין לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונפל עליו והרגו. זה שהרג במזיד נהרג, וזה שהרג בשוגג גולה". אם כן נתנה לנו התורה ציור נפלא לבאר כיצד העולם מתקן את עצמו, כביכול בדרך טבעית. כאן, בנושא זה של נטילת נשמה, נגלה בתורה כיצד ה' פועל בטבע אפילו על ידי מעשי בני אדם – "והאֱלֹהִים אָנָּה לִידּוֹ", "ושמתי לך מקום", ועיין שם בדף י"ג, שבערי מקלט רמוזה הגאולה האחרונה בפסוק שכתוב שם – "את בצר במדבר", וטועה שרו של רומי וגולה לבצרה, שנאמר "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה", וטועה, שאינה קולטת אלא אדם [וכמו שפירש שם המהרש"א] "ולא מלאך שהרג ישראל, והרי גואל הדם שלהם הוא הקב"ה, ואין מקום קולט להציל ממנו". וכנסת ישראל אומרת – "ואם נמכרתי לעקר, ולא אגאל בשנים, בקרובים דין עקר, ואתה קרובי וגואלי".

לשונות של גאולה

הרב יעקב פוזנר

[א] צורות גאולה שונות

אמר ה' שְׁבִיתִי אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת וְהָרַחֵם ה' צָבָאֹת הַר הַקֹּדֶשׁ. כֹּה אָמַר ה' צָבָאֹת עַד יָשְׁבוּ זָקְנִים וְזָקֵנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעֲנָתוֹ בִּידוֹ מֵרֵב יָמִים. וְרַחֲבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יִלְדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחָקִים בְּרַחֲבֶתֶּיהָ. כֹּה אָמַר ה' צָבָאֹת כִּי יִפְּלֹא בְּעֵינֵי שְׂאֵרֵית הָעָם הַזֶּה בְּיָמֵים הָהֵם גַּם בְּעֵינֵי יִפְּלֹא נָאֻם ה' צָבָאֹת". ומבואר, שכביכול אף מעיני הקב"ה נפלאות הצורה המדויקת של הגאולה. והדבר מצריך הבנה יתרה^[1].

והביאור בזה הוא, שאין בגאולה סדר מוכרח כיצד יהיה, אם כך או כך, משום שאין הגאולה מהלך הנעשה על גבי חפצים דוממים שהכל צפוי בהם, ולא נשאר אלא לתכנן היאך ייעשה, אלא הגאולה נעשית לעם ישראל ובשיתוף עמם, והם אינך דוממים בה אלא פעילים בה, ועל כן בהכרח שכפי השתנות עם ישראל ומצבו וסגנונו וזכויותיו וחובותיו - כן משתנים אף סדר הגאולה וצורתה. ואמנם ודאי אצל הקב"ה הכל גלוי וידוע ואין נסתר מנגד עיניו מראשית עד אחרית, אך זה דווקא מצד הנהגתו הגבוהה מן העולם, בעוד שמצד הנהגתו המשפעת את דרכיו ושפעו לארץ, הדבר תלוי בתחתונים, וכשם שבהם באופן עקרוני אין הדבר מוכרע - כך אף אצל נבואה שנמסרה עכשיו, אינו מוכרע כיצד ואיך ומתי תיעשה הגאולה. וזה סוד 'גם בעיני יפלא נאום ה' צב-אות'^[2].

ואמנם על אף כל פלאי ומסתורי הענין, ברור הדבר בתכלית הברור, שישוב ה' לציון ותהיה ירושלים עיר האמת והר ה' צב-אות הר הקודש, שהרי אמונת הייחוד מכרחת הענין, שודאי סופו של דבר יחזרו כל הדברים לטוב, ועצת ה' לעולם תעמוד מחשבות ליבו לדור ודור, ואם רצונו היה לשכון במקום אשר בחר, ושם יהיו ישראל עימו, ויהיה זה מרכז לחוקיו ומשפטיו וגילוי כבודו, אזי ודאי שדבר אליהו יקום לעולם. וצורת הדבר היא, ש'איסתכל באורייתא וברא עלמא', על כן בהכרח לא יתקיים העולם לנצח בצורתו המקולקלת, ורצון ה'

בבואנו להתבונן בדברי

הנביאים, בנחמותיהם, ובתיאור ישועות ישראל כשיעמדו על מצבם השלם, צריכים אנו להתבונן ולהבדיל בין נביא לרעהו. וזאת, כי אין ישועה אחת דומה לחברתה, וצורות רבות יש לעם ישראל לחזור לתפארתם ולארצם, ואף השי"ת בעצמו הועיד אפשרויות רבות לגאולה, ולא הכריע ביניהן מתחילה, אם תתקיימנה באופן זה או באופן אחר, וכל נביא ניבא להם על פי מה שהיה ראוי להם במצבם הזה.

וכתב רבנו הרמב"ם בידו החזקה (מלכים ומלחמות יא ג) - "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין

הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו". ובאמת ראוי להתבונן בדבר, מפני מה אין על זה מסורת כלל, אף שנתבארו הדברים בנביאים, וכן מפני מה סתומים ונסתרים הדברים בנביאים, והרי דבר ה' ניתן לנו על מנת להבינו וללמודו.

אמנם באמת, יותר משמצינו אצל רבנו הרמב"ם, מצינו בנבואת זכריה (ז ח-ט), כביכול אף על הקב"ה עצמו - "וְהָיָה דְּבַר ה' צָבָאֹת לְאָמֹר. כֹּה אָמַר ה' צָבָאֹת קָנַתִּי לְצִיּוֹן קְנָה גְדוֹלָה וְחָמָה גְדוֹלָה קָנַתִּי לָהּ. כֹּה

והביאור בזה הוא, שאין בגאולה סדר מוכרח כיצד יהיה, אם כך או כך, משום שאין הגאולה מהלך הנעשה על גבי חפצים דוממים שהכל צפוי בהם, ולא נשאר אלא לתכנן היאך ייעשה, אלא הגאולה נעשית לעם ישראל ובשיתוף עמם, והם אינך דוממים בה אלא פעילים בה, ועל כן בהכרח שכפי השתנות עם ישראל ומצבו וסגנונו וזכויותיו וחובותיו - כן משתנים אף סדר הגאולה וצורתה

* ועיי"ש במפרשים ביאור מקרא זה באופ"א. אמנם נלע"ד פשוטו של ענין כמו שביאר האלשיך, עיי"ש בעומק דבריו.

** ועי' בסו"ס ארבע מאות שקל כסף להאר"י דברים עמוקים מאוד המתאימים להנ"ל.

בריתו עם האבות, ויזכור את יציאת מצרים, ויגאלם ויחזירם לארצם.

ברית ערבות מואב

אף בחומש דברים (ל-ו), אנו מוצאים שלאחר הברכות והקללות מתוארת הגאולה, אך שם מובאים הדברים בצורה שונה לגמרי – "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְתָּ אֶל לִבְכָּךְ בְּכָל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׂמֵה. וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם אֹתָהּ וּבִנְיָךְ כָּל לִבְכָּךְ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׂמָּה. אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ. וְהִבְיֵאךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירְשָׁתָהּ וְהִיטְבָּךְ וְהִרְבָּךְ מְאֹד בְּיָמֶיךָ. וְיָשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לִבְכָּךְ וְאֶת לִבְּךָ וְרָעַף לִפְנֵיכָהּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְכָּךְ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חֲיֶיךָ. וְנָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאֲלֹתִים הָאֵלֶּה עַל אֹיְבֶיךָ וְעַל שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רָדְפוּךָ. וְאֵתָה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם. וְהוֹתִירְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בְּפָרִי בְּטָנְךָ וּבְפָרִי בְּהִמְתָּךְ וּבְפָרִי אֲדָמְתְךָ לְטֶבֶה כִּי יָשׁוּב ה' לְשׁוֹשׁ עֲלֶיךָ לְטוֹב כְּאֲשֶׁר שָׁשׂ עַל אֲבֹתֶיךָ. כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמּוֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֵּיהֶם הַתְּנוּכָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְכָּךְ וּבְכָל נַפְשְׁךָ." אמנם אף כאן מתוארת חזרה בתשובה כתנאי לגאולה, אך כאן יש צורה שונה לחלוטין – כאן החזרה בתשובה מתוארת כ"שיבה אל ה' בכל לבבכם ובכל נפשכם". אין כאן כניעה של הלב, אלא ההיפך – מתוך עומק הלב ועומק הנפש, עם ישראל חוזר לה'. כאן אף אין מוזכרים האבות, כאן הנושא הוא בעיקר עם ישראל עצמו, שהקב"ה "ישוש עליו לטוב כאשר שש על אבותיו", עתה זכותו של עם ישראל אינה תלויה באבותיו ולא בארץ, אלא הם עצמם והקשר שלהם עם הקב"ה – זהו הענין, ומאוד ניכר כאן שיש יחס אישי מאוד חי וחזק של עם ישראל עם הקב"ה, כאשר עם ישראל עומד מולו, ומתקיים קשר הדדי בינו לביניהם^[1].

הגאולה שבשירת האזינו

מאידך, בשירת האזינו (שם לז-מג) אנו מוצאים גאולה אף ללא חזרה בתשובה כלל – "כִּי יִדָּן ה' עֲמוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְּנָחֵם כִּי יִרְאֶה כִּי אָזַלְתָּ יָד וְאָפַס עֲצוֹר וְעֹזֹב. וְאָמַר אֵי אֱהִימוּ צוּר חֲסִיו בּוֹ. אֲשֶׁר חָלַב זְבַחֵימוּ יֵאָכְלוּ יִשְׁתּוּ יַיִן נְסִיכָם יִקְיֵמוּ וְיַעֲזֹרְכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְּנָה. רְאוּ

הַגִּנוּז בְּעוֹלָם וְדֹאֵי יִתְמַשׁ וְלֹא יֵאָחַר, אִף אִם לֹא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל בְּדִרְגָּה רְאוּיָה שִׁיבּוֹא ה' לְגָאֵלָם, מ"מ מִצַּד עֲצֵם צוּרַת הָעוֹלָם הַמְּאוֹחֶדֶת עִם ה', יִחְזְרוּ הַדְּבָרִים לְשׁוֹרֶשׁ, וְיִשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדִרוֹשׁ אֶת ה', וְאִף הוּא יִדְרֹשׁ לָהֶם וְיִגָּאֵלָם, יִהְיֶה הַסֹּדֵר וְהַצּוּרָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה, וְלֹא יִידְעוּם עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה.

ובכבר אמרו רבותינו בסנהדרין צח. – "כתיב בעיתה וכתיב אחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה". ומבואר, שקיימות שתי צורות לזמן הגאולה. אמנם כשם שחלוקות שתי הצורות הללו ביחס לזמן הגאולה, כך הן חלוקות בצורתן וסגנונן, וישנן אף דרגות ממוצעות ביניהם. ויעזרנו להניח נותן התורה גואל ישראל, לבאר ולסדר צורות הגאולה השונות, בדברי התורה הקדושה ובחזונו של נביאי האמת והצדק.

ב צורות הגאולה שבתורה

אף בתורה עצמה מצינו שלושה אופני גאולה, ותיאורים שונים אודות הדבר שבזכותו יזכו ישראל לגאולה.

ברית תורת כהנים

בספר ויקרא (כו לט-מז) נאמר – "וְהִנֵּשְׂאִירִים בְּכֶם יִמְקֹוּ בְּעוֹנֵם בְּאַרְצָת אֲיִיכֶם וְאִף בְּעוֹנֵת אֲבֹתֶם אֹתָם יִמְקֹוּ. וְהִתְנַדּוּ אֶת עוֹנֵם וְאֶת עוֹן אֲבֹתֶם בְּמַעַלְם אֲשֶׁר מַעַלּוּ בִּי וְאִף אֲשֶׁר הִלְכוּ עִמִּי בְּקָרִי. אִף אֲנִי אֵלֶּךְ עִמָּם בְּקָרִי וְהִבֵּאתִי אֹתָם בְּאָרֶץ אֲיִיכֶם אוֹ אֲזִי יִכְנַע לְבָבָם הָעָרֶל וְאֲזִי יִרְצוּ אֶת עוֹנֵם. וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאִף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאִף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזָכֹר וְהָאָרֶץ אֲזָכֹר. וְהָאָרֶץ תַּעֲזֹב מֵהֶם וְתָרַץ אֶת שְׁבִיתֶיהָ בְּהִשָּׁמָה מֵהֶם וְהִם יִרְצוּ אֶת עוֹנֵם יַעֲן וּבִיָּעַן בְּמִשְׁפָּטִי מֵאִסּוֹ וְאֶת חֻקֵּיהֶם גְּעָלָה נִפְשָׁם. וְאִף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתָם בְּאָרֶץ אֲיִיכֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעָלִיתִם לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אֹתָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רָאשֵׁינִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיּוֹת לָהֶם לְאֵהִים אֲנִי ה'". הצורה שמצינו כאן לגאולה, אינה אלא חלק מהברכות והקללות שנאמרו במסגרת הברית, שאם עם ישראל עושה רצונו של מקום יהיה להם רוב טוב, ואם לאו יבואו עליהם רעות וצרות, וכאשר יחזרו שוב יחזירם ה' לארצם וכפי שמתואר בברכות, וזה מכלל הברית, הבנויה על מערכת של שכר ועונש. ולא מתואר כאן קשר חדש בין עם ישראל לקב"ה, אלא שעם ישראל יבינו שחטאו, ולבבם הערל יכנע, ואז יזכור ה' את

* וע"ע ברמב"ן ויקרא כו, טז שהאריך בביאור שתי צורות של גלות וגאולה המזכרות בשתי פרשיות אלו.

ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזירותיו קשות כהמן, וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב" (פסכדין 5:). ואז תהיה הגאולה. ואמנם התורה מביאה את שירת האזינו כעדות למהלך הכללי של הקללות והברכות, אך מכל מקום מוצאים אנו כאן כמה מהלכי גאולה שונים, התלויים בזכותם של ישראל, אם יהיו ראויים לגאולה מצד עצמם או לא מצד עצמם, כאשר לפי זה, כמובן, ישנם שינויים משמעותיים בעצם צורת הגאולה, אם כך או כך.

ג] גאולות הנביאים

כאמור לעיל, אף בנביאים מוצאים אנו סגנונות שונים של גאולה, ולחלקם ודאי יש קשר לחלוקה זו, התלויה בשאלה אם נעשים הדברים בזכות ישראל, אם לאו, אך יש בהם אף היבטים נוספים [וכן יש להדגיש, שמדובר כאן על רושם כללי מרוב הפסוקים, היות ולעולם ניתן למצוא בנביא אחד חצי פסוק ששייך יותר לצורת גאולה של הנביא השני, אך אין בכך כדי לשנות את התמונה כולה].

גאולת ישעיהו

אצ"ל ישעיהו, אנו מוצאים את הגאולה הנשגבה ביותר, שאין בה שום צער במהלכה, ושום חיסרון שלמות ביעודה^[2].

היציאה מהגלות

היציאה מהגלות נעשית ללא מלחמות וללא פחד ומנוסה – "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכוני כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אליה ישראל" (י, 3), וכן היא נעשית ללא מלחמות וללא התנגדות של האומות, אלא אדרבה – רצון כל האומות בכבוד ישראל – "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנֵּה אֲשָׁא אֶל גּוֹיִם יָדִי וְאֶל עַמִּים אֲרִים נְסִי וְהִבֵּיאוּ בְנֵיךָ בַּחֲצֹץ וּבְנִתְּךָ עַל כַּתֵּף תִּנְשָׂאנָה. וְהָיוּ מְלָכִים אִמְנִיךָ וְשָׂרֵי צְבָאֶיךָ מִיְּנִיקֶיךָ אִפְּסִים אֲרִץ יִשְׁתַּחֲוּ לָךְ וְעַפְרָ רְגְלֶיךָ יִלְחָכוּ וְיִדְעוּתָ כִּי אֲנִי ה' אֲשֶׁר לֹא יִבְשׁוּ קִי" (מט כג-כד). "וְהִבֵּיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְּחָה לָהּ" פסוקים וברכב ובצפים ובפרקים ובכפרות על הר קדשי ירושלים אָמַר ה' כֹּאשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בְּכָלִי טָהוֹר בֵּית ה'" (סו כ).

עֲתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֶמִית וְאֶחִיזָּה מִחֲצִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל. כִּי אֲשָׁא אֶל שָׁמַיִם יָדִי וְאֶמְתִּי חִי אֲנִי לְעֵלָם. אִם שְׁנוֹתֵי בֶרֶק חֲרָבִי וְתִאֲחִזָּה בְּמִשְׁפָּט יָדִי אֲשִׁיב נֶקֶם לְצָרִי וְלִמְשָׁנָי אֲשַׁלֵּם. אֲשַׁכֵּיר חֲצִי מֶדֶם וְחֲרָבִי תֹאכַל בָּשָׂר מֶדֶם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב. הֲרִנֵּנוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עָבְדִּיו יָקוּם וְנֶקֶם יִשִּׁיב לְצָרָיו וְכִפֹּר אֶדְמָתוֹ עִמּוֹ". כאן איננו רואים שהגאולה תלויה בתשובת ישראל, אלא בגילוי הייחוד, להראות 'כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי', ונראה כאן כביכול שהגאולה אינה תלויה בישראל, אלא בכך שאומות העולם הם צרים ושונאים

של הקב"ה, ועצם זה שעם ישראל מייצג את שם ה' בעולם – אפילו כאשר אינם הולכים בדרכיו – מכל מקום די בזה להפוך את אויביהם לאויבי ה' ואת צריהם לצוררי ה', וממילא מתגלה ע"י הצלת עם ישראל ש'חי אנכי לעולם'.

שלוש צורות של גאולה

הרי לפנינו שלוש צורות גאולה – גאולה אחת התלויה ב'כניעת הלב הערלי', גאולה שניה התלויה ב'שיבה לה' בכל הלב והנפש', כאשר שתי צורות אלו מתקיימות באופן שרק אם ישראל עושים תשובה נגאלים, וגאולה שלישית שאינה תלויה אלא בצרירתם של אומות העולם ובקידוש שם שמים, אשר לפי פשוטם של דברים אינה תלויה כלל במעשי ישראל.

אמנם כמובן דרכים אלו יכולות להשתלב היטב יחדיו – יתכן, למשל, שמה שיעורר את ישראל לחזור בתשובה זה הצרות שהם סובלים מידי הגויים – "הקדוש

* וכאן המקום להדגיש דבר ידוע ללומד, שישעיהו מחולק לשני חלקים, החלק שעד פרק לו הוא נבואות על מלחמת סנחריב אשר בירושלים של חזקיהו, ועל זה היו נבואות רבות מאוד על מפלתו של סנחריב וגדולתה של ירושלים שה' יחזור ויתגלה בה, ואח"כ בפרקים לו-לט מתוארת ביאתו של סנחריב ומפלתו, ומחלתו של חזקיהו והבראתו, וביקור שלוחי מלך בבל אצל חזקיהו, ואז מובאת נבואת ישעיהו שישראל יגלו לבבל. אחר זאת מתחיל החלק השני של ישעיהו, בו הוא מנבא על הנחמה שתהיה לעת"ל אחרי גלות בבל. והנה באמת מתוארים שם שני מהלכי גאולה, אך המעיין בעומק ובדקדוק יראה שמהלך אחד הוא, אלא שבתחילה הוא כתוב על זמנו של חזקיהו, ואח"כ על לעת"ל. ועל כן כאשר הבאתי כאן מדברי ישעיהו הבאתי משני החלקים, ששניהם ענין אחד, אף שמדברים על תקופות שונות.

הדרך לארץ ישראל

עמד לִנְס עַמִּים אֲלֵיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ וְהִיתָה מִנְחָתוֹ כְּבוֹד" (י"א).
 וכן אנו מוצאים שהעמים יקבלו את משפטו ותורתו ללא התנגדות ומלחמה – "הן עבְדֵי אֶחָמֶךָ בּוֹ בְּחִירֵי רִצְתָהּ נִפְשֵׁי נִתְּחִי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לְגוֹיִם יוֹצִיא. לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא יִשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ. קָנָה רִצּוֹן לֹא יִשְׁבוֹר וּפְשָׁתָהּ כִּהְיָ לֹא יִכְבֶּנָה לְאַמֶּת יוֹצִיא מִשְׁפָּט. לֹא יִכְהָה וְלֹא יִרְוץ עַד יֵשִׁים בְּאֶרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹתוֹתָ אֵיִים יִיחִילוּ... וְאֶצְרָךְ וְאֶתְנֶךָ לְבְרִית עִם לְאוֹר גּוֹיִם" (ישעיהו מז ג-י).^[1]

נאולה נסית ביציאת מצרים

הנאולה נעשית ע"י התערבות אלהית ניסית מובהקת כפי שהיה ביציאת מצרים, וכוללת אף מאפיינים והקבלות רבות לעצם יציאת מצרים.

כך אנו מוצאים, שתרחש קריעת ים סוף פעם נוספת – "וְהִחֲרִים ה' אֶת לִשׁוֹן יָם מִצְרַיִם וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנֶּהָר בְּעֵינֵם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּעֲבָלִים. וְהִיתָה מִסְלָה לְשָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאֲשׁוֹר כְּאֲשֶׁר הִיתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עָלְתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (י"א טו-טז). וכן מצינו אף לקמן – "עוֹרֵי עוֹרֵי לִבְשֵׁי עֹז יִרְעֶה ה' עוֹרֵי כִּדְמֵי דְרוֹת עוֹלָמִים הִלּוּ אֶת הַיָּם הַמְּחַצֵּבֶת רֶהֱב מַחֲוֹלֶלֶת תַּנִּין. הִלּוּ אֶת הַיָּם הַמְּחַרְכֵּת יָם מִי תִהְיוּ רֶבֶה הַשְּׁמָה מִצְמָקֵי יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוֹלִים. וּפְדוּיֵי ה' יִשׁוּבוּ וְכָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשֵׁם שִׁשּׁוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיגוּן נֶסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה" (י"א טז-יז). כשם שזרוע ה' חצבה ביס ורוצצה את האומה הרודה בישראל, כן יהיה לעתיד לבוא, ופדויי ה' ישובו ויבואו לציון ברינה. וכן מבואר שיהיה סופם של אשור כסופם של מצרים – 'וְעוֹרֵר עָלָיו ה' צֶבֶר־אוֹת שׁוֹט כְּמַפֶּת מִדֵּין בַּצּוֹר עוֹרֵב וּמִשְׁהוֹ עַל הַיָּם וְנִשְׂאוּ בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם" (י"א יז).

ובכן מצינו שיחפפו על ירושלים עמוד הענן ועמוד האש ביום ובלילה, כפי שהיה במדבר בצאתם ממצרים – "וּבִרְאָה ה' עַל כָּל מְכוֹן הָרַצִּיּוֹן וְעַל מִקְרָאָהּ עֵנָן יוֹמָם

הַדֶּרֶךְ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עוֹבֶרֶת לֹלֵא כָל צַעַר, כַּאֲמֹר – "קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פִּנּוּ דֶּרֶךְ ה' יִשְׁרוּ בְּצַרְבָה מִסְלָה לְאַהֲנֵנוּ. כָּל גִּיָּא יִנְשֵׂא וְכָל הָרַ גִּבְעָה יִשְׁפְּלוּ וְהִיָּה הָעֵקֶב לְמִישׁוֹר וְהִרְכָּסִים לְבִקְעָה" (מ"ג ז). ועוד – "הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עִתָּה תִצְמַח הִלּוּא תִדְעוּהָ אֶף אֲשֵׁים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישְׁמוֹן נְהָרוֹת. תִּכְבְּדֵנִי חֵית הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנֹת יַעֲנֶה כִּי נִתְּחִי בַּמִּדְבָּר מִיִּם נְהָרוֹת בִּישְׁמֵן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְּחִירֵי" (מ"ג יז-כ). ועוד – "צֹאוּ מִבְּבֶל בְּרַחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הִגִּידוּ הַשְּׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאֵהָ עַד קֶצֶה הָאֶרֶץ אֲמָרוּ גְּאוֹל ה' עֲבָדוֹ יַעֲקֹב. וְלֹא צִמְאוּ בְּחִרְבוֹת הוֹלִיכֵם מִיִּם מִצּוֹר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע צוּר וַיִּזְבּוּ מִיִּם" (מ"ג כ-כז). ועוד – "לֹאֲמָרוּ לְאֲסוּרִים צֹאוּ לְאֲשֶׁר בַּחֲשֹׁךְ הִגְלוּ עַל דֶּרֶכִּים יָרְעוּ וּבְכָל שְׁפִיִּים מִרְעִיתֵם. לֹא יָרְעוּ וְלֹא יִצְמְאוּ וְלֹא יִכֶּם שָׂרֵב וְשִׁמְשׁ כִּי מִרְחֶמֶם יִנְהַגֵּם וְעַל מִבְּעֵי מִיִּם יִנְהַלֵּם. וְשִׁמְתִּי כָּל הָרִי לְדֶרֶךְ וּמִסְלָתִי יִרְמֹן. הִנֵּה אֵלֶּה מִרְחֹק יָבֹאוּ וְהִנֵּה אֵלֶּה מִצִּפּוֹן וּמִיִּם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִי. רְנֹו שְׁמִיִּם וּגְיִלִי אֶרֶץ וּפְצַחוּ הָרִים רִנָּה כִּי נָחֵם ה' עַמּוֹ וְעָנִיו יִרְחֵם" (מ"ג ט-י). ועוד – "כִּי בְשִׂמְחָה תִצְאוּ וּבְשָׁלוֹם תוֹבִלֹן הָהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לְפָנֶיכֶם רִנָּה וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ כָּף. תַּחַת הַנִּעְצָצוֹן יַעֲלֶה בְרוֹשׁ וְתַחַת הַסֹּרֶפֶד יַעֲלֶה הַדָּס וְהִיָּה לֵה' לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת" (י"ב י-יג).

הערצת אומות העולם את ישראל

בני אומות העולם כולם מעריצים את ישראל, ומקבלים את תורתם, משפטם והנהגתם – "וְהִיָּה בְּאֶחָרִית הַיָּמִים נִכּוֹן יִהְיֶה הָרַ בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנִהְרֹו אֲלֵיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לִכּוֹ וְנַעֲלָה אֵל הָרַ ה' אֵל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב יִרְנֹו מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאֶרְצָתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תִּצָּא תוֹרָה וְדִבְרַ ה' מִירוּשָׁלַם. וְשִׁפְט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חֲרֻבוֹתֵם לְאֵתִים וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמוֹת לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֵל גּוֹי חָרֵב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלִּחְמָה" (ל"ג ז-ח).

* ועוד מצינו – "כֹּה אָמַר ה' יִגִּיעַ מִצְרַיִם וְסַחַר כּוֹשׁ וְסַבָּאִים אֲנָשִׁי מִדָּה עָלֶיךָ יַעֲבְרוּ וְלֹךְ יִהְיוּ אַחֲרֶיךָ יִלְכוּ בְּזִקִּים יַעֲבְרוּ וְאֵלֶיךָ יִשְׁתַּחֲוּוּ אֲלֵיךָ יִתְפַּלְלוּ אֶךְ בְּךָ אֵל וְאִין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים" (מ"ד יז). ועוד – "וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אֶתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאֵר... וַיֹּאמֶר נָקַל מִהוּיֹתֶךָ לִי עַבְדִּי לְהִקִּים אֶת שְׁבִטִי יַעֲקֹב וְנִצְרִי יִשְׂרָאֵל לְהַשִּׁיב וְנִתְּחִי לְאוֹר גּוֹיִם לְהִיּוֹת יִשׁוּעָתִי עַד קֶצֶה הָאֶרֶץ: כֹּה אָמַר ה' גְּאוֹל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לְבִזָּה נִפְשׁ לְמַתְעֵב גּוֹי לְעַבְדִּי מִשְׁלִים מַלְכִּים יִרְאוּ וְקָמוּ שָׂרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְמַעַן ה' אֲשֶׁר נֶאֱמַר קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרְךָ" (מ"ג יז). ועוד – "הוֹ עַד לְאוֹמִים נִתְּחִי נִגִּיד וּמִצְוָה לְאֵמִים. הוֹ גּוֹי לֹא תִדַּע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא יִדְעוּךָ אֲלֵיךָ יִרְצוּ לְמַעַן ה' אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֶאֶרְךָ" (י"ב טז-יז). וכן מצינו באריכות – "כִּי לִי אֵיִים יִקְוּ וְאֵיִנוֹת תִּרְשִׁישׁ בְּרֹאשֶׁנָּה לְהִבִּיא בְּנִי מִרְחֹק כְּסָפִם וְזִהְבָם אֲתָם לְשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֶאֶרְךָ. וּבְנֵי בְנֵי נִכְר חֲמִיתֶיךָ וּמִלְכֵיהֶם יִשְׁרִיתוּנָךְ כִּי בְקִצְפִי הִכִּיתֶיךָ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךָ. וּפִתְחוּ שַׁעְרֶיךָ תַּמִּיד יוֹמָם וְלַיְלָה לֹא יִסְגְּרוּ לְהִבִּיא אֲלֵיךָ חֵיל גּוֹיִם וּמִלְכֵיהֶם נְהוּגִים. כִּי הִגּוֹי וְהַמְּמַלְכָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹדוּךָ וְהַגּוֹיִם חֲרִיב יִחְרְבוּ. כְּבוֹד הַלְבָנוֹן אֲלֵיךָ יִבֹּא בְרוֹשׁ תִּדְהָר וּתִאֲשׁוֹר יִתְּדוּ לְפָאֵר מִקּוֹם מִקְדָּשִׁי וּמִקּוֹם רִגְלִי אֲכַבֵּד. וְהָלְכוּ אֲלֵיךָ שְׂחוֹחַ בְּנֵי מַעֲנִיָּה וְהִשְׁתַּחֲוּוּ עַל כְּפוֹת רִגְלֶיךָ כָּל מִנְּאֻצֶיךָ וְקִרְאוּ לָךְ עִיר ה' צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. תַּחַת הַיּוֹתֵב עֲזוּבָה וּשְׁנוּאָה וְאִין עוֹבֵר וּשְׁמִתֶיךָ לְגֹאוֹן עוֹלָם מְשׁוּשׁ דּוֹר וָדוֹר. וְנִקְחָתָ חֵלֶב גּוֹיִם וְשֹׁד מַלְכִּים תִּינָקִי וְיִדְעֶתָ כִּי אֲנִי ה' מוֹשִׁיעֶךָ וְגֹאֲלֶךָ אֲבִיר יַעֲקֹב" (ס ט-יז).

ומחה אֶד-נִי ה' דְּמָעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחִרְפַּת עֲמוֹ יִסֹּר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי ה' דִּבֶּר" (כ ו). וכן מצינו - "וּגְלַתִּי בִירוּשָׁלַם וְשִׁשְׁתִּי בְעַמִּי וְלֹא יִשְׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זַעֲקָה. לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוֹל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא יִמְלֹא אֶת יָמָיו כִּי הִנֵּער בֶּן מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוּטָא בֶּן מֵאָה שָׁנָה יִקְלָל... כִּי כִימֵי הָעֵץ יָמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יָבִלוּ בְּחִירֵי. לֹא יִיגְעוּ לָרֶיק וְלֹא יִלְדוּ לְבִהְלָה כִּי יָרַע בְּרוּכֵי ה' הֵמָּה וְצִאֲצָאֵיהֶם אִתָּם" (ס ו-ז). ומבואר, שיחזורו לחיות לנצח וימיהם כימי העץ [תרגם יונתן "ימי עץ החיים"] וצאצאיהם יהיו עמהם לעד.

עוד אנו מוצאים, שתתוקן קללת 'בזעת אפיך תאכל לחם' (בראשית ג ט), כאמור - "וְנָתַן מֶטֶר זֶרְעָךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת הָאֲדָמָה וְלָחֶם תִּבְּוֹאת הָאֲדָמָה וְהָיָה דֶשֶׁן וְשֶׁמֶן יִרְעָה מִקִּנְיָן בַּיּוֹם הַהוּא כֹר נִרְחֹב. וְהָאֲלָפִים וְהָעֵצִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֲמִיץ יֵאָכְלוּ אֲשֶׁר זָרָה בְּרַחַת וּבִמְזוּזָה" (כ ו-ז). הרי מבואר, שהשדה תוציא תבואה מוגמרת יותר, שאינה זוקקת טרחה רבה, ואף הבהמות תאכלנה אז תבואת חמץ.

חידוש העולם ותיקונו

וְלֹא זו בלבד, שמתוארים ניסים בתהליך הגאולה ולאחריה, אלא מתואר אף חידוש כללי של העולם - "כִּי הִנְנִי בּוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזְכְּרָנָה הָרָאשֹׁנוֹת וְלֹא תִעֲלֶינָה עַל לֵב" (ס ו). וכן - "כִּי כֹאשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּדִים לִפְנֵי נְאֻם ה' כֵּן יַעֲמֹד זֶרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם" (ס ז). וכן מצינו - "שָׂאוּ לְשָׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהִבִּטּוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כְּעֶשֶׂן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כְּבָגֵד תִּבְלָה וְיִשְׁבֶּיָהּ כְּמוֹ כֵן יִמּוּתוּן וְיִשְׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תִחַת" (ס ח)***.

וּבֶן מצינו שפע אור ומים בלתי רגילים שיהיה בכל העולם - "וְהָיָה עַל כָּל הָר גְּבוּהָ וְעַל כָּל גְּבֻעָה נִשְׂאָה פְּלָגִים יִבְלִי מִיָּם בַּיּוֹם הַהוּא רַב בְּנִפְל מְגִדְלִים. וְהָיָה אֹר"

וְעֵשֶׂן וְגִגָּה אֲשֶׁר לְהִבָּה לִלְיָה כִּי עַל כָּל כְּבוֹד חֲפָה. וְסָפָה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מִחֲרֹב וּלְמַחְסָה וּלְמַסְתוֹר מִזֶּרֶם וּמִמְּטָר" (ז ו-ח), וזה ענין הסוכות.

וּבֶן אנו מוצאים בירושלים בכלל ענין הפסח - 'בֶּן יָרֵד ה' צָב-אוֹת לְצַבָּא עַל הָר צִיּוֹן וְעַל גְּבֻעָתָה. כְּצַפָּרִים עֲפוֹת כֵּן יִגֹּן ה' צָב-אוֹת עַל יְרוּשָׁלַם גִּנוֹן וְהָצִיל פֶּסַח וְהִמְלִיט" (ז ט-י)***.

[ובידוע אף מיכה עניינו כישעיהו ובזמנו היה, ואף ניבא כמוהו על הר בית ה' שיהרו אליו כל הגויים כמעט כלשונו ממש, ואף הוא נתנבא (ו ט) - "כִימֵי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרְאֶנּוּ נִפְלְאוֹת"***].

תיקון קללות חטא עץ הדעת

הגאולה אינה גאולת ישראל לבדם, אלא תיקון הטבע הכללי אף מקלקוליו הראשוניים מחטא הדעת, וכפי שמפורש שיחזור גן עדן לעולם לציון - "כִּי נָחַם ה' צִיּוֹן נָחַם כָּל חֲרִבְתֶּיהָ וַיִּשֶׁם מִדְּבָרָה כְּעֵדֶן וְעִרְבָתָהּ כְּגֵן ה' שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִצְאָא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה" (ז ט)***.

כמוֹרֵכֶן נחזה אז בתיקון ועידון החיות הטורפות, ובראשן הנחש - "וְגָר זָאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְנֹמֵר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ וְעֹגֵל וּכְפִיר וּמִרְיָא יִחְדּוּ וְנֹעַר טָטֹן נָהֵג בָּם. וּפְרָה וְדָב תִּרְעִינָה יִחְדּוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִּינָה וְאִרְיָה כְּבָקָר יֵאָכְל תָּבָן. וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל חֹר פֶּתֶן וְעַל מְאוֹרֵת צִפְעוֹנִי גְמוֹל יִדּוּ הָדָה. לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָר קִדְשִׁי כִּי מְלֹאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֶת ה' כְּמִיָּם לִיָּם מְכֻסִּים" (ז ט-י) - הרי שתתבטל האיבה בין האדם לנחש שנגרמה מחמת חטא עץ הדעת, ואף שלום כללי ישכון בין כל הבריות ובעלי החיים. וכן אנו מוצאים - "זָאֵב וְטֹלָה יִרְעוּ כְּאֶחָד וְאִרְיָה כְּבָקָר יֵאָכְל תָּבָן וְנָחֹשׁ עֹפֵר לְחֶמּוֹ לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָר קִדְשִׁי" (ז ט)***.

וּבֶן אנו מוצאים לגבי גזרת המיתה שנגזרה על אדה"ר וזרעו, שתתוקן כאמור - "בְּלַע הַמּוֹת לִנְצַח

* ובנותן ענין ראוי לציין את דברי חז"ל, ולפיהם אותה הצלה פלאית שעליה ניבא ישעיהו ואשר ארעה בימי חזקיהו, כשהכה מלאך ה' את חיל סנחריב מאה שמונים וחמשה אלף איש בלילה אחד - אותה הצלה ארעה בליל הפסח, ממש כבמכת בכורות במצרים - ראה ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ"ח ד"ה בלילה ההוא, וכן הוא במקומות רבים בחז"ל.

** אמנם כאן צ"ע קצת, שעל-פי האמור לכאורה לו יובן מדוע נשארה קללת הנחש שעפר יהיה לחמו, וכנראה שאמנם הקללות על האדם נתקנו, אבל הנחש עצמו - שהוא שורש הרע - צריך להשאר בשפלותו [שוב הראוי ידידי ר' רפאל ספייער שליט"א לדברי המדרש בבראשית רבה פ"כ - "לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונים, נחש, שנאמר ונחש עפר לחמו..."].

*** וכן מצינו נבואות אף על התמוטטות העולם הקודם מחמת רוב העבירות - "הִנֵּה ה' בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבּוֹלֶקָה וְעוֹה פָּנֶיהָ וְהִפִּיץ יִשְׁבִּיָּהּ" (כ ו), וכן - "כִּי אֲרָבוֹת מִמּוֹרֹם נִפְתְּחוּ וַיִּרְעֲשׂוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ. רָעָה הַתִּרְעֻעָה הָאָרֶץ פּוֹר הַתְּפוֹרָרָה אָרֶץ מוֹט הַתְּמוֹטָטָה אָרֶץ. נוֹעַ תִּנוּעַ אָרֶץ כְּשִׁכּוֹר וְהַתְּנוּדָה כְּמִלּוּנָה וְכַבֵּד עָלֶיהָ פִּשְׁעָה וְנִפְלָה וְלֹא תִסְפָּה קוֹם. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' עַל צִבָּא הַמּוֹרֹם בְּמּוֹרֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה. וְאִסְפוּ אִסְפָּה אֲסִיר עַל בּוֹר וְסָגְרוּ עַל מִסְגֵּר וּמִרְבֵּי יָמִים יִפְקְדוּ. וְחִפְרָה הִלְכָּנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה כִּי מֶלֶךְ ה' צָב-אוֹת בָּהֶר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְיִגָּד זִקְנָיו כְּבוֹד" (כ ז-ח).

מצרים - "כה אָמַר ה' ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהָ רָקַע הָאָרֶץ וַיַּצְאֶצְאֶיהָ נִתְּן נִשְׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לְהִלָּכִים בָּהּ" (מג טו). וכן - 'וַעֲתָה כֹה אָמַר ה' בְּרֹאֶךָ יַעֲקֹב וַיִּצְרָךְ יִשְׂרָאֵל אֶל תִּירָא כִּי גָאֻלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי אֶתָּה" (מג טז), "כֹּל הַנִּקְרָא בְשִׁמִּי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יִצְחָקִי אֶף עֲשִׂיתִיו" (מג ז) וַעֲ"ע מ כב, כו כח, מד ב-ד כא-כד, מה ז-ט יח-יח, מח יג, נא יג-טז. וַעֲ"ע כב יא].

היחס לעם ישראל הוא
כאל 'בנים' ולא כאל 'אשה' - "בְּנִים גְּדֹלְתִי וְרוֹמְמָתִי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי... וְרָע מַרְעִים בָּנִים מִשְׁחִיתִים" (מג טז). וכן - "כִּי בְּרָאתִי יִלְדִּיו מֵעֶשֶׂה יִדִּי, בְּקִרְבּוֹ יִקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוּשַׁת יַעֲקֹב" (כט כג), "הוּא בָנִים סוֹרְרִים נָאֻם ה' לַעֲשׂוֹת עֶצֶה וְלֹא מִנִּי" (ל טז), "כִּי עַם מִרִּי הוּא בָנִים פְּחָשִׁים בָּנִים לֹא אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת ה'" (ל טז), "וַיֹּאמֶר אֶךָ עַמִּי הִנֵּה בָנִים לֹא יִשְׁקָרוּ" (סג טז), "כִּי אֶתָּה אָבִינוּ כִּי אֲבָרְהָם לֹא יִדְעָנוּ וַיִּשְׂרָאֵל לֹא יִכְרְנוּ אֶתָּה ה' אָבִינוּ" (סג טז), "וַעֲתָה ה' אָבִינוּ אֶתָּה אֲנַחְנוּ הַחֲמֹר וְאַתָּה יִצְרָנוּ וּמַעֲשֶׂה יְדָךְ כָּלָנוּ" (מז טז).^[1]

הגאולה - תיקון העולם

לאור כל זאת ניתן לומר, שצורת עם ישראל כפי שישעיהו מתאר אותו, הוא שהם בנים של הקב"ה

הלְבָנָה כְּאוֹר הַחֲמָה וְאוֹר הַחֲמָה יִהְיֶה שְׂבָעַתִּים כְּאוֹר שְׂבָעַת הַיָּמִים כְּיוֹם חֹבֵשׁ ה' אֶת שִׁכְרָ עַמּוֹ וּמַחֲץ מִכְתּוֹ יִרְפָּא" (ל כז-כח).

ובן מתואר, שכשישובו ישראל לציון בשמחה, אז יהיה תיקון מושלם של כל קלקולי העולם - מדבריות ומקומות מיובשים, מחלות ומומים, חיות טורפות, ותעיות בדרכים - "אֲזִי תִפְקַחְנָה עֵינַי עֲוֹרִים וְאֲזִנִּי חֲרָשִׁים תִּפְתַּחְנָה. אֲזִי יְדַלֵּג כְּאֵיל פֶּסַח וְתִתֵּן לְשׁוֹן אֶלֶם כִּי נִבְקָעוּ בַמִּדְבָּר מֵיִם וּנְחָלִים בְּעֶרְבָה. וְהָיָה הַשָּׂרֵב לְאֵגֶם וְצִמְאֻן לְמִבּוֹעֵי מַיִם בְּנוֹה תֵנִים וּבְצֶה חֲצִיר לִקְנֶה וְגִמָּא. וְהָיָה שֵׁם מִסְּלוֹל הַדֶּרֶךְ וְהַדֶּרֶךְ הַקָּדֵשׁ יִקְרָא לֵה לֹא יִעֲבְרֵנוּ טָמֵא וְהוּא לְמוֹ הַלֶּךְ הַדֶּרֶךְ וְאֲוִילִים לֹא יִתְעוּ. לֹא יִהְיֶה שֵׁם אֶרֶץ וּפְרִיץ חַיּוֹת כֹּל יִעֲלֶנָה לֹא תִמָּצֵא שֵׁם וְהָלְכוּ גְאוּלִּים. וּפְדֻנִי ה' יִשְׁבֹּן וּבִאֵן צִיּוֹן בְּרִנָּה וּשְׂמִחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם שְׁשׁוֹן וּשְׂמִיחָה יִשְׁיִגוּ וְנָסוּ יְגוֹן וְאִנְחָה" (ל כז-כח).

מה משמעותה של גאולה כה שלימה?

הרי לנו כאן גאולה מושלמת מכל הכיוונים - עם ישראל נמצא בשיא מעמד העולם, כל מלכי הגויים ישרתו את עם ישראל, והם אלה שיוציאו אותו מהגלות, הדרך לארץ ישראל תהיה מושלמת עם מעיינות ועצים טובים ונאים, הדרך תהיה אף רצופה בניסים כפי שהיה הדבר ביציאת מצרים, כאשר יבואו לירושלים יהיה שם שפע גדול כמו גן עדן, ותתקיימנה שם כל המעלות יחדיו של האש והצל, של האור והסיכוך, ויבואו כל העמים לירושלים לשמוע את שם ה' ותורתו, והעולם כולו יתוקן מכל קלקוליו, ויהא ה' מצוי בו לעד.

ויש להבין, מה משמעותה של גאולה כה מושלמת, שלא נאמרה בתורה בפירוש. ומה הקשר בין כלל גאולה זו לעם ישראל.

סגנון נבואת ישעיהו

ובכדי לבאר זה, יש לעמוד יותר על כלל סגנונה של נבואת ישעיהו, ואין כאן המקום להיכנס לזה בארוכה, אך נציין שני עניינים, והם צורת העמדת מציאות ה' בעולם ובישראל, והיחס לעם ישראל.

כאשר בא ישעיהו לחזק את ישראל או את ענין מציאות ה', הוא משתמש בבריאית העולם ולא ביציאת

* ואמנם מצינו דימוי לאשה - "כֹּה אָמַר ה' אֵי זֶה סֵפֶר בְּרִיתוֹת אִמְכֶם אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנוֹשֵׁי אֲשֶׁר מִכְרָתִי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בְּעוֹנֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שְׁלַחְתִּי אִמְכֶם" (מג טז). אמנם כאן זה להדיא כמשל, ולא היחס הפשוט לעם ישראל, והרי אף מוזכרים כאן שני משלים יחדיו - לאשה או לבת הנמכרת לשפחות. כן מצינו פסוק נוסף בו מדומה היחס ליחס של בעל ואשה - "כִּי יַעֲלֶל בַּחֲזוֹר בְּתוֹלָה יִבְעִלוֹךְ בְּנִיךָ וּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כְּלָה שְׂשִׁישׁ עֲלֶיךָ אֶלְהִיךָ" (סג טז), ואף כאן זה להדיא נאמר כמשל ואין כאן תאור של היחס הבסיסי אליה, ובאותו משפט מתואר גם שח' בועל את ישראל וגם שבני ישראל בועלים את ציון. וע"ע נד-הו. אמנם מכל מקום, אף פסוקים אלו הם חריגים אל מול עיקר היחס שהוא יחס של אב אל בניו.

מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה" (סו-ח) – הכל קורה בבת אחת, ולא בתהליך הדרגתי, והכתוב ממשיך לבאר את סיבת הדבר – "האני אשכיר ולא אוליד יאמר ה' אם אני המוליד ועצרתני אמר אלהיך" (סו ט). ובאור הדבר, שמכיון שהכל נעשה ע"י הקב"ה בלא שיתוף עם בני אדם, ממילא נעשה הכל בצורה מהירה, ולא בצורה של תהליך והתפתחות.

תפקידנו בגאולה זו – צדקה ומשפט

ובאמת עלינו להבין, גאולה כה מושלמת – בזכות מה היא באה, מה הגורם לכך שאחר שנות גלות ארוכות עתה היא באה, איזו נקודה תוקנה, שבגללה מעתה הכל בא בצורה כה מושלמת? והמתבונן ומחפש בספר ישעיהו איזושהו תהליך לגאולה, איזושהו סדר הדרגתי לדברים, שכאשר יעשו כך וכך יקרה כך וכך, לא ימצא דבר, אלא נראה כאילו הכל בא בבת אחת מהקב"ה בלא סדר והדרגה, ובלא שום הכנה מצדנו. והדבר מצריך הבנה טובה.

ונראה, שעיקר צורת הגאולה אצל ישעיהו, הוא באופן שעם ישראל יזכה לשלמות גדולה מאוד בצדקה ומשפט, והם יהיו נציגי ה' בעולם, עד שיהיו אור לכל הגויים, וילמדום דרכי ה' וצדקתו, וכל הגויים כולם מעצמם ירצו להחזירים לארצם, להיותם מרכז ונזר הבריה, וכל זה מכלל התהליך שישאל עושים את הטוב והישר, וזה כבר עיקר הגאולה, שישאל מתוקנים מצד עצמם, אלא שצריכים לשוב למקומם ולארצם, ארץ ה', ואז העולם כולו מתכוון לעומתם, וזה ייעשה מאליה מחמת הסדר הטוב שמסדר העולם, בין אם ע"י ביאת ה', בין אם ע"י הוקרת אומות העולם את ישראל, שסוללים להם את הדרך.

ועל כן לאורך כל הנחמות מתואר הענין של הגאולה והישועה כצדקה ומשפט, וכאילו יש נידון אם ישראל צודקים או לא צודקים, ועם ישראל מפחד שמא אכן הוא טועה וצדקתו ומשפטו ויגיעו לריק, והגאולה מבררת צדקתם ומשפטם, ואת צדקת משפט ה', וכאשר תתברר צדקתם וישועתם, יבואו כל אומות העולם לכבדם ולהעלותם לארצם.

וכבר מתחילה אנו מוצאים, שעיקר הענין הוא שיהיו עם ישראל עם התורה, הצדק והמשפט – "לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי

שצריכים לשמוע לקולו, ואינו כצורת יחס של אשה בעלת ברית הפועלת בשותפות עם הבעל. ועל כן אף עיקר ידיעת ה' היא דרך הדברים שבהם ה' הוא אבינו והמקור של כולנו בבריאת העולם, ולא ביציאת מצרים, שבה היה תהליך הדדי של כריתת ברית – "את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים... וה' האמירך היום להיות לו לעם" (דברים כ) ומאחר שהיסוד והשורש הוא בריאת העולם, ומזה משתלשל עיקר היחס, הרי שאומות העולם אינם מחוץ לסיפור לגמרי, שהרי חביב אדם שנברא בצלם ואף הם נבראים בדיוק כמו עם ישראל, אלא שעם ישראל הם הבן הנבחר, אך פעולתו ומעשיו מתרחשים כל הזמן בהקשר של כל אומות העולם – "הן עבדי אֶתְמֶךָ בּוֹ בְּחִירִי רִצְתָהּ נִפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לְגוֹיִם יוֹצִיא" (יחזקאל 37:6). ומסיבה זו, אף כאשר יש נבואות רעות על אומות העולם, הנביא בוכה על כך יחד עימם.

כמוכן, שמסיבה זו הגאולה המתוארת כאן אינה גאולה 'קטנה' המיועדת רק לישראל, אלא הנביא בהכרח רואה כאן את כלל התהליך השלם של תיקון העולם, של שמים חדשים וארץ חדשה, והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים, ובילע המוות לנצח, וגר זאב עם כבש, וששע יונק על חור פתן, כי מלאה הארץ דעה את ה', ורואה את התיקון של עם ישראל כמרכז התיקון של העולם, שכל הגויים נושאים את עניניהם אליו, שיוורם מדרכיו וילכו מאורחותיו, ובני ישראל נהיים לכהני ה' שכל אומות העולם מכבדים אותם וחפצים בגאולתם. ובכל דבריו אין תיאור גאולה פרטי של עם ישראל, כעם שרוצה לפרוק עול זרים ולחדש את הקשר עם אלהי בארצו, ואף כשעם ישראל מבקש זאת, עונה לו ה' בגאולה כללית מאוד.

ומחמת שאצל ישעיהו אין מדובר על גאולה שנעשית בשיתוף עם עם ישראל, על כן אין מתואר אצלו תהליך הדרגתי של גאולה, אלא – "בְּטֶרֶם תַּחֲלִי יִלְדָה בְּטֶרֶם יָבֹוא חֶבֶל לָהּ וְהַמְלִיטָה זָכָר. מִי שָׁמַע כְּזֹאת

ומחמת שאצל ישעיהו אין מדובר על גאולה שנעשית בשיתוף עם עם ישראל, על כן אין מתואר אצלו תהליך הדרגתי של גאולה... ובאור הדבר, שמכיון שהכל נעשה ע"י הקב"ה בלא שיתוף עם בני אדם, ממילא נעשה הכל בצורה מהירה, ולא בצורה של תהליך והתפתחות

* ואמנם אף אצל ישעיהו מוזכר ענין הברית 'ומחזיקים בברית' 'ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים'. אך אין זה עיקר הענין אצלו, בניגוד ליחזקאל ירמיהו והושע שנראה מהם שזה עיקר הענין.

ולא ישמיע בחזק קולו. קנה רצון לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה **לאמת יוציא משפט**. לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ **משפט ולתורתו** איים ייחילו. אני ה' קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים... אני ה' הוא שמי וכבודי לא אחר לא אתן ותהליתי לפסילים (מכ ב-ה). וכן נאמר - "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" (מכ כב).

ובכן אנו רואים, שהגאולה מתוארת כ'צדק' ו'צדקה' - "הרעיפו שמים מפעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראיתי" (מכ ח).

ישוב אנו מוצאים, שהגאולה באה בקשר הדוק להכרעת הויכוח על הצדק - "כי כה אמר ה' בורא השמים הוא ה'אלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה אני ה' ואין עוד. לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דבר צדק מגיד מישרים. הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים לא ידעו הנשאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושע. הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלא אני ה' ואין עוד אלהים מבלעדי א צדיק ומושיע אין זולתי. פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני א ואין עוד. בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון. אך בה' לי אמר צדקות ועו עדין יבוא ויבשו כל הנחרים בו. בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל" (מכ יח-כ). וכן - "שמעו אלי אביי לב הרחוקים מצדקה. קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארת" (מכ יז-יט).^[**]

ובאמת אנו מוצאים לאורך הגלות, שעם ישראל לעיתים מתאיש באמצע הדרך ותוהה האם אכן ה'

ואנקמה מאויבי. ואשיבה ידי עליך ואצרך כבר סיניך ואסירה כל בדיליך. ואשיבה שפטך כבראשנה ויעצריך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה. ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (מכ כד-ה). וכן נאמר - "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. בצדקה תכונני רחמי מעשך כי לא תיראי וממתנה כי לא תקרב אליך" (מכ יג-יד).

ומצינו רבות בתחילה, שיש דין בין ה' לאומות העולם על עצם הצדק והמשפט, כאשר ישראל הם המייצגים את הצדק האלוהי בעולם - "את מי נועץ ויבינהו וילמדוהו בארץ משפט וילמדוהו דעת ודרך תבונות יודיענו" (מ יז), "החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרה. מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים יתן יתן כעפר חרבו קשש נדף קשתו. ירדפם יעבור שלום ארץ ברגליו לא יבוא. מי פעל ועשה קרא הדרות מראש אני ה' ראשון ואת אחרנים אני הוא. ראו איים ויראו קצות הארץ יחדיו קרבו ויאתו" (מכ כה-כז). וכן מתוארים בני ישראל בזמן הגלות, שרק הם שומעים את דבר ה', משפטו וצדקתו, ואינם נסוגים מזה על אף הבזיונות וההכאות והמריטות, ובסוף ה' אכן יעזור להם, שמשפט צדק יצא לאור - "אד-ני ה' פתח לי און ואנכי לא מריתי אחר לא נסוגתי. גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתתתי מכלמות ורק. ואד-ני ה' יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש. קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי. הן אד-ני ה' יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יכלו עש יאכלם" (מכ כז-כט).^[*]

ואף המשיח מתואר באופן זה, שעיקר פועלו הוא לעשות צדק - "הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו **משפט לגוים יוציא**. לא יצעק ולא ישא

* וזה ענין הביטוי 'צדקנו במשפט', שבא באמצע ברכת 'השיבה שופטנו' לפי נוסח אשכנז, שהרי לכאורה לא מובן הקשר שבין ברכת 'השיבה שופטנו', שעניינה חוקי הצדק והמשפט בישראל, לבין כך שה' צדיק אותנו ביום המשפט הגדול. אמנם לפי מה שנתבאר, מובן כי הכל ענין אחד, שביום הדין הגדול מי שיצדק הוא מי שחוקיו ומשפטיו הצדיקים הצליחו לתקן את העולם, ועל זה אנו מתפללים, שצדקו וצדקנו יהיו אחד, ויצליחו אכן לתקן את העולם, ונצדק קודש.

** וכן אנו מוצאים עוד בנבואות הנחמה, שהצדק והמשפט הם ענין אחד עם הישועה - "שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם... כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתיה וישם מדרבה כעין וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה. הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע. קרוב צדיקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו אלי איים יקוו ואל זרעי ייחלון. שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו כן ימותו וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת. שמעו אלי ידעי צדק עם תורתם בלבם אל תיראו חרפת אנוש ומגדפתם אל תחת. כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים" (מכ כה-כז). וכן נאמר "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה'" (מכ כ). ונאמר עוד - "שוש אשיש בה' תגל נפשי בליה כי הלבשני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה. כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אד-ני ה' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים" (מכ כח-כט). וכן - "למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם

פעולה עם ישראל או עם בני אדם – "ושש גבהות האדם ושלל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא" (ז, יא), ואין להם לישראל אלא להתחזק בצדקה ומשפט וקיום התורה והמצוות בתפילה ובאהבת ה' – "כה אמר ה' גאלך קדוש ישראל אני ה' אליהך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך בגלי הים. ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעתי לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני. צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה הגידו השמיעו זאת הוציאוה עד קצה הארץ אמרו גאל ה' עבדו יעקב" (מח טו-כ). ונאמר – "כה אמר ה' שמוי משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע" (טו ז-ח). וכן מצינו, שהעונות הם המרחיקים את ישועת ה' – "הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אָנוּ מְשֻׁמֵּעַ. כִּי אִם עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִיוּ מִכְדִּילִים בֵּינֵכֶם לְבִין אֱלֹהִיכֶם וחסאונותיכם הסתירו פנים מכם משמוע. כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרו עמל והוליד אָנוּ" (טז טז-טז), ושהגאולה תתקרב על ידי התפילות – "על חומותיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמדי לא יחשו המזכרים את ה' אל דמי לָכֵם" (כז יא), ושהצורה שיבואו אל הר הבית הוא ע"י אהבת ה' ושמירת שבת – "ובני הנזכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בכרית. והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלת עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים. נאם אֶד-נִי ה' מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עָלֵיו לְנִקְבְּצֵי" (כח טו-טז). וכן מבואר, שכל המעשים שיעשו ישראל לעזור לכל זאת להתקיים לא יועילו כלום, ואין עוזר אלא הצדקה והביטחון בה' – "אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך. בְּזַעַקְךָ יִצְלֶיךָ קְבוּצֶיךָ ואת כלם ישא רוח יקח הָבֵל וְהַחוּסָה בִּי יִנְחַל אֶרֶץ ויירש הר קדשי. ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מְכֻשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עָמִי" (כט יז-יח), ואח"כ מוכיח אותם ה' שלא תהיה גאולה אם הם לא יחזרו בתשובה שלמה ויסירו מהם כל עוולה (כל פרק נ"ח).

ותורף הדברים, שישעיהו מדבר על שלמות גמורה, שכאשר ישראל יזכו לה, אז העולם כולו – הן

מחשיב את צדקתו ומשפטו, וה' מחזר את רוח העם ואומר לו, שבצדק זה הוא מתפאר וכזה תהיה גאולת העולם, וכל העולם יאיר מהמשפט והצדק של ישראל – "שמעו אִיִּם אֵלֵי וְהִקְשִׁיבוּ לְאָמִים מִרְחוֹק ה' מִבֶּטֶן קְרָאֲנִי מִמְּעֵי אֲמִי הַזְכִּיר שְׁמִי. וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני. ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ואני אמרתי לרין יגעתי לתהו והבל כחי כליתי אֶכֶן מִשְׁפָּטִי אֵת ה' וּפְעֻלָּתִי אֵת אֱלֹהֵי. ועתה אמר ה' יצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לו יאסף ואכבד בעיני ה' ואלהי הִיָּה עֲצִי. ויאמר נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ. כה אמר ה' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים וראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך" (מח טז-יז).

ועל ענין זה אף התפללו ישראל קודם בוא סנחריב – "ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וְחָל. פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אַמְנִים... ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלוס. אף ארח מִשְׁפָּטִיךָ ה' קוִינֹנֶךָ לְשִׁמְךָ וְלִזְכֹּרְךָ תֵּאָת נִפְשִׁי. נִפְשִׁי אֲוִיתִיךָ בְּלִילָה אֶף רֹחִי בְּקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָ כִּי כִּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטִיךָ לְאֶרֶץ צִדֵּק לְמִדּוֹ יִשְׁבִּי תִּבֵּל. יֶחֱזֶן רִשְׁעָה בִּל לְמִדּוֹ צִדֵּק בְּאֶרֶץ נִכְחוֹת יַעֲזֹל וְכֵל יִרְאֶה גְאוּת ה'" (כט יז-יח).

הקב"ה עושה הכל

ומאוד מודגש הענין בישעיהו, שבמהלך הנוכחי של הגאולה הקב"ה עושה את הכל, ואינה באה בשיתוף

ותורף הדברים, שישעיהו מדבר על שלמות גמורה, שכאשר ישראל יזכו לה, אז העולם כולו – הן מחשיב את צדקתו ומשפטו, וה' מחזר את רוח העם ואומר לו, שבצדק זה הוא מתפאר וכזה תהיה גאולת העולם, וכל העולם יאיר מהמשפט והצדק של ישראל – "שמעו אִיִּם אֵלֵי וְהִקְשִׁיבוּ לְאָמִים מִרְחוֹק ה' מִבֶּטֶן קְרָאֲנִי מִמְּעֵי אֲמִי הַזְכִּיר שְׁמִי. וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני. ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ואני אמרתי לרין יגעתי לתהו והבל כחי כליתי אֶכֶן מִשְׁפָּטִי אֵת ה' וּפְעֻלָּתִי אֵת אֱלֹהֵי. ועתה אמר ה' יצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לו יאסף ואכבד בעיני ה' ואלהי הִיָּה עֲצִי. ויאמר נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ. כה אמר ה' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים וראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך" (מח טז-יז).

לא אֲשַׁקוּט עד יצא כנגד צדקה וישועתה כלפידי יבער. וראו גוים צדקך וכל מלכים בבורך וקרא לך שם קדש אשר פי ה' יקבנו" (כט יז-יח). וכן אנו רואים, שצדקתם של ישראל מקבילה לשלומם – "כה אמר ה' גאלך קדוש ישראל אני ה' אליהך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך בגלי הים" (מח טז-יז), ושלומם מתקיים ביציאת צדקתם לאור.

כאשר בא ה' לעולם
מעצמו, הרי כל מי שאינו
בצד שלו לגמרי, כל מי
שאינו זחיר במשפט
וצדקה ושבת והחזקה
בברית ה' ואהבת ה'
וזכירת שמו וזר קדשו -
הרי הוא כלה מלפניו
בנעורת בפני האש. ועל
זה רבו התיאורים
בישעיהו, שנאמר יבוא
ה', כל הרשעה כעשן
תכלה ואף אם יהיו אלו
חלקים גדולים מעם ישראל

מצד עצמו והן מצד ה' - יביאו אותם לרום מעלתם ולארצם, ואין לישראל חלק בהבאת הגאולה, אלא הרי הם כבנים המחכים למעשה אביהם, וכאשר יהיו ראויים לכך יבוא אביהם להושיעם ולהשיבם לביתו, ואינם כאשה הפועלת ביחד עם בעלה, שבצורת קשר זו יש מקום לכך שהיא מעצמה תנסה לשוב לבעלה, ולבנות עימו יחד את ביתם.

העונש המגיע כאשר אין ישראל מוכנים לשלמות הנדרשת בגאולה

מאידך, כאשר צורת הגאולה היא לחכות למעשה ה', עם ישראל צריך להיענות לקריאה האלהית, ולהיות מוכן לה לגמרי, הן מבחינת היענות לגאולה עצמה, וכאמור - "צאו מִבְּבֶל בְּרוּחוֹ מִפְּשָׁדִים" (מחצ), וכן שואל ה' - "מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפרות ואם אין בי כח להציל" (יחצ), והן מבחינת ההיענות לעצם דבר ה' וחוקיו ומשפטיו. וזאת, מאחר שכאשר בא ה' לעולם מעצמו, הרי כל מי שאינו בצד שלו לגמרי, כל מי שאינו זחיר במשפט וצדקה ושבת והחזקה בברית ה' ואהבת ה' וזכירת שמו וזר קדשו - הרי הוא כלה מלפניו כנעורת בפני האש^[**]. ועל זה רבו התיאורים בישעיהו, שכאשר יבוא ה', כל הרשעה כעשן תכלה ואף אם יהיו אלו חלקים גדולים מעם ישראל, וכן נאמר - "ועוד בה עשריה ושבה והיתה לבער" (יחצ).^[***] ורק כאשר אנו עצמנו עוזרים בקידום הגאולה, אז אין ה' בא בפתאומיות המהרסת הרים ומפרקת סלעים, וכמו שנאמר - "וראיתם וישש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם

למעני למעני אעשה

הסיבה אשר מעוררת את הקב"ה לקום ולפעול לבד, אף שאין עוזר אותו, ואין ישראל שבים בתשובה, היא משום שהוא עצמו מחכה לצאת מהגלות, ומהמצב של שפלות שמו, כאמור - "גם לא שמעתי גם לא ידעתי גם מאז לא פתחה אָזְנוֹךְ כִּי יְדַעְתִּי בְּגוֹד תִּבְּגוֹד וּפִשַׁע מִבְּטֶן קָרָא לָךְ. לְמַעַן שְׁמִי אֶאֱרִיד אִפִּי וְתִהְיֶה אֶחָטָם לָךְ

* והעונש על "קראתי ואין עונה", הוא "גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יעו קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו" (יחצ), ואף שזה נאמר גם על אי-קיום התורה, מ"מ מהקבלת הענין משמע שמדובר אף על חוסר ההיענות לגאולה.

** וכפי שמצינו במכת בכורות, שירד ה' למצרים לגאול את ישראל, ובזה גופא שנתקדשו בכורות ישראל, מתו בכורות מצרים, משום שכאשר בא ה' לארץ, באותה מידה שהוא מושיע וגואל ומקדש את עובדיו, הרי עוזביו כלים מאליהם, מנשמת רוח אפן.

*** ועי' כתובות קיב: לפי המקובל בידינו, שנבואות ישעיהו נאמרו במקורן לדורו של חזקיה, וכדברי חז"ל, שרצה הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג (סנחדרין טז). אזי נבין לאור האמור לעיל כיצד התרחשה שואה ממש ביהודה באותה תקופה, שנלכדו כל הערים חוץ מירושלים, וכפי שמתאר הנביא כאן ובמלכים - ראה בעיקר בישעיהו ח ז-ח, י כח-לב, לו א ובפרשה המקבילה במלכים ב יח יג.

**** ועוד מצינו על גודל הנקמה - "והסג אחר משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא. ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט. וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו. וילבש צדקה כשריו וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה. כעל גמלות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם. וייראו ממעורב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו כי יבוא כנהר צר רוח ה' נסקה בו. וזא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'" (יחצ). ומבואר, שכאשר אין ישראל שבים בתשובה ואין מי שעוזר לו, הרי הוא בא בקנאה וחמה גדולה, ורבו ההרוגים והחללים, ונאמר עוד - "ואתם עזבי ה' השכחים את הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך. ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו יעו קראתי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם ותעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרתם" (סח יח-יט).

וְכָל מַחֲמָדֵינוּ הִיָּה לְחִרְבָּה. הֲעַל אֵלֶּה תִּתְאַפֵּק ה' תִּחְשָׁה וּתְעַנְנוּ עַד מָאֹד" (סד ח-ו).

וְעַל זֶה עוֹנָה לָהֶם הַקב"ה, שְׂרֹב הָעַם אֵינֶם מִבְקָשִׁים אוֹתוֹ כָּלל, וּמִנֶּאֱצִים אֶת שְׁמוֹ וּדְרָכָיו, אֶךְ מַחֲמַת מִיעוּט הַצְדִּיקִים אֵכָן צִדִּיק לַעֲשׂוֹת בִּירוֹר בְּתוֹךְ עַם יִשְׂרָאֵל, בִּירוֹר עֲמוּק חָד וְחוֹתֵךְ בֵּין צְדִיקִים לְרָשָׁעִים – "כֹּה אָמַר ה' כֹּאֲשֶׁר יִמְצָא הַתִּירוֹשׁ בְּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אֵל תִּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בִרְכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדִי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל. וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיְהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרִי וְיִרְשׁוּהָ בְּחִירֵי וְעֲבָדִי יִשְׁכְּנוּ שָׁמָּה. וְהָיָה הַשְׂרֹן לִגְנֵה צֹאן וְעֵמֶק עֲכֹר לְרִבְצַת בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר יִרְשׁוּנִי. וְאַתֶּם עֹבְדֵי ה' הַשֹּׁכְחִים אֶת הָרָקִדִּים הַעֲרִכִים לְגַד שֶׁלֶחַן וְהַמְמָלָאִים לְמִנֵּי מִמְסָךְ. וּמִנִּיתִי אֶתְכֶם לְחִרְבַּת וְכָלְכֶם לְטִבַּח תִּכְרְעוּ לְעַן קְרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דְּבַרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְתַעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי וּבְאֶשֶׁר לֹא חִפְצָתִי בְּחִרְתֶּם. לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנֵּה עֲבָדִי יֹאכְלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדִי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדִי יִשְׁמְחוּ וְאַתֶּם תִּבְשּׁוּ. הִנֵּה עֲבָדִי יִרְנוּ מִטוֹב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכָּאֵב לֵב וּמִשֹּׁכֶר רוּחַ תִּלְלִיל. וְהִנֵּחְתֶּם שְׁמֵכֶם לְשִׁבּוּעָה לְבַחְיָרִי וְהִמִּיתֶךָ אֲדֹנָי ה' וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר" (סד ח-טו).

ובמצב זה, אֵכָן רֹב הָעַם נִכְחַד בַּעֲוֹנוֹתָיו, מִשּׁוּם שֶׁלֹּא הִתְאִים עֲצֻמוֹ לָהּ וְלִיּוֹם בּוֹא, וְיִיעוּדֵי הַגְּאוּלָּה אֵינֶם מִתְקִיָּמִים אִלָּא בְּמִיעוּט הָעַם.

סיכום תאור הגאולה שבנבואת ישעיהו

הַגְּאוּלָּה תִּתְרַחַשׁ בְּשִׁלְמוֹת גְּדוּלָּה מְאֹד בְּבוֹא ה' לְאַרְץ, וְכָל הָעוֹלָם כּוֹלּוֹ יִתְקַן, וְאֶף קִלְקוּלֵי חֹטָא עֵץ הַדַּעַת יִתְקַנּוּ, וְהַגְּאוּלָּה תְּבוֹא מַחֲמַת שְׁלָמוֹת גְּדוּלָּה שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל, צְדָקָתָם וּמִשְׁפָּטָם וְחוֹרָתָם, עַד שֶׁמֶצֶד הַטֶּבַע הַפְּשׁוּט שֶׁל הָעוֹלָם יַעֲרִיצוּם כָּל עַמֵּי הָעוֹלָם, וְיִבְיִאוּ אוֹתָם צִיּוֹן, וְאֶף ה' יָבוֹא לִשְׁכּוֹן בְּצִיּוֹן, וְיִתְגַּלֶּה כְּפִי שֶׁהִתְגַּלֶּה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וְיִתְרַחַשׁ מִצְרַיִם מִכָּן. אוֹלָם בְּמִידָה וּיִשְׂרָאֵל לֹא יִתְקַנּוּ אֶת עֲצָמָם, וְלֹא יַעֲזְרוּ לְהִבְיֵא אֶת הַקב"ה לְעוֹלָם, וְיִצְטָרֵךְ ה' לְהַתְּגַלּוֹת בְּעֲצָמוֹ בְּעוֹלָם, וְזֹאת מַחֲמַת הַרְצוֹן וְהַמְטָרָה שֶׁלּוֹ לְגִילּוֹי כְּבוֹדוֹ – אִזּוֹ תִּתְרַחַשׁ הַמְּאוֹרְעוֹת מִתּוֹךְ בְּחִמָּה שְׂפּוּכָה בָּאֵשׁ וּבַחֲרִב עַל כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ בְּצַד הַקְּדוּשָׁה, וְלֹא יִשְׁאֲרוּ אִלָּא מִתִּי מִעַט מִעַם יִשְׂרָאֵל, וּבִהֶם תִּתְקַיֵּמְנָה כָּל נְבוֹאוֹת הַנְּחֻמָּה, כֹּאֲשֶׁר לְצַדֵּם רָשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְרָשָׁעֵי אוֹמוֹת הָעוֹלָם הַסּוֹבְלִים לְנֻצַּח.

לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ. הִנֵּה צִרְפָּתִיךָ וְלֹא בְּכֶסֶף בְּחִרְתִּיךָ בְּכֹר עֲנִי. לְמַעַן לְמַעַן אֶעֱשֶׂה בִּי אִידִי יִחַל וּבְבֹדִי לְאַחֵר לֹא אֶתֵּן" (מח ח-טו)^[1]. וְכֵן נֹאמַר – "פְּנוּהָ דְרָכָתִי לְבָדִי וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אִתִּי וְאֲדָרְכֶם בְּאֶפֶי וְאֲרַמְסֶם בַּחֲמָתִי וְיֹז נִצָּחֶם עַל בְּגָדִי וְכָל מִלְּבוּשִׁי אֶגָּאֶלְתִּי. כִּי יוֹם נִקְּם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלָּה בָּאָה. וְאֶבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתַּמֵּם וְאֵין סוֹמֵךְ וְתוֹשֵׁעַ לִי זֶרַעִי וְחֲמָתִי הִיא סִמְכָתִנִּי" (סג ד-ה) – 'שְׁנַת גְּאוּלְתְּכֶם' לֹא נֹאמַר, אִלָּא 'שְׁנַת גְּאוּלָּה', וְכֵן מְבוֹאֵר, שֶׁחֲמָתִי הִיא סִמְכָתִנִּי עֲנִינּוֹ הַדָּבָר שֶׁסוֹמֵךְ וּמִקִּים אֶת הַקב"ה עֲצָמוֹ, וְזֶהוּ 'יוֹם נִקְּם בְּלִיבִי', שֶׁהַקב"ה

כֹּכַר אֵינוֹ יֹכֹל לְסַבּוֹל אֶת הַגְּלוּת.

המזמ"מ בין עם ישראל לקב"ה

כאמור לעיל, כֹּאֲשֶׁר קוֹרִים הַדְּבָרִים בְּצוּרָה זֹאת, הִרִי אֶף רוּחוֹ שֶׁל הַקב"ה כֹּאֲשֶׁר לוֹהֶטֶת, וּמַכְלֵה כָּל מִי שֶׁנִּקְרָה בְּדַרְכּוֹ וְאֵינוֹ מִתְאִים אֶת עֲצָמוֹ לְאִמַּת הָאֱלֹהִית, וְכִפִּי שֶׁמְבוֹאֵר שֶׁם (סג ז טד סוף הַפָּסָק וְכַל פָּרָק סד). אַחֲ"כ כֹּה־מִשְׁךְ יִשִּׁיר לְנְבוּאָה זֹאת, עַם יִשְׂרָאֵל מְזַכֵּיר אֶת נִסֵּי וְחִסְדֵּי ה' בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם, וּמַחֲכָה שֶׁאֵף בְּדוּרָנוּ הֵם יִתְרַחֲשׁוּ, וְאֵין לָהֶם כַּח כָּלל לְחִזּוֹר בְּתִשּׁוּבָה וְלַחֲנוּן אֶת עֲצָמָם מִחֲדָשׁ. וְהַצְדִּיקִים נֹאסְפִים וּמַעֲרִיצִיהֶם בּוֹכִים עַל כֵּךְ שֶׁהֵם נִמְוָגִים בַּחֲטָאֵיהֶם, וְהֵם כֹּכַר שְׁקוּעִים בְּתוֹךְ מִצַּב שֶׁלֹּם שֶׁל עֲבִירוֹת וְחִדְלוֹת יָדִים, שֶׁאֵין לָהֶם דֶּרֶךְ לְצֵאת מִמֶּנּוּ, וְאֵין לָהֶם אִלָּא לְחֻכּוֹת לִישׁוּעָה ה' – "וְנִהְיִי כְּטִמָּא כְּלָנוּ וְכִבְגָּד עֲדִים כָּל צִדְקָתֵינוּ וְנִבָּל כְּעֵלָה כְּלָנוּ וְעֹנֵינוּ כְּרוּחַ יִשְׁאָנוּ. וְאֵין קוֹרָא בְּשִׁמְךָ מִתְּעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בְּךָ כִּי הִסְתַּרְתָּ פְּנֶיךָ מִמֶּנּוּ וּתְמוּגָנוּ בְּיַד עֹנֵנוּ. וְעַתָּה ה' אֲבִינוֹ אֶתָּה אֲנַחְנוּ הַחֲמֹר וְאַתָּה יִצְרָנוּ וּמַעֲשֶׂה יְדֶךָ כְּלָנוּ. אֵל תִּקְצֹף ה' עַד מָאֹד וְאֵל לְעַד תִּזְכֹּר עוֹן הַן הִבֵּט גָּא עִמָּךְ כְּלָנוּ. עָרִי קְדִשְׁךָ הָיָה מְדַבֵּר צִיּוֹן מְדַבֵּר הִתָּה יְרוּשָׁלַם שְׁמִמָּה. בֵּית קְדִשְׁנוּ וְתַפְאֶרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבִיתֵנוּ הִיָּה לְשִׁרְפַת אֵשׁ

בְּנִיגוּד כּוֹלֵט לְאִמּוֹר אֲצֵל יִשְׁעִיהוּ, הִרִי שֶׁאֲצֵל יִרְמִיהוּ, אֵינֶנּוּ מוֹצִאִים בְּלֹא נְבוֹאוֹת עַל מִצַּב לֹא טִבְעִי שִׁוְיָהּ בּוֹמֵן הַגְּאוּלָּה, וְאֵין מִתּוֹאֵר שֶׁם אִלָּא קִיבוּץ גְּלוּיוֹת וּבְנֵי הָעַם. כְּמוֹכֵן לֹא מִצִּינוּ בִּירְמִיהוּ נוֹשֵׂא בְּלִי שֶׁל חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, וְלֹא שֶׁבֶל הָאוֹמוֹת יַעֲרִיצוּ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְאֶף לֹא נְבוּאָה עַל כֵּךְ שְׂבוֹלֶם יִלְמְדוּ מִעַם יִשְׂרָאֵל

* וְנֹאמַר – "כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי ה' מִצְרַיִם יִרְדַּע עַמִּי בְּרָאשׁוֹנָה לְגוֹר שֵׁם וְאֲשׁוּר בְּאֶפְסָם עֲשָׂקוּ. וְעַתָּה מִי מִה לִּי פֶה נֹאם ה' כִּי לִקְחָ עַמִּי חֲנָם מִשְׁלִי וְהִלְלִילוּ נֹאם ה' וְתִמִּיד כָּל הַיּוֹם שְׁמִי מוֹנָא. לָכֵן יִדַּע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בְּיוֹם הַהוּא כִּי אֲנִי הוּא הַמְּדַבֵּר הַנִּי. מִה נֹאווּ עַל הָהָרִים רְגְלֵי מִבְּשׁוֹר מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם מִבְּשׁוֹר טוֹב מִשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אִמּוֹר לְצִיּוֹן מִלֶּף יֵהְיֶה" (נג ד-ו).

גאולת ירמיהו

בניגוד בולט לאמור אצל ישעיהו, הרי שאצל ירמיהו, איננו מוצאים כלל נבואות על מצב לא טבעי שיהיה בזמן הגאולה, ואין מתואר שם אלא קיבוץ גלויות ובנין העם. כמו־כן לא מצינו בירמיהו נושא כללי של חידוש העולם, ולא שכל האומות יעריצו את ישראל, ואף לא נבואה על כך שכולם ילמדו מעם ישראל^[*].

דעת ה'

אמנם נוסף בירמיהו נושא משמעותי שאינו נזכר כלל בישעיהו, והוא 'דעת ה' שתחדש בעם – "שובו בנים שובכים נאם ה' פי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון. ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל" (י-יז). וכן מצינו עוד בצורה מפורטת יותר – "הנה ימים באים נאם ה' וקרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה... כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם. ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כי אסלח לעוונם ולחטאתם לא אזכר עוד" (ל-לז)^[**].

הגאולה מתחילה מִישראל

בן מודגש מאד בירמיהו העקרון, ולפיו על עם ישראל מוטל להתחיל את תהליך הגאולה מצד עצמו ממש בפועל – "הציבי לך צינים שמי לך תמרוקים שתי לבך למסלה דרך הלכת שובי בתולת ישראל שבי אל

אמנם נוסף בירמיהו נושא משמעותי שאינו נזכר כלל בישעיהו, והוא 'דעת ה' שתחדש בעם... בן מודגש מאד בירמיהו העקרון, ולפיו על עם ישראל מוטל להתחיל את תהליך הגאולה מצד עצמו ממש בפועל... בן נתבעים הם לחזור בעצמם לארץ ישראל בשובה שלהם – "הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משבה ישראל נאם ה' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם" (ג-ז)^[***], וכן נאמר שם עוד – "בימים ההמה ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם" (ז-יח).

היחס בין הקב"ה לעם ישראל – יחס בעל ואשתו

באופן כללי עיקר היחס המוזכר בירמיהו בין הקב"ה לעם ישראל הוא כיחס לאשה ולא כאל בנים, בין בתוכחותיו בין בנחמותיו – "הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא ידועה" (ג-ז), ובתוכחה הוא אומר – "התשפח בתולה עדיה פלה קשריה ועמי שכחוני ימים אין מספר. מה תיטבי דרךך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדת את דרכיך" (ג-ז)^[****]. ובנחמה הוא אומר – "מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על פן משכתיך חסד. עוד אבנה ונגנית בתולת

* אמנם מצינו שכתוב – "והיה אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי חי ה' באשר למדו את עמי להשבע בבעל ונבנו בתוך עמי. ואם לא ישמעו ונתשתי את הגוי ההוא נתוש ואבד נאם ה'" (יז-טו). אמנם שם לא נאמרו הדברים באופן של הבטחה שכך יהיה ושישראל יהיו בגובהו של עולם כפי שמתואר בישעיהו, אלא שאם כך יהיה, אז יבנו בתוך עם ישראל, ואם לא – אז יאבדו.

** וכן מצינו עוד – "ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתיים על הארץ הזאת ובגיתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש. ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני ה' והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישובו אלי בכל לבם" (כד-יז). ובאופן כללי, אנו רואים שירמיהו מדגיש בצורה חזקה את הנושא של דעת ה' ודעת הטוב – "הכהנים לא אמרו איה ה' ותפשי התורה לא ידעוני" (ז-ח), "כי איל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא בוגנים המה חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו" (ד-כז), "ואני אמרתי אף דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ה' משפט אליהם. אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך ה' משפט אליהם" (כד-כז), "כי מרעה אל רעה יצאו ואיתי לא ידעו נאם ה'" (ט-ג), "שבתך בתוך מרמה במרמה מאנן דעת אותי נאם ה'" (ט-ה), "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו: כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'" (דן-כז), "דן דין עני ואביון אז טוב הלוא היא הדעת אתי נאם ה'" (כז-טו).

*** וכמו שפירש רש"י, ועי' ערכין לג'.

**** ואמנם מצאנו פעמים לשון 'אב' רבן אף בירמיהו כגון ג' ד, ג' יט. ושם נאמרה לשון זו בעיקר בצורה לתיקון שלא תזנה אלא תקרא לו 'אב', ונראה שבעיקר בא הביטוי כאן לומר שהקשר של האישות יהיה מחייב ובלתי ניתק כמו קשר בן

בס נאם ה'. כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם" (ל' ב-ג).

כמו־כן מרבה ירמיהו להוכיחם על הפרת ברית סיני – "הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' לאמר. שמעו את דברי הברית הזאת ודברתם אל איש יהודה ועל ישרי ירושלים. ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת. אשר צויתי את אבותיכם ביום הוציא אותם מארץ מצרים מכור הברזל לאמר שמעו בקולי ועשיתם אותם ככל אשר אצוה אתכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים. למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה ואען ואמר אמן ה'. ואמר ה' אלי קרא את כל הדברים האלה בערי יהודה ובחצות ירושלים לאמר שמעו את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם. כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים ועד היום הזה השפם והעד לאמר שמעו בקולי. ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו איש בשרירות לבם הרע ואביא עליהם את כל דברי הברית הזאת אשר צויתי לעשות ולא עשו" (ל' ב-ה).

עניינה הכללי של גאולת ירמיהו

ובאמת, הענין כולו אחד הוא. בניגוד לישעיהו, בו עיקר הקשר בין ה' לעם ישראל עומד בצורה של אב ובן, וממילא אין הנושא כאן בגידה בעיקר, אלא קלקול העולם, אצל ירמיהו עיקר הנושא הוא הקשר והאמון בין ישראל לקב"ה, כאשה הקשורה לבעלה, ובונה ביחד איתו מערכת שלימה של קשר ודביקות, ועל כן אצל ירמיהו אף הגאולה תלויה מאוד במעשיהם של ישראל, ועליהם מוטל להתחיל את הגאולה בעצמם, ולחזור לה' אלהים ולארצם, ועל כן עיקר הדברים תלויים ב'דעת ה', בחיבור לה' מתוך הסתכלות בוגרת ומושכלת. מסיבה זו אף לא נמצא בירמיהו תיאורים נשגבים אודות הגאולה אמו שמצאנו אצל ישעיהו. לא נמצא בירמיהו נבואות

ישראל עוד תעדי תפוך ויצאת במחול משחקים" (ל' ב-ג), וכן בדברי זירוז – "שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה. עד מתי תתחמקין הבת השוככה כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסוכב גבר" (ל' ב-ג-ד).

הברית בין ישראל לקב"ה בירמיהו, עיקר התוכחה נאמר על הפרת הברית ועל בגידה בקב"ה, שהשקיע בעם ישראל, הוציא אותם ממצרים והביא אותם לארץ ישראל ובניגוד לישעיהו, שאינו מזכיר את יציאת מצרים כיוצאת מחיבות, אלא כצורה שבה התגלה ה' ובא לעולם – "כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההכל ויהבלו. ולא אמרו איה ה' המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמנות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה" (ל' ב-ג-ד). ואף התיקון עיקרו בכריתת ברית חדשה – "הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה. לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר הפרו את בריתי ואנכי בעלתי

בניגוד לישעיהו, בו עיקר הקשר בין ה' לעם ישראל עומד בצורה של אב ובן, וממילא אין הנושא כאן בגידה בעיקר, אלא קלקול העולם, אצל ירמיהו עיקר הנושא הוא הקשר והאמון בין ישראל לקב"ה, כאשה הקשורה לבעלה, ובונה ביחד איתו מערכת שלימה של קשר ודביקות, ועל כן אצל ירמיהו אף הגאולה תלויה מאוד במעשיהם של ישראל, ועליהם מוטל להתחיל את הגאולה בעצמם, ולחזור לה' אלהים ולארצם, ועל כן עיקר הדברים תלויים ב'דעת ה', בחיבור לה' מתוך הסתכלות בוגרת ומושכלת

לאביו. אמנם מלבד פסוקים אלו, עיקר היחס הוא מוסר ותוכחה על ענין של זנות ובגידה בבעל, ואין תוכחות על בנים סוררים כבישעיהו. וכן מצינו לשון זו בלא ה, יט. אמנם אף שם עיקר היחס הוא כאל אשה ולא כאל בנים, וכפי שמתחיל הפרק ומסיים, ויתכן שעיקר לשונות 'אב' ו'בן' שבירמיהו מוסבים יותר על אפרים ומלכות ישראל בניגוד למלכות יהודה, וזה מתישב בעומק הענין, ואכמ"ל.

ועוד מצינו – "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיטה לאיש אחר והשוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'. שאי עיניך על שפיים וראי איפה לא שכבת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותך וברעתך. וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם" (ג-ה). וכן – "אכן בגדה אשה מרעה בן בגדתם בי בית ישראל נאם ה'" (ז, ח), "ואת זהו מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפור עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו" (ח ט).

ועוד מצינו – "הדור אתם ראוי דבר ה' המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפלה מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך" (ז ט), "אי לזאת אסלח לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים" (ז ט).

עָכֹר לַפֶּתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שְׁמָה כִּימִי נְעוּרֶיהָ וְכִיּוֹם עָלְתָה
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ז מ-ה). אף

דווקא מכח זה שישאל
יהיו בה גרועים בגלות,
ויחללו את שמו בגויים,
ויבקשו להיות ככל
משפחות האדמה לשרת עץ
ואבן - לכן יחזיר אותם ה'
לארץ ישראל למען שמו.
ובמצב זה, אף שהגאולה
באה מעם ה', אין ישראל
ראויים לניסים, ולא מתואר
שבאים לארץ בדרך לא
טבעית. ואף ידיעת ה' שיש
שם אינה ידיעת עומק דרכי
ה' וחיבור פנימי בין ה'
לישראל, אלא זוהי ידיעת
ה' מתוך שרואים את גודל
פעולותיו ומעשיו, ואין
תיקון ישראל מניע בפעולה
שלחם, אלא כמחרה שה'
מטוהר אותם

הגאולה שבנבואת יחזקאל

יחזקאל יש לו דמיון במידת מה לישעיהו ובמידת
מה לירמיהו, אך יותר דומה הוא לירמיהו מבחינת מצבם
של עם ישראל, והיחס אליהם, וכדלהלן.

אף אצל יחזקאל, עם ישראל מתואר בעיקר כאשה
של הקב"ה, ומתוארת באריכות הבחירה בעם ישראל,
ועיקר החטא מתואר כבגידה בברית עם ה', ובשימוש
במה שנתן בבריתו לזנות. אמנם אצל יחזקאל אין מתואר
שהגאולה תתחיל מעם ישראל, וכפי שמצינו בירמיהו
והושע, ואף לא מתואר שישאל יהיו אז בשיא צדקתם,
אלא להיפך - דווקא מכח זה שישאל יהיו כה גרועים
בגלות, ויחללו את שמו בגויים, ויבקשו להיות ככל
משפחות האדמה לשרת עץ ואבן - לכן יחזיר אותם ה'
לארץ ישראל למען שמו. ובמצב זה, אף שהגאולה באה
מעם ה', אין ישראל ראויים לניסים, ולא מתואר שבאים
לארץ בדרך לא טבעית. ואף ידיעת ה' שיש שם אינה
ידיעת עומק דרכי ה' וחיבור פנימי בין ה' לישראל, אלא

אודות תיקון כולל של העולם כולו וביטול כל קללות
חטא עץ הדעת, וכן לא נמצא תאור של עולם חדש, וזאת
משום שעיקר הענין כאן הוא תיקון הברית והקשר בין
הקב"ה לעם ישראל כאשה לבעלה, ולא ענין כללי של
הקב"ה עם העולם כולו. ולכן אף לא מתוארים בירמיהו
נסים בזמן הגאולה או בדרך אליה, משום שעיקר הענין
נעשה ע"י עם ישראל - "כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה
חסוכב גבר".

הגאולה שבנבואת הושע

אצל הושע אין לנו אלא נבואה אחת של גאולה
בתחילת הספר, העוסקת בקשר וביחס בין הקב"ה לעם
ישראל. ונראה, שאף הושע עוסק ממש בעניינו של
ירמיהו, שכן הוא מתחיל את עיקר הספר בדימוי בין
ישראל לאשה של הקב"ה, הוא מתמקד בעיקר בבגידה
של ישראל בברית עם הקב"ה, והתיקון המיוחל יבוא
לפי נבואה זו ע"י ידיעת ה' ודרכיו. הגאולה גם היא
תגיע כמו שראינו בירמיהו - על-ידי פעולה הדדית של
עם ישראל והקב"ה יחדיו.

הגאולה מתחילה על-פי הושע מיוזמה של עם
ישראל - "וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּחַל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמָּד
וְלֹא יִסְפָּר וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם לֹא עָמִי אַתֶּם יֹאמְרוּ
לָהֶם בְּנֵי אֲחִי. וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׁמוּ
לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאֶרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל" (ז-ב-ג).

עיקר התוכחה נאמר על הבגידה בקשר הברית, ועל
המתנות שקיבלה בברית שעשתה בהן שימוש לזנות -
"כִּי זָנְתָה אִמָּם הַבִּישָׁה הוֹרֶתָם כִּי אָמְרָה אֲלֵכֶּה אַחֲרֵי
מֵאֲהָבֵי נִתְּנִי לַחֲמִי וּמִימִי צָמְרִי וּפִשְׁתִּי שְׁמִנִי וְשִׁקְוִי...
וְהָיָה לֹא יָדְעָה כִּי אֲנֹכִי נִתְּנִיתִי לָהּ הִדְגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיֶּצֶהָר
וְכֶסֶף הַרְבִּיתִּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לָבַעַל. לָכֵן אֲשׁוּב וְלִקְחָתִּי
דָּגְנִי בָעֵתוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהַצִּלְתִּי צִמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכֶסֶת
אֶת עֲרוֹתָהּ. וְעָתָה אֲגַלָּה אֶת נִבְלָתָהּ לְעֵינֵי מֵאֲהָבֶיהָ וְאִישׁ
לֹא יִצְלִנָּה מִיָּדִי... וְהִשְׁמַתִּי גִפְנָה וְתַאנְתָּה אֲשֶׁר אָמְרָה
אֲתָנָה הִמָּה לִּי אֲשֶׁר נָתַנּוּ לִי מֵאֲהָבֵי וְשִׁמְתִּים לְיַעַר
וְאֶכְלָתֶם חֵית הַשָּׂדֶה. וּפִקְדֹתַי עָלֶיהָ אֶת יְמֵי הַבָּעִלִּים אֲשֶׁר
תִּקְטִיר לָהֶם וְתַעֲד נִזְמָה וְחִלְתָּהּ וְתִלְךְ אַחֲרֵי מֵאֲהָבֶיהָ
וְאֵתִי שְׂכָחָה נְאֻם ה' (ז-ב-ז-ח-ט-י-יא-יב-יג-יד-טו-טז-יז-יח-יט-כ-כא-כב-כג-כד-כה-כו-כז-כח-כט-ל)."

אף הגאולה מתרחשת ע"י חידוש הברית -
"וְאִרְשִׁיתִּי לִי לְעוֹלָם וְאִרְשִׁיתִּי לִי בְּצֶדֶק וּבִמְשֻׁפָּט
וּבְכֶסֶד וּבִרְחֻמִּים. וְאִרְשִׁיתִּי לִי בְּאִמּוּנָה וּבְדַעַת אֶת ה'" (ז-כ-כא-כב-כג-כד-כה-כו-כז-כח-כט-ל). ואף ע"י מתן תורה חדש, שיבוא מתוך הלב של
עם ישראל, וכפי שהייתה ביניהם ברית במדבר בצאתם
ממצרים - "לָכֵן הִנֵּה אֲנִי מִפְתִּיחַ וְהַלְכָתִּיהָ הַמְדַבֵּר
וּדְבָרֶתִי עַל לִבָּהּ. וְנִתְּנִיתִי לָהּ אֶת כְּרֻמֶּיהָ מִשֶּׁם וְאֶת עֶמְקָהּ

כאשר מתאר יחזקאל את ידיעתנו את ה', הוא אינו מתאר ידיעה של התורה ושל דרכי ה' וטובו, אלא ידיעה של גבורת ה' וכוחו

זוהי ידיעת ה' מתוך שרואים את גודל פעולותיו ומעשיו, ואין תיקון ישראל מגיע כפעולה שלהם, אלא כטהרה שה' מטהר אותם, וכדלהלן.

הברית והקשר בנישואין

כאשר יחזקאל מתאר את עיקר הקשר בין עם ישראל

לקב"ה, הוא מתאר אותו באריכות (נפיק ט"ו) בצורה של אישות וברית, ואת החטא כהפרה של הברית – עיי"ש באורך כל הנבואה, ונעתיק כמה פסוקים ממנה ובהם עיקרי הדברים. הקשר בין ה' לעם ישראל – "ואַעֲבֹר עֲלֶיךָ וְאָרָאךָ וְהִנֵּה עִתָּךְ עַת דְּדִים וְאֶפְרַשׁ כְּנָפֵי עֲלֶיךָ וְאֶכְסֶה עֲרוֹתְךָ וְאֶשְׁבַּע לְךָ וְאֶבְאֵר בְּכֵרִית אֹתְךָ נָא אֶדְגִּי ה' וְתִהְיֶי לִי" (טו ח). חטאי ישראל כזנות – "וַיֵּצֵא לְךָ שֵׁם בְּגוֹיִם בִּפְּנֶיךָ כִּי כָלִיל הוּא בְּהֲדָרִי אֲשֶׁר שָׁמְתִי עֲלֶיךָ נָא אֶדְגִּי ה'. וְתִבְטַחִי בִּפְנֶיךָ וְתִזְנֶי עַל שִׁמְךָ וְתִשְׁפָּכִי אֶת תְּזִנְתֶּיךָ עַל כָּל עוֹבֵר לוֹ יְהִי. וְתִקְחִי מִבְּגְדֶיךָ וְתַעֲשִׂי לְךָ בְּמוֹת טְלָאוֹת וְתִזְנֶי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה. וְתִקְחִי כָּלִי תִפְאָרְתְּךָ מִזִּהְבִּי וּמִכֶּסֶּפִּי אֲשֶׁר נָתַתִּי לְךָ וְתַעֲשִׂי לְךָ צִלְמִי זָכָר וְתִזְנֶי בָם" (טז טז-יז). עונשם כעונש אשה זונה – "לִכְן הִנְנִי מִקְבֵּץ אֶת כָּל מֵאֲהָבֶיךָ אֲשֶׁר עֲרַבְתָּ עֲלֵיהֶם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר אֲהַבְתָּ עַל כָּל אֲשֶׁר שָׁנַאת וְקִבַּצְתִּי אֹתָם עֲלֶיךָ מִסָּבִיב וּגְלִיתִי עֲרוֹתְךָ אֲלֵהֶם וְרָאוּ אֶת כָּל עֲרוֹתֶיךָ וּשְׁפָטִיתִךָ מִשְׁפָּטִי נֶאֱפֹת וְשִׁפְכָת דָּם וְנִתְתִּיךָ דָּם חֲמָה וְקִנְאָה. וְנִתְתִּי אֹתְךָ בְּיָדָם וְהָרְסוּ גִבְךָ וְנִתְצוּ רַמְתֶּיךָ וְהִפְשִׁיטוּ אֹתְךָ בְּגִדֶיךָ וְלָקְחוּ כָּלִי תִפְאָרְתְּךָ וְהִנִּיחֶנּוּ עֵירִם וְעָרִיהָ" (טז טז-יז). גאולתם כהחזרת נישואין – "וְיִכְרַתִּי אֹנִי אֶת בְּרִיתִי אֹתְךָ בְּיָמֵי נְעוּרֶיךָ וְהִקְמֹתִי לְךָ בְּרִית עוֹלָם" (טז טז).

ידיעת ה' – דווקא עליידי כוחו וגבורתו

כאשר מתאר יחזקאל את ידיעתנו את ה', הוא אינו מתאר ידיעה של התורה ושל דרכי ה' וטובו, אלא ידיעה של גבורת ה' וכוחו. כן מצינו בכמה וכמה נבואות של פורענות – "וְנִתְתִּי אֶת פִּגְרִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי גִלּוּלֵיהֶם וְזִרְתִּי אֶת עֲצָמוֹתֵיכֶם סְבִיבוֹת מִזִּבְחֹתֵיכֶם. כָּלִי מִזִּבְחֹתֵיכֶם הָעֲרִים תִּחְרַבְנָה וְהַבְּמוֹת תִּישְׁמְנָה לְמַעַן יִחְרְבוּ וְיִאֲשָׁמוּ מִזִּבְחֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ וְנִשְׁבְּתוּ גִלּוּלֵיכֶם וְנִגְדְּעוּ חֲמֻנֵיכֶם וְנִמְחוּ מַעֲשֵׂיכֶם. וְנָפַל חֵלֶל בְּתוֹכְכֶם וְיִדְעֻתְם כִּי אֲנִי ה'" (יז יז-יח). וכן – "וְזָכְרוּ פְּלִיטֵיכֶם אוֹתִי בְּגוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ שֵׁם אֲשֶׁר נִשְׁבַּרְתִּי אֶת לִבִּי הַזֶּה אֲשֶׁר סָר מֵעָלַי וְאֵת עֵינֵיהֶם הַזֶּה אֲחִירִי גִלּוּלֵיהֶם וְנִקְטְוּ בַּפְּנִיָּה אֶל הָרְעוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ לְכָל תּוֹעֲבֹתֵיהֶם. וְיִדְעוּ כִּי אֲנִי ה' לֹא אֶל חֲנָם דְּבַרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת" (יז יז).

ט-י, "וְיִדְעוּ כָּל עַצֵּי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי ה' הַשֹּׁפֵלִי עַץ גִּבְהַ הַגִּבְהָתִי עַץ שָׁפֵל הוֹבִשְׁתִּי עַץ לַח וְהִפְרַחְתִּי עַץ יָבֵשׁ אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי וְעָשִׂיתִי" (יז יז). וכן מצינו גם בנבואות טובות את אותו עיקרון של ידיעת ה' על-ידי גבורתו – "וְיִדְעֻתְם כִּי אֲנִי ה' בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם לְמַעַן שָׁמִי לֹא כְדֹרְכֵיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל נָא אֶדְגִּי ה'" (יז יז). וכן – "בַּיּוֹם הַהוּא אֶצְמִית קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלִךְ אֲתָן פְּתוּחוֹן פֶּה בְּתוֹכְךָ וְיִדְעוּ כִּי אֲנִי ה'" (יז יז). ועוד – "וְהִרְבִּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם וְבִהְמָה וְרִבּוּ וּפְרוּ וְהוֹשַׁבְתִּי אִתְּכֶם כְּקִדְמוֹתֵיכֶם וְהִטַּבְתִּי מְרֹאשֵׁיכֶם וְיִדְעֻתְם כִּי אֲנִי ה'" (יז יז). וכן גם מצינו בנבואות על גילוי שמו באומות – "וְנִשְׁפָּטִיתִי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְכֶסֶף וּבְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וּבִנְיִי אֶלְגִּבִּישׁ אֵשׁ וּבְגִפְרִית אֲמַטִּיר עָלָיו וְעַל אֶגְפָּיו וְעַל עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אֹתוֹ. וְהִתְגַּדְּלִיתִי וְהִתְקַדְּשִׁיתִי וְנִוְדַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיִדְעוּ כִּי אֲנִי ה'" (יז יז-יח). כל הידיעות הללו אינן אלא ידיעות של כוחו וגבורתו וכל זה אינו אלא לקט דוגמאות מתוך עשרות פעמים, בהן כתוב ביחזקאל – "וידעו כי אני ה'", ודבר זה ייחודי לו ואינו מצוי בשאר נביאים].

הנאולה מגיעה מה' ואינה מחמת זכויות ישראל

הנאולה המתוארת ביחזקאל אינה באה מחמת זכויותיהם של ישראל, כי אם מחמת עוונותיהם בגלות, שלא יחללו את שמו הגדול, וכדי שלא יאבדו בתוך הגולה – "והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן. חי אני נאם אד-ני ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה. והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים. כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם אד-ני ה'. והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסכת הברית. וברותי מכם המדברים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני ה'. ואתם בית ישראל כה אמר אד-ני ה' איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליתכם. כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אד-ני ה' שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את תרומותיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם. בריח נוח ארצה אתכם בהוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים. וידעתם כי אני ה' בהביאי אתכם אל אדמת ישראל אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאבותיכם. וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם בכל

והוא במלחמת גוג ומגוג (פרקס לז-נח) כאשר יבואו כל הגוים למלחמה על ישראל וילחם עמם גוג ומגוג - אז

הגאולה תגיע בעקבות תהליך, שבתחילתו ירצו בני ישראל לעבוד עבודה זרה ככל הגוים, ואז ה' ימלוך עליהם בחמה שפוכה וביד חזקה וזרוע נטויה, ויקבץ אותם מן הגוים, ויברר מהם את מי שצריך לברר בדרך לארץ ישראל, ואז יביא אותם לארץ. שם ישובו בתשובה לה', ויתחרטו על מעשיהם הרעים וישבו לה'.

יבוא ה' בחרב ובדם באש ובאבני אלגביש, ויתגדל ויתקדש לעיני עמים רבים. נמצאנו למדים, שעצם הגאולה אינה קשורה למעשה נסים, ואינה מתוארת בסגנון של 'בוא ה' לארץ', שזהו בהכרח מהלך על-טבעי, ורק כאשר יבואו הגוים להילחם עם עם ישראל בארץ ישראל, שמלחמה זו ניכרת יותר כמלחמה כנגד ה' נוכפי שמפורש בזכריה (ז,יג), שתהיה זו מלחמה על ירושלים מקום ה', ועי' להלן] - אז יבוא ה' לעולם בצורה של נסים, ויתגדל ויתקדש שמו.

העולה מתוך נבואותיו של יחזקאל, שסדר גאולתם של ישראל אמנם לא יתחיל ממעשיהם, אך גם לא נראה בגאולה זו פעולה להיות על-טבעית נגלית, אלא זהו תהליך שבו ה' יוציא את ישראל מבין הגוים, וזאת מחמת חטאיהם, ע"י שהגוים יהרגו בהם ויצרו להם מאוד מאוד, ויתקבצו כל ישראל לארצם, ושם ישפוך עליהם ה' רוח טהרה ויחזרו לארצם, ולאחר שיחזרו לארצם, יבוא גוג ומגוג וילחם עמם. אז יבוא ה' להשפוט עמו ולהתגלות בעולם ובישראל.

אמנם יש להדגיש, שאף לפי סדר הגאולה המתוארת ביחזקאל, שהגאולה תבוא בעקבות רשעת ישראל וצרותיהם בגלות, עד שיעלו לארץ, אמנם בנין בית המקדש מפורש בבירור שהוא מוטל על עם ישראל, והם הם אלו שמוטל עליהם לבנותו כשיחזרו לארצם - "אֲתָהּ בֵּן אָדָם הִגַּדְתָּ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת וְיִכְלְמוּ מִצִּוְנוֹתֶיהֶם וּמִדְּרוֹ אֶת תְּכֻנָּתוֹ. וְאִם נִכְלְמוּ מִכָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, צִוִּיתִי הַבַּיִת וְתִכְנוּנָתוֹ וּמוֹצְאָיו וּמוֹבְאָיו וְכָל צִוְיָתוֹ וְאֶת כָּל חֻקָּתָיו וְכָל צִוְיָתָיו וְכָל תּוֹרָתִיו הוֹדַעְתָּ אוֹתָם וְכָתַבְתָּ לְעֵינֵיהֶם וַיִּשְׁמְרוּ אֶת כָּל צִוְיָתוֹ וְאֶת כָּל חֻקָּתָיו וַיַּעֲשׂוּ אוֹתָם" (יחזקאל לז, יג-יז). ובאמת נראה, שמתאימים הדברים לכל המבואר ביחזקאל, שה' אמנם יעשה את הכל, אבל דווקא התכלית הסופית - "וידעת כי אני ה'" - חלק זה של קידוש שם ה' מוטל עלינו, ועל כן אף אנו מצווים לבנות ולכונן את מקום מקדשנו].

רעותיכם אשר עשיתם. וידעתם כי אני ה' בעשתי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל נאם אד-ני ה' (כ לז-מז). מבואר כאן, שהגאולה תגיע בעקבות תהליך, שבתחילתו ירצו בני ישראל לעבוד עבודה זרה ככל הגוים, ואז ה' ימלוך עליהם בחמה שפוכה וביד חזקה וזרוע נטויה, ויקבץ אותם מן הגוים, ויברר מהם את מי שצריך לברר בדרך לארץ ישראל, ואז יביא אותם לארץ. שם ישובו בתשובה לה', ויתחרטו על מעשיהם הרעים וישבו לה'.

ובן מצינו באופן אחר קצת - "בן אדם בית ישראל ישיבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרךם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרךם לפני... ואפיץ אתם בגוים ויזרו בקרצות בדרךם וכעלילותם שפטתם. ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומאצרו יצאו. ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה. לכן אמר לבית ישראל כה אמר אד-ני ה' לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם. וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני ה' נאם אד-ני ה' בהקדשי ככם לעיניהם. ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם. וורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטיה אתכם. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אמן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. ואת רוחי אמן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם. וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלים. והושעתי אתכם מכל טמאותיכם" (יחזקאל לז, יח-כט). ומבואר, שהגאולה תהיה מחמת גודל חטאותיהם של ישראל, וחילול ה' שהם עושים בגוים, ומשום כך יחזיר אותם ה' לארץ ישראל, ורק אח"כ שם הוא יעשה שהם ישמרו מצוותיו וחוקיו, ויתן להם לב חדש ורוחו חדשה ויטהר אותם.

ואף בנבואת העצמות היבשות (פרק ל"ז) אנו מוצאים, שהנשמה תבוא רק אחרי שהגוף קיים בצורה שלמה, ורק לאחר שתינתן בהם הנשמה - אז ידעו את ה', עיי"ש היטב. ומבואר, שעצם הגאולה ובנין הגוף של עם ישראל אינם תלויים בתשובה, אלא ברצון ה' להחזירם לארצם ולהחיותם, ורק אחרי כן ידעו את ה'.

ואף בצורת קיומה של גאולה זו אין מוזכר כלל מעשה נסים מעבר לדרך הטבע, אלא שהארץ תפרח וישראל ישובו אליה, ואח"כ יחזרו בתשובה ולבבם יטהר, וישמרו את מצוות ה', ויהיו לו לעם. אמנם אך בעניין אחד אכן מוזכר שיתרחשו נסים גלויים וגדולים,

יִקְרָא בְשֵׁמִי וְאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אֲמַרְתִּי עָמִי הוּא וְהוּא יֹאמַר
ה' אֱלֹהֵי' (יג, ט-ז).

ובתוך כל מצב זה מתוארים מלחמת כל הגויים עם ירושלים, שאמנם אף ישראל יפגעו ממנה, אמנם ה' יבוא וילחם בכל הגויים, ואף תהיה מעין רעידת אדמה שבה ימותו הגויים הבאים על ירושלים, ומעין מבית ה' יצא, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. (פי' זכ כל פי"ב וי"ד).

ונראה שהתיאור הכללי של גאולת זכריה, הוא שתהיה התעוררות גדולה לעלות לא"י, כאשר רוב העם אינו שומר אלא את עצם הברית, ויחזור לארצם ויבנוה וילחמו בחורי ישראל בגבורה גדולה מעל דרך הטבע, ויהיה שפע גדול שיחיה את הבחורים והבחורות, וכיון שיבוא לפה עם לא מבורר, יהיו כאן צרות גדולות, ורק מי שבאמת קשור לקדושה ישאר דבוק בשם ה', בבירור שייעשה כאן בארץ, כאשר שיאו של בירור זה הוא במלחמת כל העמים על ירושלים, ורק שליש העם הנשאר דבוק בה' ונמצא בירושלים, הוא ינצל, ולאחר בירור זה, יחד עם גילוי כבוד ה', יהיה התיקון השלם עד אשר אף החומריות כולה תתקדש, וגן עדן יחזור לירושלים כאשר מעין מבית ה' יצא, וה' ישכון בישראל ובירושלים לעד.

ובאמת התיאור של זכריה קרוב מאוד מאוד לתיאור הכללי של יחזקאל, ולפיו עם ישראל אינו חוזר לארץ כאשר הוא זכאי, והגאולה תתרחש באופן טבעי, ולא מתואר כל קשר מיוחד שיהיה לעם ישראל עם ה' לפני כן. כמורכב מתואר בשני הנביאים הללו, שמלחמת גוג ומגוג תתרחש אחרי שעם ישראל ישוב לארצו, ושאחר שיתגלה ה' יצא מעין מבית ה'. אמנם יש הבדל משמעותי בין יחזקאל לזכריה, שביחזקאל מתואר שיהיה משפט גדול עם עם ישראל קודם שיבואו לארץ ישראל, ועצומים כל הרוגיה, ושם יהיה הבירור הגדול בין פושעי ישראל לצדיקיהם, ואילו במלחמת גוג ומגוג אין מתואר בירור בתוך עם ישראל אלא בקרב הגויים. ואילו בזכריה מובא להיפך, שחשר שלב הבירור שלפני הביאה לארץ, אבל מתואר בירור קשה כאן בארץ ובמלחמת כל הגויים על ירושלים. ונראה, כי שורש ההבדל נעוץ בכך, שבנבואה המוזכרת בזכריה, עם ישראל מתעורר מעצמו לשוב את ה' ולעלות לארץ ישראל, והם מחזיקים בעיקר הברית ואינם רוצים להתערות בין גויי הארצות, ועל כן כולם ראויים לחזור לארץ ה', ונדחה הבירור לאחר-כך, למלחמת גוג ומגוג, ליום בוא ה'. ביחזקאל, לעומת זאת, עיקר הבירור נעוץ בין אלו שאינם רוצים בכלל להשתייך לעם ישראל לבין אלו שרוצים, ועל כן הוא נעשה קודם הביאה לארץ,

הגאולה שבנבואת זכריה

אצל זכריה מצינו, שהגאולה וקיומן הגלויות יתחילו מזכירת בני ישראל את ה' בגלות וישובו לארץ ישראל, 'אֲשֶׁרְקָה לָהֶם וְאֶקְבָּצֵם כִּי פָדִיתִים וְרָבוּ כְמוֹ רָבוּ: וְאֶזְרְעֵם בְּעַמִּים וּבְמַחֲתָקִים יִזְכְּרוּנִי וְחַיֵּי אֶת בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ: וְהִשְׁבֹּתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֲשׁוּר אֶקְבָּצֵם וְאֶל אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אָבִיָּאם וְלֹא יִמָּצָא לָהֶם' (י, ה-ו).

ואף במצב זה אין להם זכויות רבות, ורק דם המילה הוא המוציא אותם מבור השביה 'גַּם אֶת בְּדָם בְּרִיתֶךָ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירֶיךָ מִבּוֹר אֵין מִים בּוֹ: שׁוּבוּ לְבִצְרוֹן אֲסִירֵי הַתְּקוּהָ גַם הַיּוֹם מִגִּיד מִשְׁנֶה אֲשִׁיב לָךְ' (י, ט-יב).

ועיקר הצלחת השיבה לארץ, הוא במלחמות שילחמו ישראל עם אויביהם, וה' יהיה עם ישראל, ויתן להם גבורה גדולה וינצחו את אויביהם, 'וְה' צִלִּיהֶם יִרְאֶה וְיִצָּא כְּקָרָךְ חֲצוֹ וְאֶדְ-נִי ה' בְּשׁוֹפָר יִתְקַע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תִּימָן: ה' צָב-אוֹת יִגֵּן עֲלֵיהֶם וְאֶכְלוּ וְכִבְּשׁוּ אֲבְנֵי קָלַע וְשָׁתוּ הֵמוּ כְמוֹ יֵין וּמִלֹּא פְמִזְרֵק כְּזִיּוֹת מִזְבֵּחַ: וְהוֹשִׁיעֵם ה' אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאֵן עֲמוֹ כִּי אֲבִנֵי נִזֹּר מִתְּנוּסָסוֹת עַל אֲדָמָתוֹ: כִּי מֵה טוֹבוֹ וּמֵה יִפּוֹ דִּגְן בַּחֲוָרִים וְתִירוֹשׁ יִנּוֹבֵב בְּתֵלוֹת' (ע, ז-י). ועוד 'כִּי פָקֵד ה' צָב-אוֹת אֶת עֲדָרֹךְ אֶת בֵּית יְהוּדָה וְשֵׁם אוֹתָם כְּסוֹס הַדּוֹד בְּמִלְחָמָה: מִמֶּנּוּ פָנָה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קִשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל נֹגֶשׁ יִחָדֶד: וְהָיוּ כְּגִבְרִים בּוֹסִים בְּטִיט חֲצוֹת בְּמִלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי ה' עִמָּם וְהִבִּישׁוּ רִכְבֵּי סוּסִים: וְגִבְרַתִּי אֶת בֵּית יְהוּדָה וְאֶת בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשִׁבוֹתִים כִּי רַחֲמָתִים וְהָיוּ כְּאִשֶּׁר לֹא יִנְחָתִים כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֶם: וְהָיוּ כְּגִבּוֹר אֲפָרִים וְשָׁמַח לָבָם כְּמוֹ יֵין' (י, יז-יח).

ומבואר שיהיו נסיונות וייסורים קשים על עם ישראל ורוב העם לא יעמוד בזה ורק שליש יילך עם הקב"ה למרות הכל, 'תָּרַב עוֹרֵי עַל רַעִי וְעַל גִּבּוֹר עֲמִיתִי נָאִם ה' צָב-אוֹת הָיָה אֶת הָרָעָה וְתַפְצִיץ הַצֹּאֵן וְהִשְׁבַּחְתִּי יָדִי עַל הַצִּעְרִים: וְהָיָה בְּכָל הָאֶרֶץ נָאִם ה' פִּי שָׁנִים בָּהּ יִכְרָתוּ יִגְוֵעוּ וְהִשְׁלִשִׁית יִתָּר בָּהּ: וְהִבְאֵתִי אֶת הַשְּׁלִשִׁית כְּאִשׁ וְצִרְפָּתִים כְּצִרְף אֶת הַכֶּסֶף וּבְחִנְתִּים כְּכַחַן אֶת הַזָּהָב הוּא

יקומו נשכיף ויקצו מזעזעיך והיית למשטות למו. כי אתה שלות גוים רבים ישלוח כל יתר עמים מדמי אדם

וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה. הוי בצע בצע רע לביתו לשום בפרום קנו להנצל מפר רע" (ז-ט). התמוטטות טבעית זו היא כולה מהלך מתוכנן מאת ה', שנותן לרע לזרוע על-מנת שיבוא למיצוי וכליו - "הלוא הנה מאת ה' צבאות וייגעו עמים בדי אש וילאמים בדי ריק

יעפו. כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים" (ז-יז). בסוף מתואר מהלך זה כולו כעצם עניינה של עבודה זרה בניגוד למציאות ה' האמיתית - "מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים. הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו. וה' ביהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ" (ז-כ).

נראה, כי קיימת אצל חבקוק נקודת דמיון לישעיהו, אך היא מהופכת במידת מה. שניהם מתארים את הגלות כחוסר צדק, ואת הגאולה כמשפט, ושניהם מדברים בעיקר על עליונותה של בבל על ישראל, ושהגאולה קשורה לגאולה כלל עולמית - "הס מפניו כל הארץ". על-ידי שכולם ידעו את ה' "מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיהו יא ט) מתוך כליון הרע. ישעיהו וחבקוק שניהם מלגלים על האלילות שהיא מעשה ידי אדם. אמנם בעוד אצל ישעיהו מתוארת עיקר הגאולה כבאה מתוך תיקון ובנין העולם, אצל חבקוק היא באה מתוך חורבן הרוע אל תוך עצמו^[1].

ד) סיכום הדברים ומשמעותם

כפי שראינו ישנם כמה וכמה מהלכי גאולה, שכל אחד מהם מורכב מיחס לנושאים, צורת הקשר בין עם ישראל לקב"ה, דעת ה', גאולה טבעית או שמימית, תיקון העולם, מה תפקידם של ישראל, אם הם זכאים או חייבים, היחס לאומות העולם, כאשר אצל כל נביא אנחנו רואים מהלך שלם שעל פי הקשר דבריו, באופן כללי הדברים נראים מתאימים.

ואחר שיבואו לארץ ישפוך ה' רוח טהרה על כולם, וממילא אין צריכים עוד לכירור של גוג ומגוג.

הגאולה שבנבואת יואל

אף ביואל מצינו תיאור של יום ה' הגדול, ומתואר שם שהעולם מסביב כולו יהפך, ורק הקורא בשם ה' ונמלט לציון ינצל - "ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן. השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קרא" (ז-כ). ועיי"ש עוד כל פרק ד', והוא נראה באופן כללי תיאור של גאולה, שמקביל למדי לגאולה המתוארת בנבואת זכריה.

גאולת חבקוק

אצל חבקוק מצאנו פן נוסף בגאולה. אמנם אצלו עדיין אין מדובר על חזרה מהגלות, אלא על גאולה מפני מלך עריץ רשע שמצליח להכות בישראל, ומכל מקום מפני הפן המיוחד שנוסף בו, ומפני שחז"ל אף דרשו פסוקים ממנו על הגאולה העתידה, נבאר את צורת גאולתו.

חבקוק מנבא על כך, שבכל יכבשו את כל העולם ואת ישראל בכללם - "כי הנני מקים את הפשדים הגוי המר והנמחר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו. אים ונורא הוא ממנו משפטו ושאטו יצא" (ז-י).

הנביא מתקשה מאד בהבנת עומק המשפט שבוה, אותו הוא רואה כמשפט פגום - "למה תראני און ועמל תביט וישד וחמס לנגדי והי ריב ומדון ישא. על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל" (ז-ט). ועוד - "הלוא אתה מקדם ה' אהי קדשי לא נמות ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו. טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו. ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו" (ז-יז).

התשובה שמקבל חבקוק (במהלך כל פיק 3, טו"ז) היא, שכאשר הרע יגיע למיצוי כוחותיו, הוא יחריב ויהרוס את עצמו, שהרי מהותו הוא חוסר יושר וחורבן, ומתוך זה אף שם ה' יופיע בעולם בהיכל קודשו, ויידעו כולם את ה', וכל זה מאת ה'. ובלשון הנביא - "הלוא פתע

* ואם נבאר את הדברים על דרך משנתו של רבינו קדוש ה' הרמח"ל, ניתן לומר זאת כך: ישעיהו וחבקוק - שניהם מנבאים על איחוד 'הנהגת המשפט' עם 'הנהגת היחוד', אלא שאצל ישעיהו מדובר על התקרבות והתעלות הנהגת המשפט עד להנהגת היחוד, שכולם רואים את טוב דרכי ה' ומשפטיה, ומתוך זה העולם מתקרב לה', ואילו אצל חבקוק הנהגת היחוד מתקרבת ומביאה את העולם להנהגת המשפט, כאשר ניכר מתוך העולם שאין בו מקום לדרך אחרת. התוצאה של שתי דרכים אלו שווה - "כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה'".

שבעל פה, ויתכן שבסופו של דבר הנבואה תתממש בדרך דרש או בדרך מצומצמת מאוד. דוגמא לדבר מצינו כבר באדה"ר, שה' בעצמו אמר לו על עץ הדעת - "ביום אכלך ממנו מות תמות" - והדבר התקיים רק בדרך דרש, שאז נכנס בו ענין המיתה שאינו חי לעולם, או שיומו של הקב"ה אלף שנה. ומסתבר, שאילו היה אוכל מעץ הדעת בודון והמראה ממש, היה מתקיים הדבר כפשוטו, אלא שהיו סיבות במציאות שבגללן התקיים הדבר רק בדרך דרש.

וכן בכל ענין הגאולה, שהוא להדיא תלוי במצב של עם ישראל, וכבר אמרו חז"ל בסנהדרין צד. - "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג", ומפני שלא אמר שירה נדחו הדברים לעתיד לבוא, ואף שישעיהו ניבא על חלק גדול מאותם יעודים קודם שבא סנחריב. וכן אמרו בסנהדרין צח. - "ראויים היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא", ואף שניבאו על זה להדיא הנביאים קודם גלות בבל. אלא שבהכרח יש לומר, שכל נבואה ודאי תתקיים בסופה, יש שתתקיימה דרך דרש, ויש שתתקיימה בענין מה, וישנה הצורה, שדרכה תתרחש הגאולה בפועל [נוער], שאם תתקיימה הנבואה הטובות ביותר, הרי הנבואות הפחות טובות הן 'ככלל מאתיים מנה', ואם תתקיימה הנבואה עם החזון הפחות מושלם - עדיין לא נסתמה הדרך, שבסוף הימים תתקיימה הנבואה המושלמת יותר].

ותועלת הדברים, שכאשר מבינים את סוג הגאולה, ואיך היא קשורה למצב של עם ישראל, אפשר להבחין ולראות באיזה יחס הקב"ה מתיחס עמנו היום, ומה מוטל עלינו לעשות, ואף שיתכן גם שתהיה גאולה מסוג אחר המשולבת מחזונו של כמה נביאים, כדברי כולם ולא כדברי אחד מהם לגמרי, מכל מקום אפשר להבין בזה את הקווים הכלליים של סדרי הגאולה.

המצב בזמננו

ואם נתבונן במצב בזמננו, במה שכבר קרה, אפשר לקשר את הדברים כמעט לכל הנבואות, חוץ מזו של ישעיהו. זאת, משום שנראה שמצבנו וחזרתנו לארה"ק - אינם משתלבים כלל במהלך של ספר ישעיהו. כאן עם ישראל חזר לארץ מעצמו, וכפי התיאור שבירמיהו והושע וזכריה, ונלחמו בגבורה גדולה כפי שמתואר בזכריה, ומאידך היה ממש התיאור הנורא של יחזקאל שכאשר ירצו להיות כגויי הארצות, יוצאו מארצותיהם 'ושם ה' ישפוט אותם ויברור אותם'^[1], ואז יביא אותם ה'

אך אם נסכם זאת, ניתן לומר באופן כללי שיש צורה של גאולה אלוהית שמימית לגמרי, כפי המתואר בישעיהו, אך בשביל שמהלך זה יהא בצורה טובה, ולא בצורה של חימה שפוכה על עם ישראל, צריכים מושלמים מאוד, ולגמרי בצד של ה', וישנן גאולות שתלויות יותר במעשי התחתונים, ואז אם הדבר נעשה בצורה של בניית קשר עם הקב"ה, אזי מה טוב ומה נעים, אך אם זה נעשה רק מתוך ענין לאומי, יהיה לא"כ בירור גדול בתוך העם עצמו בארצו, וכ"ש אם ה' הכריח את מהלך הדברים מחמת רצון התבוללות בין הגויים, אז נעשה בירור גדול קודם הביאה לארץ.

נבואות וקיומן

והנה כפי שראינו בבירור, ישנן נביאים צורות רבות לגאולה. ויש להבין הדבר, שהרי דבר אלוהי אמת ויציב וקיים לעולם, ולא יפול דבר מכל דבריו ארצה, ואמרו בשבת נה. - "מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקדוש ברוך הוא וחזר בה לרעה". ואם כן שומה עלינו להבין מהי המשמעות של כל צורות גאולה אלו, והרי לא יחזרו לארץ ישראל אלא בצורה אחת, ואיך יתכן, אם כן, שמתוארות בזה כמה צורות מכמה נביאים שונים.

אמנם הביאור בזה הוא, שהנביאים רואים צורה שלמה של עם ישראל, וכל אחד ממקומו רואה אותה בענין אחר, ויש בחינות רבות לשלמותם של ישראל. ואמנם בסופו של דבר כל הטובות אכן תתקיימה, אלא שלמציאות ישנה השפה והצורה שלה בבחינת תורה

ניתן לומר באופן כללי שיש צורה של גאולה אלוהית שמימית לגמרי, כפי המתואר בישעיהו, אך בשביל שמהלך זה יהא בצורה טובה, ולא בצורה של חימה שפוכה על עם ישראל, צריכים מושלמים מאוד, ולגמרי בצד של ה', וישנן גאולות שתלויות יותר במעשי התחתונים, ואז אם הדבר נעשה בצורה של בניית קשר עם הקב"ה, אזי מה טוב ומה נעים, אך אם זה נעשה רק מתוך ענין לאומי, יהיה לא"כ בירור גדול בתוך העם עצמו בארצו, וכ"ש אם ה' הכריח את מהלך הדברים מחמת רצון התבוללות בין הגויים, אז נעשה בירור גדול קודם הביאה לארץ.

* אם כי אין לנו תחילת הבנה במה שהתברר. ואפשר לומר, שאף שם פעל הכלל של 'כיון שניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, אמנם צ"ע, שהסבר זה לכאורה אינו עולה בקנה אחד עם הלשון 'וברותי', שעניינו בירור בין טוב לרע. וכגובה שמים מארץ גבהו ושגבו דרכיו ומחשבותיו מאתנו.

בירמיהו. ועי' בכל זה עוד הרבה, כיון שיש הרבה הקבלות בין מה שקורה וקרה לבין מה שנתנבאו נביאינו, ולא נגעתי בכל זה אלא כמלא נקב מחט מפתחו של אולם.

וייעזרנו אהינו אהי ישראל, שנזכה כולנו לראות בנחמות ציון, ועל כל גאולה וגאולה, הוה מודה לו במאוד מאוד.

לא"י, ושם ישפוך עליהם רוח טהרה. ובאמת אנו רואים, שבסופו של דבר הביאה לארץ גורמת לעם ישראל לשוב לקב"ה, ולשאול את עצמו 'במה אנחנו יהודים' ורבים החוזרים בתשובה מזה, ואנו רק בתחילתו של תהליך. ומאידך כן נראה, שהדור שלנו יש בו יותר בגרות של דעת, ואף הרבה מהחטאים באים מזה, בבחינת חטא עץ הדעת טוב ורע, ועל כן נראה יותר שאנו מכוונים לגאולה של 'דעת ה'' בדרכיו ובמידותיו וכפי שנתבאר

למען ציון לא אַהֲשֶׁה הרב חיים דוידוביץ

למרות שאי אפשר לידע איך תהיה הגאולה - באתחלתא היא מתבררת

קודם שנזדקק לביאור תוכן הנחמות וסדר ההפטרות על פי מאורעות גאולתנו, שומה עלינו לברר האם כלל יתכן לברר ולבאר את סדר ואופן גאולתנו ופדות נפשנו.

כי הנה הרמב"ם נתן וביאר סדר מסוים בדרך הגאולה, אך לבסוף סיג דבריו וכתב: "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומים הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו, ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת" (הגהות מלכ"ס ומלחמותיהם י"ב ע"ג).

הרי למדנו, כי למרות שדברי הכתובים ומאמרי המדרשים מלאים בתיאורים אודות צורת וסדר הגאולה, ויותר מהם רבו פירושי המפרשים בהם - מכל מקום עלינו לדעת, שכל פירוש שיהיה אינו מוכרח, כי הפירוש האמיתי של 'כל אלו הדברים' וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, ועל אחת כמה וכמה ש'על כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת'. ואתה דע לך, כי רבים השתבשו בעבור שנעדר מהם ביורר יסודי זה.

וכן תמצא בגלות בבל, שהבטיחם הקב"ה, כי לאחר שבעים שנה יגאלו, ולא עמד איש על המכוון עד שנגאלו בפועל^[1] (מגילה י"ג). וכן לא עמד איש על קץ הימים שנגלה לדינאל במראה, כמו שכתוב: "וְאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וְאֶמְרָה אֲדֹנָי מָה אַחֲרִית אֱלֹהִים, וְיֹאמֶר לִךְ דִּנְיָאֵל כִּי סִתְּמִים וְחִתְּמִים הִדְבָּרִים עַד יַעַת קֵץ" (דניאל י"ב ט"ז).

אמנם הניח לנו הרמב"ם שובר בצד שטרו בזה שכתב - "כי לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו" - הרי מבואר, כי לעת שתחילנה מאורעות הגאולה להתקיים,

סדר ההפטרות אינו כסדר המקראות

בשבע השבתות לאחר היום שקרא עלי מועד נוהגים להפטיר בנביא בשבע נחמות שניבא ישעיהו על ציון וירושלים. סדר

ההפטרות הוא: 'נַחֲמוּ נַחֲמוּ' (מ"ה), 'וְתֹאמַר צִיּוֹן' (מ"ט י"ד), 'עֲנִיָּה סַעְרָה' (מ"ד י"א), 'אֲנֹכִי אֲנֹכִי' (נ"א י"ג), 'רְנֵי עֲקָרָה' (מ"ד ה'), 'קוֹמִי אוֹרֵי' (ס ה'), 'שׁוּשׁ אִשִּׁישׁ' (ס"ה י).

כפי שניתן להבחין, עקרונית מסודרות ההפטרות לפי סדר ספר ישעיהו, מלבד ההפטרה בנחמת 'ענייה סערה' שהיא מאוחרת לנחמת 'רני עקרה', ומכל מקום מפטירים בה עוד לפני נחמת 'אנכי אנכי', והדבר צריך תלמוד.

התוספות (מגילה לא: ד"כ ר"ח א"ג) נדרשו לשאלה זו וכתבו: "ולפיכך מקדימין 'ענייה סערה' קודם 'רני עקרה', דדרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר". ויש מקום להתבונן בדברי הנביא עלי-מנת להבין כיצד משתבחות והולכות הנחמות. מאידך, מובא בספר המנהגים (מנהגי חודש תמוז) למהר"א חידליק (מן הראשונים גדולי של מהר"ם מרוטנבורג), כי הפטרות 'ותאמר ציון' ו'ענייה סערה' הן תשובת כנסת ישראל שמאנה להנחם עד שמנחמים אותה בנחמת 'אנכי אנכי' והבאות אחריה, וכעין זה הביא הלבוש (א"ח סי' תכ"ח ס"ג) בשם המדרש. וכן ביאר באופן דומה בספר אבודרהם (סדר הפרשיות והספירות), וכפי שיבואר להלן.

אמנם הניח לנו הרמב"ם שובר בצד שטרו בזה שכתב - "כי לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו" - הרי מבואר, כי לעת שתחילנה מאורעות הגאולה להתקיים, יוכל כל אדם להבין ולדעת צורת ואופן גאולתנו - על כל פנים ממה שנבר נחיה - ואז יתפרשו דברי הנביאים באופן ברור

* כעין זה מצינו גם בגלות מצרים, אשר על אף שהובטח לאברהם שישתעבדו בבניו ארבע מאות שנה, מכל מקום לא התקיים אלא באופן מחדש של חישוב ימי הגלות מלידת יצחק וכפי שבארו הקדמונים. וסביר להניח, כי גם חשבון זה לא נודע אלא לאחר מעשה.

ומאחר שהחל שחר
גאולתנו להפציע, הרי
שהיום החילוננו לעמוד
במצב של "עד שיהיו"
לידע על כל פנים סדר
הראשון של גאולתנו,
שהוא קיבוץ הגלויות
ותקומת עם ישראל
בארצו, שהוכח שזמנו
עוד לפני בוא משיח בן
דוד - הרי שהוקל לנו
להבין תוכן וסדר
ההפטרות בנחמות ישעיהו.

אָרְעָה אַתָּם וּבְהָרֵי מְרוֹם
יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נִוְהָם שֵׁם
תִּרְבְּצֶנָה בְּנוֹה טוֹב וּמִרְעָה
שָׁמֶן תִּרְעִינָה אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל.
אֲנִי אָרְעָה צֹאנִי וְאֲנִי אֲרַבֵּצֵם
נָאֻם אֲדֹנָי ה' (יחזקאל לד יא-יד).

ומאחר שהחל שחר
גאולתנו להפציע, הרי
שהיום החילוננו לעמוד
במצב של "עד שיהיו"
לידע על כל פנים סדר הראשון של
גאולתנו, שהוא קיבוץ
הגלויות ותקומת עם ישראל
בארצו^[*], שהוכח שזמנו עוד
לפני בוא משיח בן דוד - הרי
שהוקל לנו להבין תוכן וסדר
ההפטרות בנחמות ישעיהו.

יוכל כל אדם להבין ולדעת צורת ואופן גאולתנו^[*] - על
כל פנים ממה שכבר נהיה - ואז יתפרשו דברי הנביאים
באופן ברור.

לָבֵן, לעת כזאת אשר מראשית נחמת ירמיהו שניבא
לאמר: "עוד אֶבְנֶךָ", עברנו להמשך נחמתו - "וְנִבְנִיתִי
בְּתוֹלֵת יִשְׂרָאֵל" (ירמיהו לא ג), מעתה הרי שבידינו לברר
ולהבין יותר את דברי הנביאים. ובזמננו כבר נגלה כבוד
וראו כל בשר יחדיו כי דבר אֵלֵינוּ יקום לעולם, כאשר
נבואות מלאות התבררו כי דיבר הכתוב על ההווה
בזמננו, כנבואה זו של יחזקאל -

**בְּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנְנִי אֲנִי וְדִרְשָׁתִי אֶת צֹאנִי
וּבְקִרְתִּים. כְּבָקָרָת רֵעָה עֹדְרוּ בְּיוֹם הָיִיתוּ בְּתוֹךְ צֹאנִי
נִפְרָשׁוֹת כֵּן אֶבְקֶר אֶת צֹאנִי וְהִצַּלְתִּי אֹתָהֶם מִכָּל הַמְּקוֹמֹת
אֲשֶׁר נָפְצוּ שָׁם בְּיוֹם עֲנָן וְעֶרְפֶּל. וְהוֹצֵאתִים מִן הָעֵמִים
וְקִבְצְתִּים מִן הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּיתִים אֵל אֲדָמָתָם וְיָרְעִיתִם אֶל
הָרֵי יִשְׂרָאֵל בְּאִפְסִיקִים וּבְכָל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. בְּמִרְעָה טוֹב**

* ראה עוד בדניאל שם: "וְאֵתָה דְּנִיָּאל סֵתֶם הַדְּבָרִים וְחֵתֶם הַסֵּפֶר עַד עֵת קֵץ יִשְׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת" (יז ד), וביאר
במצודת דוד: "עד בא עת קץ הגאולה הנה רבים ישוטטו בתנועות המחשבה להשכיל אמינות הקץ ויתרבה הדעת לחקור
ביותר וכאומר הנה יחקור עד עת הקץ ולא ידעו מאומה, אבל בבוא העת אז יופקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה".

** ראה דברי הגמרא (מגילה דף טז:) ... וכיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים ... וכיון שנעשה דין מן הרשעים כלו המינים
... וכיון שכלו המינים מתרוממות קרן צדיקים ... והיכן מתרוממת קרנם בירושלים ... וכיון שנבנית ירושלים בא דוד
שנאמר אחר ישוב בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם, וכיון שבא דוד באתה תפלה שנאמר והביאותים
אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, וכיון שבאת תפלה באת עבודה שנאמר עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי.
והמלבי"ם כתב בביאור הכתוב: "וְאֵתָה מְגִדֶּל עֹדֵר עֹפֵל בֵּית צִיּוֹן עֲדִידָה תֵּאָתָה וּבָאָה הַמְּמִשְׁלָה הָרִאשֹׁנָה מִמְּלֶכֶת לְבֵית
יְרוּשָׁלַם" (מכאן פרק ד טז), וז"ל: "מפרש שזה יהיה בשלש מדורות, תחלה 'בֵּית צִיּוֹן עֲדִידָה תֵּאָתָה', שהגלויות יתחילו להתקבץ,
וגלות יהודה ובנימין שהם בת ציון שגלו מציון בחורבן בית שני יתקבצו אליה. ואח"כ 'וּבָאָה הַמְּמִשְׁלָה הָרִאשֹׁנָה', תבוא
ממשלה קטנה, שיהיה להם קצת ממשלה והנהגה כמו שהיו לישראל בימים הראשונים לפני מלך מלך לבני ישראל
שהיה להם שופטים מנהיגים אותם. ואח"כ תבא 'מְמִלְכָת לְבֵית יְרוּשָׁלַם' - יהיה להם מלכות קבועה שהוא מלכות בית
דוד, שאח"כ ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה. וכן התבאר ביחזקאל סי' ל"ד כ"ג כ"ד, וסי' ל"ו כ"ד כ"ה, ועמוס
ט' י"א, שמלכות בית דוד תתגלה בהדרגה, ותחלה לא יהיה רק במדרגת שופט ויתעלה לאט לאט עד שיהיה לה'
המלוכה, עיין שם". **וראה** מה שכתב בעקידת יצחק (נחמיה שער כה ויג), וז"ל: "שהם כווננו אל זה השיעור הנפלא
משפע החכמה והצלחות המקוה לבוא לאומה הזאת על ידי איש שלם מאד ודבק ללאהיו בימיו יותר ללמד את הרבים
סתרי תורת משה ... והפלת סודותיה ... שהיו בהם גדולי הנביאים וחסידים החכמים אשר מעולם משני סדרי בראשית
כיד אלהיהם הטובה עליהם ... ומעתה לא כווננו בענין זה המשיח אל הגואל העתיד להשתלח לפדות אותנו מגלותנו
ולקחת לו גוי מקרב גוי כמו שחשבו ... ואי אפשר לקבל זה השיעור מן ההצלחה הנפשית הרוחנית מבלתי שתוקדם
אליה גאולת הגופים ושחרורם, גם הזמנת צרכיהם וספוקם על הדרך היותר נאות ... וזה כדי שנוכל לקבל אחרי כן
ההצלחה הנפשית ... והנה כל הנביאים האלו וזולתם מאשר לא זכרנו כלם פה אחד יעידו על הכרח שתי אלו
הישועות, ושגאולת הגופים תחוייב להיות ראשונה. אמנם סוף כל ההצלחות היא אותה שחתמו בה בכל מאמריהם
ואשר כווננו אליה בזה שאמרו עליו ונשא ממשוה". **וראה** עוד דברים מופלאים שכתב המהר"ל: "מלכות ישראל
הוא נבדל מן מלכות האומות, ומלכות האומות נחשב כמו קליפה אל מלכות ישראל. וכמו הפרי שהוא גדל בתוך
הקליפה, כאשר הפרי על שלמותו אז הקליפה נופלת ונבדלת ממנו, אבל מכל מקום תחלת גידול הפרי הוא תוך
הקליפה, כך ישראל מלכות שלהם היא מתעלה ומתגדל מתוך מלכות האומות. והיינו שמכאן מציאות מלכות האומות
וממדרגתם, מתעלה אל מדרגה יותר עליונה. וכאשר מלכות ישראל בשלימות, אז יסולק מלכות האומות, כמו
שמסולק הקליפה ונופל, כאשר הפרי על שלמותו" (נחמיה ישראל פרק כ"ח).

ציון מאנה להנחם בחזרת בניה עד אשר ישוב אליה דודה

טרם נבאר את סדר ההפטרות, נפתח תחילה בדברי מהר"א חידליק שלאור רוח דבריו יתבססו דברינו, וז"ל:

"ושלש הפטרות ראשונות דש"ח מפטירין עד ט' באב, ומשם ואילך נחמות נור"ע אר"ק שד"ש, ואין לשנות הסדר. והטעם למה, אלא משל למה הדבר דומה, למלך שנשבע עם בניו ועם חתניו, ולאחר זמן מרובה הביאו שמועה למלכה: בניך באים! אמרה: תשמחנה כלותי, ואני על מה אשמח אחרי שבעלי עודינו בשבי. באו שלוחים למלכה: חתניך באים! אמרה: תשמחנה בנותי, ואני על מה אשמח. באה שמועה למלך שהמלכה אינה מתפייסת ועודנה בעצבון אחריו. אמר

מבואר, כי כנסת ישראל מאנה להנחם עד אשר יחזור אליה דודה, שהוא הקב"ה, והדבר טעון ביאור - מדוע מאנה להנחם על כל פנים על מקצת אבלה

כדי להבין זאת, עלינו להקדים ולבאר מהי מהותו של עם ישראל, מה אירע לעמנו בגלותו, ומה תיקון הוא לו גאולתו

המלך: אהובתי עודינה בעצבון אחריו ועודינה באהבה ובאמונה עמי שאינה רוצה לשמוח עד בואי??! אני אבא ואשמחנה! בערה בו מיד אהבתו ומיהר לבוא. באה עם הבשורה למלכה: בעליך המלך בא! מיד קשטה את עצמה כנגדו בנכון לה, והתחילה לזמר עם בניה ועם בנותיה וחתניה וכלותיה. ואמרו לה: המלך כבר בא! יצאה המלכה כנגדו וקבלה פניו בשמחה גדולה.

כך ציון עיר הקדש - משעה שנחרב הבית, יוצאת השכינה משם וכל ישראל הלכו בשבי, וציון יושבה בזויה

בלי שכינה ובלי בניה. ולעת הגאולה יבוא המבשר ויאמר: 'דברו על לב ירושלים', 'נחמו נחמו עמי', 'קול קורא במדבר', ומבשרין אותה על בניה שנאמר: 'הביאו בניך בחצץ ובגתית על קתף תנשאנה', וכתוב: 'כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים'. וציון משיבה למבשר: 'ותאמר ציון עזבני ה'', ומה יש לי מזה אם בניי חוזרים. וחזר המבשר אל השכינה, שציון אינה רוצה להתנחם אם לא תשוב בעצמן. ואמר הקדוש ברוך הוא למבשר בתמיהה - 'עניה סערה לא נחמה?!' וכי אינה רוצה להתנחם עד בואי?? מיד אמר הקדוש ברוך הוא: 'אנכי אנכי הוא מנחמכם', ואמר למבשר: אמור לה שאני בא. וכשבא המבשר ואמר לה שהשכינה באה - שבא הקדוש ברוך הוא - מיד שמחה שמחה גדולה, והתחיל לשורר המבשר: 'רני עקרה', וציון משוררת: 'קומי אורי'; 'שוש אשיש' [1].

מבואר, כי כנסת ישראל מאנה להנחם עד אשר יחזור אליה דודה, שהוא הקב"ה, והדבר טעון ביאור - מדוע מאנה להנחם על כל פנים על מקצת אבלה.

כדי להבין זאת, עלינו להקדים ולבאר מהי מהותו של עם ישראל, מה אירע לעמנו בגלותו, ומה תיקון הוא לו גאולתו.

כל אומה חייבת לחיות את חייה לעצמה בארץ משלה שבכך תוכל לחיות את חייה כפי טבעה

הקב"ה יוצר האדם סידר את בני העולם שיהיו חלוקים לאומות נפרדות, כאשר לכל אומה טבע וסגנון מיוחד, אשר לכך היא נקראת בשם 'אומה'. וכדי שתוכל לחיות כפי טבעה, עליה לחיות את חייה לעצמה וברשותה בחבל ארץ מיוחד ולהשתמש בלשון מסוימת, כדי שלא ישלוט עליה טבע אחר המנוגד לטבעה [2]. וכן כתוב: 'מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשנו למשפחתם בגויהם' (בראשית י ט).

* כעין זה הביא הלבוש (16"ה ס"ה תכח ס"ה) בשם המדרש, וז"ל: "ועוד כנגד ז' מיני נחמות הנזכרים במדרש שהמשיל גלות ישראל לבין האומות, למלך שנשבע עם בניו וחתניו ועמו כולו, ונשארה המלכה שכולה וגלמודה ימים ושנים, ואח"כ מבשרים אותה על חזרתה ומנתחמות, כך המלכה היא ירושלים וכו' שתתבשר במהרה בימינו על חזרת השכינה וכנסת ישראל, והז' נחמות הם: [א] החזרת הבנים, [ב] והבנות, [ג] והכלות, [ד] והחתנים, [ה] ואחיה, [ו] ואחיותיה, [ז] וחזרת המלך באחרונה עם כל העם הוא הקדוש ברוך הוא יתברך". ודומה לזה כתב בספר אבודרהם, וז"ל: "ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחלת הפטרות הנחמות 'נחמו נחמו עמי' כלומר שהקב"ה אמר לנביאים נחמו נחמו עמי. על זה משיבה כנסת ישראל 'ותאמר ציון עזבני ה'', כלומר איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר 'עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם'. ובמקומות שמפטירין במקום ההפטרה זו 'עניה סערה לא נוחמה', כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקדוש ברוך הוא הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו, על זה חוזר הקדוש ברוך הוא ואומר 'אנכי אנכי הוא מנחמכם'. ואומר עוד 'רני עקרה לא ילדה' ואומר 'קומי אורי כי בא אורי'. על זה משיבה כנסת ישראל 'שוש אשיש בה' כלומר עתה יש לי לשוב ולשמוח 'תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע' וגו'."

** הרגש הלאומיות הוא רגש טבעי בלתי נמנע, כי מאחר והאדם נברא מדיני, כלומר שהוא אינו מרגיש את עצמו רק כיחיד נפרד אלא כחלק מן הכלל, לכן נוסף על ההרגשה העצמית האישית שיש לכל אדם, יש לו בהכרח גם הרגשה

מהות האדם היהודי: 'כי חלק ה' עמו'

בשירת האזינו כתוב - "בְּהִנָּחֵל עֲלֵינוּ גוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יֵצֵב גְּבֻלַּת עַמִּים לְמַסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי חֵלֶק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֵלֶק נָחֲלָתוֹ" (דברים לג ח-ט).

מבואר, כי בשונה

משאר אומות העולם, אשר רק טבע מזגם המשותף קובע אותם לאומה בפני עצמה - עם ישראל מתיחד במהות מיוחדת, אשר הוא מרכיב מרכזי בהגדרת לאומיותו, והוא כי החיבור לה' ושרייתו בתוכו הוא חלק בלתי נפרד ממהותו.

כֵּן זאת בעבור כי הוויית אומתנו, שהתחוללה ביציאתה ממצרים לאחר שרכה זרעה בקרבה, נהוותה באופן שנעשינו

לעם בעבור אֵלֵינוּ, כמו שכתוב: "וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֵלִים וְיָדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם, וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ

מעתה מבואר, כי הביאור הפשוט למושג 'גלות' הוא כאשר לא יוכלו בני האומה לחיות את חייהם כאומה, כאשר יוגלו מארצם ויתפזרו לכל עבר ויהיו כבושים תחת ידי אחרים, וכאשר תחזור האומה לתיקונה ותוכל שוב לחיות את חייה כימי קדם - הרי שנגאלו מגלותם.

וכך גם עם בני ישראל אשר בחר בו הקב"ה לסגולתו מכל העמים - גם הוא נקרא 'אומה', ומקומה ומצבה האמיתי, בו תוכל אומתנו לחיות את חייה כנכון כפי מהותה וטבעה, הוא רק בהיותה ברשות עצמה ובארצה שניתנה לה מבואר העולם.^[1]

לכן כאשר גלו ישראל מארצם והתפזרו להיות כבושים תחת ידי אומות העולם, בא הנביא לנחמם, כי הגה עוד ישוב ה' את שבותם כבראשונה. אלא שבתולת ישראל מאנה להנחם, ועל כך נשאלת השאלה - מדוע תמאן בתולת ישראל לקבל תנחומים, אחר שהובטחה במאמר ה' אשר ביד הנביאים, כי הגלויות תתקבצנה וקרן ישראל תתרומם.

וישומה עלינו לרדת לשורש מהותו של עם ישראל, כדי להבין איך ובמה תחזור אומתנו לתיקונה.

עצמית קהילתית לאן הוא שייך, כאשר ייבחנו ההרגש הזה אצל כל אדם בהשתייכותו המפלגתית. לכן לא שייך כלל לפסול את הרגש הלאומיות שהוא כאמור בלתי נמנע, וכל פסול שיעמיסו עליה - על הלאומיות - הוא כאשר מחליפים את הזהות הלאומית האמיתית בזהות לאומית מזויפת, כמו שיבואר להלן, שהוא כאדם שלא ירגיש שהוא אדם בפני עצמו אלא הוא בהמה או עצם המובלע בזהות אדם אחר. בינו נא זאת כי הוא דבר פשוט מאד.

* ראה דברי מהר"ל בנצח ישראל (פ"ב), וז"ל: "ועוד שיש לבאר ענין הגלות תחלה, כי הגלות בעצמו הוא ראייה והוכחה ברורה על הגאולה. וזה כי אין ספק כי הגלות הוא שנוי ויציאה מן הסדר, שהשם יתברך סדר כל אומה במקומה הראוי לה, וסדר את ישראל במקום הראוי להם, שהוא ארץ ישראל. והגלות מן מקומם הוא שנוי ויציאה לגמרי. וכל הדברים כאשר הם יוצאים ממקום הטבעי, והם חוץ למקומם, אין להם עמידה במקום הבלתי טבעי להם, רק הם חוזרים למקומם הטבעי. וכן ישראל בעצמם ... כי מקומם הראוי להם לפי סדר המציאות להיותם בארץ ישראל ברשות עצמם, ולא ברשות אחר. כמו כל דבר ודבר מן הנמצאים הטבעיים יש להם לכל אחד מקום בפני עצמו, כמו שגזרו חז"ל (א"ח פ"ד מ"ג): 'אין לך דבר שאין לו מקום', וכל דבר הוא ברשות עצמו. **וכמו כן** הפיזור אינו דבר טבעי, וכמו שחזר כל דבר ודבר אל מקומו, כך חוזרים החלקים המפוזרים והנפרדים להיותם כלל אחד ... ולפיכך פיזור ישראל בין האומות הוא דבר יוצא מן הטבע, שמאחר שהם אומה אחת, ראוי שיהיו עומדים יחד להיות אחד, כמו שתמצא כל הדברים הטבעיים אינם מחולקים לשנים, רק הם מתקבצים ביחד, וכן 'כל הנחלים הולכים אל הים' (קהל"ה ז) להיות מתקבצים, ואין דבר אחד מתחלק. ומאשר האומה הישראלית אומה אחת בלתי מחולקת ומופרדת יותר מכל האומות, ראוי שיהיו מקובצים יחד. וזוהו נראה כי הפיזור להם בפרט אינו טבעי כלל ... **ועוד**, כי לפי סדר המציאות אין ראוי שתהיה אומה משעבדת באחרת להכביד עול עליה, כי השם יתברך ברא כל אומה ואומה לעצמה. רק מה שראוי שיהיו ישראל עליון על גויי הארץ (ראה דברים כ"ה) כאשר עושים רצון המקום - דבר זה ענין אחר, כי כך ראוי לפי סדר המציאות בשביל מעלתו ומדרגתו. אבל שאר האומות, לפי סדר המציאות, ראוי שכל אומה ואומה מצד שנבראת לעצמה, שלא תהא רשות אחרים עליה. ואם היה נשאר דבר זה תמיד, הוא הגלות ויד האומות מושלים על ישראל, היה דבר זה, שאינו לפי סדר המציאות, והוא שנוי סדר העולם, עומד תמיד, ודבר זה אי אפשר. ולכך מן הגלות נוכל לעמוד על הגאולה."

נצטוינו: "וַעֲשׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה ח). זהו המקום אשר מחד יקדה בו אש תמיד מקרבות בני ישראל לה, ומאידך שרתה בו השכינה מעל ארון העדות בין שני הכרובים.

וראה זה פלא, כי כל עיקר הרגשת שמחה וגאולה בישראל, ולחילופין הרגשת צער וגלות, סובב תמיד סביב כבוד ובנין מקדש ה' וחורבנו. לכן כאשר חפץ הקב"ה להוכיח את עמו, הוא מאיים עליהם לאמר: "אָמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הֲנִי מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי גֵאוֹן עֲזָכֶם מִחֲמַד עֵינֵיכֶם וּמִחֲמַל נַפְשְׁכֶם וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם בַּחֲרֵב יְפֹלוֹ" (יחזקאל כד כא). וכן כאשר קונן ירמיהו באיכה על צרות יהודה וישראל, הוא חותם את קינתו לאמר: "עַל זֶה הָיָה דָוָה לִבְנוֹ עַל אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינָיו. עַל הַר צִיּוֹן שֶׁשְּׁמֶם שׁוֹעֲלִים הִלְכוּ בוֹ" (איכה כ ח-ט), לומר כי למרות כל הצרות שתכפונו, דווית לבנו וחשכת עינינו מתיחסים דווקא להר ציון ששם. זאת, כי בית תפארתנו לא היה רק מקום לקיום עוד כמה מצוות, אלא בבת עיניהם ומקור חייהם של בני ישראל.

ואתה תחזה, כי לא מצאנו שחגגו בני ישראל את יום כניסתם לארץ בימי יהושע ואף לא בתום עיקר הכיבוש, וכן לא חגגו בימי כורש מעת שנתנה להם רשות לעלות לארץ. רק בחינוך המקדש בימי שלמה [וכן בעלות הארון בראשונה מן הפלשתים, ובעלותו שנית לירושלים] וכן בימי עזרא ובימי החשמונאים^[1] - או אז רבתה השמחה מאד כמתואר בהרחבה בספרי מלכים, עזרא ודברי הימים^[2] ולהבדיל - בקורות ימי בית שני.

לעומת זאת, את עיקר ימי הגלות אנו מחשבים מאת חורבן בתי המקדש הראשון והשני, למרות שעיקר חורבן הארץ בימי הבית הראשון התרחש ימים רבים

אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לך מוֹשֶׁה אֲנִי ה' (שמות יב-י). וכן כתוב על יום קבלת התורה - "הִסְכַּפְתָּ וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם לֵה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כ ט) - הרי שעצם הווית אומתנו אינה מתקיימת אלא תוך חיבור לה', שאנחנו נהיה לו לעם.

ומשום כך מוכרח היסוד, ולפיו 'לאומיות יהודית' ללא חיבור אמיתי עם בוראה של האומה - אין היא לאומיות יהודית אלא לאומיות חדשה, כמו שעם ערבי שלא יהיה 'פרא אדם' - שזו מהותו של העם הערבי - אינו נקרא עוד עם ערבי, אלא עם חדש שיצא מזרע ישמעאל, כאשר יצאו ממנו שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים לְאֻמָּתָם (בראשית כה טז), והעם הגרמני ללא ה'יקיות' אינו עם גרמני

אלא עם חדש - כך גם לאום יהודי ללא קשר עם בוראו הוא לאום חדש, שאינו הלאום היהודי שבחר בו הקב"ה.

מקום החיבור בין הקב"ה לעמו הוא בבית המקדש ושלימות האומה תלויה בבנינו

המקום בו הרגישו ואשר בו בא לידי ביטוי החיבור העצום הזה - הוא בית מקדשנו ותפארתנו, כאשר

וראה זה פלא, כי כל עיקר הרגשת שמחה וגאולה בישראל, ולחילופין הרגשת צער וגלות, סובב תמיד סביב כבוד ובנין מקדש ה' וחורבנו... למרות כל הצרות שתכפונו, דווית לבנו וחשכת עינינו מתיחסים דווקא להר ציון ששם. זאת, כי בית תפארתנו לא היה רק מקום לקיום עוד כמה מצוות, אלא בבת עיניהם ומקור חייהם של בני ישראל

* ואף כי אז קבלו לראשונה עצמאות מדינית מאז גלות הארץ בראשונה, מכל מקום לא נקרא החג אלא בשם 'חנוכה' על שם חנוכת המזבח, וכן לא נזכר ענין העצמאות בהודית 'על הנסים'.

** טעימת מה מעוצם החיבור שהרגישו בימי הבית השני לבית תפארתנו מבואר בספר 'מלחמות היהודים' ליוסף בן מתתיהו (ספר ח' פרק ז' אות ד ואילך). בתארו את כיבוש ירושלים בידי הרומאים מידי החשמונאים כמאה ושלושים שנה לפני חרבן הבית - "בשעת התלאות והרעות הרבות, אשר מצאו את הרומאים הצרים על העיר, התבונן פומפיוס לדרכי היהודים והשתומם לאומץ רוחם וכח סבלם, ועל כל נפלא בעיניו, כי לא הרפו מעבודת אליהם בהתהלכם בין חצים מעופפים ואבניקלע כאלו שלטה בעיר מנוחה שלמה, מעברים הועלו קרבות התמיד דבר יום ביומו ונעשו כל הטבילות ויתר מנהגי עבודת האלים לכל פרטיהם ודקדוקיהם. וגם בעצם היום שבו נכבש הרה"בית לא הפסיקו הכהנים את קרבות היום כחק לעבודת האלים, אף כי נהרגו לפני המזבח ... ורבים מן הכהנים ראו את האויבים עולים עליהם בחרבות שלופות ולא חתו מפניהם ונשארו על עמדם לעבוד את אליהם. ובעוד הם זורקים את דם הקרבן ומתקנים את מעשה הקטרת נשחטו על זבחייהם, כי עבודת האלים קדמה בעיניהם להצלת נפשם. רבים נהרגו בחרב אחיהם הקמים עליהם ורבים לאין-מספר הפילו את עצמם מראשי המגדלים. ומקצתם יצאו מדעתם למראה הפורענות ושלאו אש מסביב לחומה ונשרפו חיים. מן היהודים נהרגו שנים-עשר אלף איש, ומהרומאים נפלו רק מעטים חללים, אך גדול מהם היה מספר הנפצעים. **אולם** בעצם הצרות הנוראות האלה לא נגע שום אסון עד נפש העם כמעשה חלול חביון הקדש בידי זרים. כי פומפיוס נכנס יחד עם בני-ליתו אל ההיכל למקום, ששמה היה

נחמו נחמו עמי

בנחמה זו מתחילות הנחמות שניבא ישעיהו על עם ה' ועל ציון וירושלים.

מכאן נלמד לימינו, כי
על-אף שכנסת ישראל
מכירה ומודה להקב"ה על
הפצעת אור גאולתו,
עדיין מנחמת היא כיונה
וממאנת להנחם עד אשר
תחזור אל שולחן אביה
להתעדן באהבתו ובקרבתו
בבית קדשנו ותפארתנו

ומתחיל להנבא על
קיבוץ הגלויות:

"קול קורא: במדבר -
פנו דרך ה'! ישרו בערבה
מסלה לאֲהִינּוּ" (ישעי' מ א) -
כאילו קול מכריז ואומר -
"פנו במדבר דרך ה' להשיב
בו בני הגולה" (מל"ד). ועל
העת הזאת יאמר: "ונגלה
כבוד ה' וראו כל בשר יחדו
כי פי ה' דבר" (סג ט) - אז
יגלה כבוד ה' וכולם יראו כי

פי ה' דבר הנחמות האלו הואיל ונתקיימו (סג).

והולך ומפרט במקצת את אופן קיבוץ הגלויות:
"כִּרְעָה עֲדְרוּ יִרְעָה בְּרָעוּ יִקְבֹּץ טְלָאִים וּבְחִיקוּ יִשָּׂא עֲלוֹת
יְנֵה־ל" - ר"ל הרועה עדר של עצמו וקנין כספו, שחם עליו
ביותר מן הרועה עדר של אחרים בעד שכר... כן יחמול
ה' על עמו להוציאם ולנהלם בעצמו, מצד שהם קנינו
ונחלתו, לא מצד השכר כרועה צאן אחרים" (מל"ג ט).

משם ואילך עד סוף ההפטרה מראה הנביא את
גדלו וגבורתו של הקב"ה, ומתחיל: "מי מִדְּ בְּשַׁעְלוֹ
מִים... - אומר, איך תוכל לאמר שאין לו יכולת למלאות
הבטחתו, הלא הוא מדד וכו'. ומשם והלאה מחזק הנביא
על פי ה' את רוח העם לכל ייראון ויערצון מפני איש.

ותאמר ציון עֲבַנִּי ה'

לאחר נחמות רבות אלו, הנמשכות גם בפרקים
הבאים, כאשר עיקר הנחמות סובבות והולכות על בני

לפני חורבן הבית^[1], ותכלית חורבן הארץ בימי הבית
השני היה לאחר מרד בר כוכבא, שהיה מעל ששים שנה
לאחר חורבן הבית.

ובֹא כן למה, כיון שהחיבור והקשר עם ה' הוא
המרכיב המרכזי ביותר במהות הלאום היהודי, קשר שנרגש
ובא לידי ביטוי בעיקר בבית הבחירה. לכן סובבו כל
פעילות לב אומתנו סביב מקור חייה בבית מחמד עיניה.

מכאן נלמד לימינו, כי על-אף שכנסת ישראל
מכירה ומודה להקב"ה על הפצעת אור גאולתו^[2], עדיין
מנחמת היא כיונה וממאנת להנחם עד אשר תחזור אל
שולחן אביה להתעדן באהבתו ובקרבתו בבית קדשנו
ותפארתנו.

ביאור סדר ההפטרות לפי מהלך גאולתנו

עתה שזכינו וכבר החל ה' אֲהִינוּ לגאלנו למען
שמו, וכאשר המציאות מוכחת כי קיבוץ הגלויות
ותקומת ישראל קודמים לביאת משיח בן דוד - מעתה
בהעיר לב ובשום שכל נשכיל ונראה, כי כן מתבאר גם
בסדר הפטרות הנחמה, ובהם מבואר כי ציון מאנה
להנחם עד אשר ישוב אליה דודה כבתחילה.

ואתה, קורא נעים, שא נא קל וחומר בעצמך. כי
הנה כשראה רבי עקיבא שועל יוצא מבית קדשי הקדשים
שחק, כי מאחר ונתקיימה נבואת הפורענות: "ציון שְׁדָה
תַּחֲרֹשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינֵי תִהְיֶה וְהָרַבִּית לְבָמוֹת יַעַר" (מל"ג
ג י), סופה שתתקיים גם נבואת הנחמה: "עַד יֵשְׁבוּ זִקְנֵיהֶם
וְזָקֵנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעָנָתוֹ בֵּינוֹ מֵרֵב יָמִים,
וּרְחֻבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחָקִים בְּרַחֲבוֹתֶיהָ"
(מל"ג ח ד-ה) - עתה, אחר אשר ראה ראינו, כי גם נבואת
הנחמה החלו להתקיים^[3] - על אחת כמה וכמה
שתתחזק תקוותנו וייחולנו לגאולה השלמה במהרה.

מותר לבוא לכהן הגדול בלבד, וראה את המקדש לפני ולפנים, את המנורה ואת השלחן ואת כלי הנסכים ואת כלי
הקטרת, כלם זהב טהור, ואת סמי הקטרת הצבורים וגם את אוצר כסף הקדש, אשר הגיע לאלפים ככר. הוא לא שלח
את ידו באוצר וגם לא ביתר כלי הקדש.

* כמו שכתוב בגלות יהויכין, שהיתה י"ח שנה לפני גלות צדקיהו, אשר אז חרב הבית: "והגלה את כל ירושלים ואת כל
השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ" (מל"ג ז ד יד).

** ראה ירושלמי דיומא (פ"ג: כ"ג): "ר' חייא רבה ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא, ראו אילת
השחר שבקע אורה, א"ר חייא רובה לר"ש בן חלפתא בר רבי: כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קימעא קימעא,
כל שהיא הולכת היא הולכת ומאיר". בהעיר לב תראה, כי בעלות השחר עדיין עומד החושך בתקופה, ואף על פי כן,
כיון שהתחיל להאיר, הרי שמדין תורה יש לו דין יום גמור, גם אם עדיין לא זרחה השמש על פני הארץ, ומן המשל
תקיש לנמשל.

*** ואם תמוה תתמה ותשפשף עיניך לומר: האמנם? שפיל לסיפיה: "כה אָמַר ה' צֶב־אוֹת בִּי יִפְּלֵא בְּעִינֵי שְׁאֲרֵית הָעָם
הַזֶּה בְּיָמִים הָהֵם גַּם בְּעִינֵי יִפְּלֵא נָא ה' צֶב־אוֹת" (סג ו).

מד

אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֲמֶכֶם

לאחר שדילג המפסטר לנחמת 'עניה סערה', שכן הגאולה הרוחנית תחל בצמיחה התורנית והצימאון לה - חוזרים לדברי הנחמה על ציון וירושלים.

הנביא מתחיל להראות את התקרבות ה' לעמו ולעירו באמרו: "אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֲמֶכֶם" (סא יג) - אני הוא המנחמכם, ולא אחר.

אחר זאת ממשיך הנביא להראות גדלו וגבורתו של הקב"ה, כדי שיבטחו בו שיקיים את אשר ינבא עוד על ירושלים, ואומר: "הַתְּעוֹרְרִי הַתְּעוֹרְרִי! קוּמִי יְרוּשָׁלַם! אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד ה' אֶת כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת קַבְעֶת כּוֹס הַתְּרַעְלָה שָׁתִית מִצִּית" (סא טו). ובזה מאריך לתאר את שברונה ואת אשר היה מנת חלקה בגלות.

לאמר, כי תם עידן שפלותה ועצבונה, ומעתה תחל קרנה להתרומם, וכמאמרו: "כֹּה אָמַר אֲדֹנֶיךָ ה', וְאַתָּה יָרִיב עִמּוֹ הִנֵּה לְקַחְתִּי מִיָּד אֶת כּוֹס הַתְּרַעְלָה אֶת קַבְעֶת כּוֹס חֲמָתִי לֹא תוֹסִיפִי לְשָׁתוּתָה עוֹד" (סא טז).

וממשיך להנבא עליה, כי תטהר מגלוליה שהשריצו בה לקראת התקדשותה בבנין בית הבחירה: "עוֹרֵי עוֹרֵי לְבָשִׁי צִיּוֹן, לְבָשִׁי בְגְדֵי תַפְאֲרֶתךָ יְרוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ, כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֵא בָךְ עוֹד עָרָל וְטָמֵא. הַתְּנַעֲרִי מֵעַפָּר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַם הַתְּפַתְחִי מוֹסְרֵי צִנְאָרְךָ שְׁבִיָּה בַת צִיּוֹן" (סא טז).

ומתחיל הנביא לסיים דבריו ואומר: "מָה נָאוֹז עַל הַהָרִים רָגְלִי מְבַשֵּׁר מְשֻׁמֵּעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׁר טוֹב מְשֻׁמֵּעַ יִשְׁעָה אָמַר לְצִיּוֹן מִלֶּךְ אֱלֹהֶיךָ" (סא טז), אשר המלוכה מורה כי שָׁב ה' לשכון בציון. "קוֹל צִפְּיָךְ נִשְׁאָז קוֹל יַחְדּוֹ יִרְגְּנוּ כִּי עֵין בְּעֵין יֵרָאוּ בְּשׁוֹב ה' צִיּוֹן" (סא טז).

ודוחק בטמאים ששרצו בהר קדשו: "סוֹרוּ סוֹרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אֵל תִּגְעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ" (סא טז). ומאידך מזרז בבני ישראל החוזרים לשכון כבוד בהר קדשו: "הִבְרֹוּ [הטהרו, רש"י] נִשְׁאִי כְּלִי ה'" (סא טז).

ועל אלה התמהים לנוכח האריכות וההתמשכות במהלכי הגאולה, הוא אומר: "כִּי לֹא כַחֲפֹזוֹן תֵּצְאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תֵלְכוּן כִּי הִלֵּךְ לְפָנֶיכֶם ה' וּמֵאֲסָפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (סא טז).

רִנֵּי עֲקָרָה

לאחר שציון מובטחת ומתחלת לראות, כי אף רוח האומה ועיקר מהותה - שהיא חיבורה הנצחי לאלהים

לה' אֱלֹהֵינוּ, שהוא המרכיב החיוני והעיקרי בזהותו הלאומית - לכן זועקת ציון, שהיא מקום החיבור ונקודת האומה, כי היא סוערת ואיננה מנוחמת.

מענתה יראה בעליל, כי הנחמות סובבות והולכות סביב תקומת האומה ברוחניותה, ואף גם זאת באופן של 'קימעה קימעה'.

ומתחיל לנחמה: "הִנֵּה אֲנֹכִי מְרַבֵּץ בַּפּוֹךְ אֲבָנֶיךָ וְיִסְדָּתֶיךָ בַּסְּפִירִים, וְשִׁמְשִׁיךָ כְּכֹדֶד שְׁמִשְׁתִּיךָ וְשִׁעָרֶיךָ לְאֲבָנֵי אֲקָדָח וְכָל גְּבוּלְךָ לְאֲבָנֵי חֶפֶץ" (סא טז). וכבר רבו גם רבו פירושי חז"ל והמפרשים בענין, אך קוטב הענין מדבר מן ההארה הרוחנית שתהיה בירושלים לעתיד, שהיא נמשלה לאור המנצנץ מאבנים יקרות.

ובגמרא בבא בתרא עה. איתא, שנחלקו המלאכים גבריאל ומיכאל ואמרי לה יהודה וחזקיה בני ר' חייא בשאלה ממה תהייה עשויות חומות ירושלים לעתיד, חד אמר של 'שוהם' וחד אמר של 'ישפה', ולכן ענה הקב"ה 'להוי כדין וכדין', ולכן התנבא ישעיהו בלשון שְׁמִשְׁתִּי כְּכֹדֶד שְׁמִשְׁתִּיךָ^[1].

וראוי לעיין בדברי המהרש"א שם (סא טז): ופליגי ביה אמוראי בההוא אבן טוב אם הוא שוהם או ישפה, והם ב' אבנים אחרונים שהם בחושן בטור הרביעי, על שם אור בגאולה הרביעית שלעתיד שהיא גאולה הרביעית, ובשוהם היה מפותח שם יוסף ובישפה בנימין, על פי כונה זו: דבגאולה הרביעית יהיה תחלה אור ישראל על ידי משיח בן יוסף ואורו של ירושלים שהוא בחלקו של בנימין^[2].

לאחר שהקדים לנחמה על עיקר הענין, שעוד יבוא אליה אור היחוד שהוא נקודת האומה, מתחיל להנבא שהגאולה הרוחנית תתחיל על-ידי שתתרבה התורה בקרב בניה, ואומר לציון: "וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה'" (סא טז), ותרגם יונתן: "וכל בניך אלפין באורייתא דה'".

ומאמין הנביא תחילה את רוח עבדי ה', שנשואם לבם לקרבה אל העבודה, לבל ייראו. וכן מסיים - "כִּלְי יוֹצֵר עֲלֶיךָ לֹא יַצְלַח וְכָל לָשׁוֹן תִּקְוָם אֶתְךָ לְמִשְׁפָּט תִּשְׁשִׁיעִי זֹאת נִחַלַת עַבְדֶּיךָ ה' וְצִדְקָתְךָ מֵאֵתִי נָא" (סא טז).

ואחר כך ממשיך לעזור את לבב שאר העם שיפנו גם הם אל התורה: "הוֹי כָּל צָמֵא לָכוּ לְמִים" (סא טז). ולקראת סיום הנבואה, מחדד הנביא את תכלית החיבור לתורה - "הִטּוּ אַזְנוֹכֶם וּלְכוּ אֵלַי שְׁמְעוּ וְתַחֲי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרַתָּה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חֲסִדֵי דָוִד הַנְּאֻמִּים" (סא טז).

* ביאר רשב"ם: כדין וכדין - כדברי זה וכדברי זה, והיינו 'כדכוד' משהם וישפה תבנה. ואף על פי שמקרא זה קדם טובא לבני ר' חייא, יש לומר שכן נתנבא ישעיה, שכדברי כל המפרשים עתידה להבנות.

קטן עֲזַבְתִּיךָ וּבְרַחְמִים גְּדִלִים אֶקְבָּצְךָ. בְּשִׁשָּׁף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רַגַע מִמֶּךָ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רַחֲמֶיךָ אָמַר גְּאֻלְךָ ה' (סג טז-טז).

וידועים דברי הגר"א: "וימין מקרבת, כמו שכתוב 'וברחמים גדלים אקבצך', שיפקון בסטרא דימינא. אבל בתחלה יתער בשמאלא שִׁמְאָלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי (ס"ז טז) והוא יהיה פקידה כמו שהיה בבית שני בימי כורש ולא יצאו בו ואח"כ יתער ימינא" (ציאור הגר"א לחק"ו תיקון יא - סז).

קומי אורי

בעת ההיא יושלמו כל ההכנות ליחוד השלם ולגאולת ציון השלמה, כיון שהגיע קץ הגאולה כאמור: "לא ישמע עוד חֶמֶס בְּאֶרֶץ שֹׁד וְשָׂכָר בְּגִבּוֹלֶיךָ" (סג טז) ... "כִּי ה' יְהִי לָךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוֹ יָמֵי אֲבֻלְךָ" (סג טז) ... "אֲנִי ה' בְּעֵתָהּ אַחֲשִׁינָהּ" (סג טז).

ועל כן הולכים ומעוררים את ציון ליחוד, לאמר לה: "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עֲלֶיךָ וְנָח" (ס טז). זאת, מכיון שההתעוררות ליחוד מגיעה על ידי שמראים למקבלת את אהבת המשפיע אליה, המתבטאת בהשפעות הרבות שמשפיע אליה^[*] (פי' עיניו ק), ועל ענין זה סובבים והולכים כל דברי נחמה זו.

ואז מדבר הנביא על השלמת קיבוץ הגלויות: "שְׁאִי סָבִיב עֵינֶיךָ וְרֹאֵי כָּלֶם נִקְבְּצוּ כְּאוֹ לֶךְ בְּנֶיךָ מִרְחוֹק יָבֹאוּ

אמת - תשוב ותחיה, מתחלת ציון לקבל תנחומים אלו: 'רְנִי עֲקָרָה לֹא יִלְדָה, פִּצְחִי וְנָה וְצִהְלִי לֹא חָלָה' (נד טז).

ומעתה שוב תוכל להתנחם, לרנן ולשמוח גם בהצלחה הגשמית אשר לבניה, כיון שמעתה חוזרת האומה למקורה ומהותה האמיתית, ולכן ייאמר לה: "הִרְחִיבִי מְקוֹם אֲהַלְךָ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִטּוּ אֶל תַּחֲשֻׁכִּי הָאֲרִיכִי מִיִּתְרֶיךָ וִיתַדְתֶּיךָ חֲזָקִי, כִּי זְמַן וְשִׁמְאוֹל תִּפְרָצִי וְזֹרְעַף גּוֹיִם יִרְשׁ וְעָרִים נְשָׁמוֹת יוֹשִׁיבוּ" (סג טז-טז).

ומבשרים לה, כי מעתה לא תהיה ציון נפרדת, כי הפרידה מציון היתה בעבור עוונות בניה, שלא היו מחוברים למהות הלאומית האמיתית, שהוא החיבור לה' וקיום מצוותיו, וכאמור בנחמת 'ותאמר ציון': "הֵן בְּעוֹנֹתֵיכֶם נִמְכַרְתֶּם וּבִפְשָׁעֵיכֶם שְׁלַחָה אִמְכֶם" (סג טז).

לבן, לאחר שחזר ישראל לכרות ברית עם אֱלֹהֵי, שוב תוכל ציון להתייחד עם דודה^[*]. ועל כן ייאמר לה מעתה: "כִּי בִשֵׁת עֲלוֹמֶיךָ תִּשְׁכְּחִי וְחֶרֶפַת אֲלֻמְנוֹתֶיךָ לֹא תִזְכְּרִי עוֹד, כִּי בַעֲלֶיךָ עֲשִׂיךָ ה' צָב־אוֹת שְׁמוֹ. וְחֶסֶדִי מֵאֲתָךְ לֹא יִמוֹשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִמּוֹט אֲמַר מִרְחֻמֶּךָ ה'" (סג נד טז).

מלבד זאת הולכים ומבשרים את ציון על השלמת הגאולה שתהיה בעת ביאת משיח בן דוד, בעת שיבוא הקב"ה להתיחד עם ציון, לאחר תום ראשית הגאולה בקיבוץ הגלויות ובנין ירושלים, אשר גאולה זאת תהיה ברחמים גדולים ללא צער ויסורים. ויֵאמַר לה: "בְּרַגַע

* על פי יסוד זה יובן כיצד גם לאחר שהחלה גאולתנו עדיין אין יחוד בציון, כפי שהוא מתבטא בהעדר המקום ליחוד שהוא 'הָקָר חֶמֶד לְשִׁבְתָּ' (תהלים סח ז), עד אשר תחזור האומה האמיתית להתיחד עם אֱלֹהֵי, ומכאן זה גם תובן נבואה סתומה החתומה בספר הושע. כי הנה ספר הושע מתחיל בכך שהושע נצטוו לקחת לו אשה זונה שהיא כמשל לעם ישראל שזנה מאחרי אֱלֹהֵי, ולאחר כן (פרק ג) הוא מתנבא על הגאולה שתסיר זנוניה מפניה: "וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא נָאֵם ה' תִּקְרָאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרָאִי לִי עוֹד בַּעֲלִי... וְאֶרְשָׁתֶּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאֶרְשָׁתֶּיךָ לִי בְצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאֶרְשָׁתֶּיךָ לִי בְּאֻמּוֹנָה וּבְדַעַת אֶת ה'... וְזִרְעֹתֶיךָ לִי בְּאֶרֶץ וְרַחֲמֵי אֶת לֹא רַחֲמָה וְאֶמְרָתִי לֹא עָמִי עָמִי אֶתָּה וְהוּא יֹאמַר לָהּ" (סג ז-יב טז). **ואחר** כך (פרק ג) כתוב: "וְיֹאמַר ה' אֵלֵי עוֹד לֶךְ אֶהָב אֶשָּׂה אֶהָבֶת רַע וּמִנְאָפֶת כְּאֶהָבֶת ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פָּנִים אֵל אֱלֹהִים אַחֲרִים וְאֶהָבִי אֲשֵׁשִׁי עֲנָבִים... וְאָמַר אֵלַיְהָ יָמִים רַבִּים תִּשְׁבִּי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם אָנִי אֵלַיְךָ. כִּי יָמִים רַבִּים יָשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִין מִלֶּךָ וְאִין שָׂר וְאִין זָבָח וְאִין מִצְבָּה וְאִין אִפּוֹד וְתַרְפִּים. אַחֵר יָשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' לְאֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מֶלֶכָם וּפָחְדוּ אֶל ה' וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים" (י טז-טז). **ונתקשו** המפרשים, מדוע חוזר הושע לדבר על הגלות אחר שכבר התנבא כל צרכו על הגלות ועל הגאולה. והלום מצאתי בדברי האברבנאל (סג, ו) 'משמע יושב' מנשר טו"ז כש"א, שביאר כי עד עתה דיבר על ראשית הגלות וקץ הגאולה, ועתה מדבר מן המצב שביניהם הכולל זמן הגלות וראשית הגאולה. **והוא**, כי אף שיזניחו בני ישראל את הבעלים ולא יזנו אחרי אלהים אחרים, עדיין לא יתקשרו עם ה', ויהיה מצב שבו מחד 'אִין מִלֶּךָ וְאִין שָׂר וְאִין זָבָח וְאִין מִצְבָּה', כי אין יחוד בציון, ומאידך 'אִין אִפּוֹד וְתַרְפִּים' שהוא ענין עבודה זרה, וזה יהיה הן במהלך הגלות והן בראשית גאולתנו, כאשר יחזרו לכבוש את ארץ ישראל, עד אשר 'יָשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' לְאֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מֶלֶכָם וּפָחְדוּ אֶל ה' וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים' - אז תחזור השכינה לציון ויחזרו לגדולתם כבראשונה, יעו"ש.

** ראה מה שהביא בספר 'תולדות יעקב יוסף' (פרשת ואלה) בשם הבעש"ט בענין גאולת משיח בן דוד שהוא ברחמים, וכמו שהובא לעיל בשם הגר"א, וז": "שמעתי בשם מורי מה שנאמר לו משמים טעם איחור ביאת משיח, שאין מאריכין באהבה רבה, סוד נשיקין שקודם הזוג (פי' שש"כ כוונת ק"ש דר"ש ז), כדי לעורר תאוותה, שתזרע תחלה ותלד זכר שהוא רחמים, ודפח"ח. וזה סוד 'עורי צפון ובאי תימן' (ס"ז טז ד, טז), והבן". וע"פ דברי האריז"ל בשעה"כ בדרוש פורים בענין נס פורים וכן מה שכתב שם בדרושי סוכות (ג), יובן ענין סדר גאולתנו כיום באופן בהיר ונפלא, ואכמ"ל.

והיתה לה' המלוכה" (שזכיר ח כה) – הרי למדנו, שלאחר שיעלו המושיעים בהר ציון, יעלו לשפוט את הר עשו

ועל כך מתאר הנביא בצורה של שאלה ותשובה: "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה? מדוע אדם ללבושך ובגדיך בדרך בגת? פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויו נצחם על בגדי וכל מלבושי אנגלתי. כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה" (ישעיה סג ח-יז).

ומסיים בשירה ושבח לה' גואלנו על השגינו אותנו כל ימי גלותנו: "חסדי ה' אצכיר תהלת ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וקרב חסדיו, ויאמר אף עמי המה בני לא יסקרו ויהי להם למושיע, בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם" (שם ט-יז).

וראוי להדגיש, כי תוך כדי תיאור הנביא את אושרה של ציון שיהיה בעת היחוד, הוא מעורר את לבב בני עמנו שלא יחשו ולא יתנו מנוח ולא יאבו להסתפק בגאולה חלקית, עד אשר יבוא היחוד השלם.

ועל-כן הוא מרים כשופר קולו וזועק: "למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כננה צדקה וישועתה כלפיד יבער" (שם סג ח). וכן הוא אומר: "על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכרים את ה' אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ" (שם יז-י).

ובנתיך על צד תאמנה... להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם ה' אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך" (ס ד.ט). וכן על השלמת תשובת בני ישראל בלב שלם לאלהיהם: "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ" (שם כה).

וכאן מדבר על בית המקדש כדבר שכבר נבנה והולך ומתפאר יותר ויותר: "כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר... ובנו בני נכר חמתוך... לפאר מקום מקדשי ומקום גלי אכבד" (שם יז,יח).

שוש אשיש בה'

בנחמה זו מתאר הנביא את המצב בשעת היחוד השלם שיהיה לעתיד, ואת צהלתה ושמחתה של ציון: "שוש אשיש בה' תגל נפשי באהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן וכהן פאר וככלה תעדה בליה... ומשוש חתן על פלה ישיש עליך אלהיך" (שם סג י, סג ט).

וכן הוא אומר – "לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצף לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולא רצף בעולה כי חפץ ה' בך וארצך תבעל" (שם ד). וכן מתאר את יחוד העם עם אלהיו: "כי יבעל בחור בתולה יבעלונך בניך" (שם ט).

ובתוך כך מתנבא על נקמת ה' באדום שתהיה לאחר הגאולה השלימה, וכמפורש בספר עובדיה לאחר שהתנבא על ירושת הארץ לבני יהודה ובנימין ולעשרת השבטים: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו

עליה, בנין, ונטיעה - ואז "שטיון ושמחה ומצא בה" הרב חיים פרידמן

משיח בן יוסף, ולכן הם ראשי תיבות עק"ב - עליה לציון, ק"מה - בבנין הארץ, ב"רכה - בנטיעה, ראשי תיבות עק"ב - מלשון "עקבתא דמשיחא", כלומר משיח בן יוסף שהוא העקב וההכנה של משיח בן דוד, וכמש"כ פה שלישי להגרא, הג"ר יצחק אייזיק חבר דצ"ל (ליקוטי סג"ח דף מ, ג): "ומשיח בן יוסף הוא תחילה, שעל ידו יהיה קיבוץ גלויות שהוא הגואל הראשון, ולכן אז יתגבר הסטרא אחרא ביותר בעקבות משיחא".

הפסוק האחרון בהפטרות פרשת עקב הוא "כי נחם ה' ציון - נחם כל חרבתיקה וישם מדברה בעדו וערבתיקה בגו'ה' - ששון ושמחה ומצא בה, תודה וקול זמרה" (ישעיה נא א).

והנה ידוע בשם הגר"א, שקיימים שלשה דברים שתחילת הגאולה [משיח בן יוסף] שהוא תחילת הגאולה תלויה בהם:

ידוע בשם הגר"א, שקיימים שלשה דברים שתחילת הגאולה [משיח בן יוסף] שהוא תחילת הגאולה תלויה בהם

א. עליה לארץ. ב. בנין ארץ. ג. נטיעת אילנות.

וממילא אנו לומדים, שכאשר עושים את שלשת הדברים הללו: עליה, קימה ובנין, וברכה של נטיעה - השכינה שורה על ארץ ישראל, שהרי תיקוני משיח בן יוסף נקראים "הקץ המגולה", דהיינו השראת השכינה הנקראת "קץ הימין" [וזהו תרומה, דף קלד. - "קץ הימין" - דא מלכות קדישא, רזא דמהימנותא, רזא דמלכו דשמאי]. וב"הקץ המגולה" הכוונה לשכינה התחתונה המכונה 'רחל' אמו של משיח בן יוסף, הנקראת 'עלמא דאיתגליא' - לעומת השכינה העליונה המכונה 'לאה' אמו של משיח בן דוד, הנקראת 'עלמא דאיתכסיא', וזהו "קץ הפלאות" (דניאל יב ו) - הקץ הנסתר (זו"כ ק יא"א קמח).

ולכן אמרו (סנהדרין נח.) - "ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל לו ח) - 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא'".

וזהי נטיעת אילנות - שמשרה את הקץ המגולה [השכינה התחתונה] על ארץ ישראל.

- א. עליה לארץ ישראל.
- ב. בנין ארץ ישראל, כלומר לבנות בה בניינים.
- ג. נטיעת אילנות בארץ ישראל.

והם רמוזים בפסוק הבא:

"מי יעלה בהר ה'" (תהלים נד, ג) - עליה - לעלות לארץ ישראל.

"ומי יקום במקום קדשו" (שם) - קימה - לבנות את ארץ ישראל.

"ישא ברכה מאת ה'" (שם פסוק ט) - ב"רכה - דבר הנושא ברכה, היינו נטיעה - לנטוע אילנות בארץ ישראל

ולכן בכל שלשה אלו מרמז "משיח בן יוסף":

"מי יעלה בהר ה'" - ראשי תיבות "משיח בן יוסף".

"ומי יקום במקום קדשו" - ראשי תיבות "משיח בן יוסף".

"ישא ברכה מאת ה'" - ראשי תיבות "משיח בן יוסף".

"יששום מדבר וציה - פי בנה ה' ציון - פי עין בעין יראו בשוב ה' ציון"

שלושה יסודות אלו אפשר למצוא במדרש תנחומא על הפסוק (ישעיהו נה ח-ג): "יששום מדבר וציה

נמצאנו למדים, כי שלשה אלו הם מתפקידיו של משיח בן יוסף, ומתפקידיו של כל עם ישראל בתקופת

**"וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל -
וּבְנֵי עָרִים - וְנִטְעוּ כְרָמִים"**

שְׁלוֹשָׁה יסודות אלו מבוארים במה שהתנבא עמוס (ע ז'):
"וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל" - זו עליה לציון.
"וּבְנֵי עָרִים נִשְׁמָוֹת וְיִשְׁבּוּ" - זה בנין.

"וְנִטְעוּ כְרָמִים וְשָׂתוּ אֶת יַיִןם וַעֲשׂוּ גִטּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָהֶם" - זה נטיעה.
וּמוֹסִיִּים הכתוב: "וְנִטְעִיתִם עַל אֲדָמְתֶּם וְלֹא יִנְתְּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמְתֶּם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אֲמַר ה' אֱלֹהֶיךָ".

מַעֲתָה נשוב לפסוק האחרון שבהפטרות עקב, ונתבונן ונראה, שבו אנו מוצאים את שלושת היסודות הנ"ל:

א. "כִּי נַחֵם ה' צִיּוֹן" - ו'נחמת ציון' [השכינה נקראת "ציון" (ויק"פ יז דף נב.)] הוא בשיבת בניה לתוכה. שהרי 'אבילות ציון' הוא על מה שבניה אינם נמצאים בקרבה, וכפי שתיקנו לומר בתפילת נחם: "נחם ה' אלוקיני את אבילי ציון ואת אבילי ירושלים, ואת העיר האבילה והבוויה והשוממה, האבילה מבלי בניה...", וממילא 'נחמת ציון' הוא בכך שבניה חוזרים לתוכה, וכמו שאומרים בברכות ההפטרות "משמח ציון בבניה".

ובכן רואים בירמיהו (לז טז) - "כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל [היא השכינה] מִבְּכָה עַל בְּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהַנָּחֵם עַל בְּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ" [שהשכינה בוכה ואבילה על כך שבניה אינם נמצאים עימה בארצה].

והנחמה היא - (טו טז) - "כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְעֻלָּתְךָ נָאִם ה' וְשָׂבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיְבֵי. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֶךָ נָאִם ה' וְשָׂבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם".

א"כ מש"כ "כִּי נַחֵם ה' צִיּוֹן" - זוהי 'עליה'.

ב. "נַחֵם כָּל חֲרִבְתֶּיהָ" - זהו בנין חרבות ארץ ישראל - [בנין].

ג. וְיִשֵּׁם מִדְּבָרָה כְּעוֹד וְעָרְבָתָה כְּגוֹ ה' - זוהי נטיעת אילנות.

ורק אח"כ "שִׁשְׁזוּ וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָהּ" - זוהי השראת השכינה - 'הקץ המגולה' - בארץ ישראל, שהרי 'ששון ושמחה' - הוא אור קוב"ה ושכינתיה. וכמו

ותגל ערבה ותפרח כחבצלת". ופירש המצודות - "יששום מדבר וציה - א"י שהיא עתה כמדבר וציה ישישו אז. ותגל ערבה - א"י שהיא עתה כערבה תגל אז וכפל הדבר במ"ש. ותפרח - תעלה פרחים כחבצלת".

פֶּרֶחַ תִּפְרַח וְתִגַּל אֶף גִּילַת וְרָנָן כְּבוֹד הַלְבָנוֹן נִתַּן לָהּ הָדָר הַכֶּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יֵרָאוּ כְבוֹד ה' הָדָר אֱלֹהֵינוּ".

ואומר מדרש תנחומא (דברים סוין ח) :

"וְיִשְׁשׂוּם מְדַבֵּר וְצִיָּה. מִפְּנֵי מַה כְּתִיב כָּךְ. לְלַמֶּדְךָ, שְׁבַשְׂעָה שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַגְלֶה שְׂכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל - אֵינוֹ נִגְלֶה עֲלֵיהֶם כְּאַחַת, מִפְּנֵי שְׂאִינָן יְכוּלִּין לַעֲמֹד בְּאוֹתָהּ טוֹבָה בַּפֶּעַם אַחַת. שְׁאֵם יִגְלֶה לָהֶם טוֹבָתוֹ כְּאַחַת, יָמוּתוּ כֻּלָּם. רָאָה מַה כְּתִיב: וּמַעֲוֹלָם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ, עֵינַי לֹא רָאִיתָה אֱלֹהִים זולָתְךָ יַעֲשֶׂה לְמַחֲכָה לוֹ (סו טז ג). צֹא וּלְמַד מִיּוֹסֵף. בְּשַׁעֲרֵי שְׁנִתּוּדָע לְאַחֲרֵי לְאַחֲרֵי כְּמָה שְׁנִינִים, אֲמַר לָהֶם: אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, מִתּוֹ כֻּלָּם, וְלֹא יָכֻלוּ לַעֲנוֹת אוֹתוֹ וְגו' (בראשית מז ג). הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה.

אֵלֶּיָּא מַה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה, מִתְגַּלֶּה לָהֶם קִמְעָא קִמְעָא. בְּתַחֲלָה מְשִׁישׁ אֶת הַמְדַּבֵּר, שְׁנֹאֲמַר: יִשְׁשׂוּם מְדַבֵּר וְצִיָּה. וְאַחֲרֵי כֵן, תִּגַּל עָרְבָה וְתִפְרַח כְּחַבְצֵלָת. וְאַחֲרֵי כֵן, פֶּרֶחַ תִּפְרַח. וְאַחֲרֵי כֵן, כְּבוֹד הַלְבָנוֹן נִתַּן לָהּ. וְאַחֲרֵי כֵן, הֵמָּה יֵרָאוּ כְבוֹד ה' הָדָר אֱלֹהֵינוּ. לְפִיכָךְ אָמַר דּוֹד, 'כִּי בָנָה ה' צִיּוֹן נִרְאָה בְּכַבּוֹדוֹ' (תהלים קכ ח). וְאוֹמַר: 'כִּי עֵינַי בְּעֵינַי יֵרָאוּ בְּשׁוֹב ה' צִיּוֹן' (ישעיה נב ח). וְאוֹמַר: 'וְאֲמַר בְּיוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִנְיָנוּ לוֹ יוֹשִׁיעֵנוּ וְגו' (סו כב ט)."

הרי מבואר, שהתכלית היא השראת 'כבוד ה' - שזוהי השכינה - בציון.

אמנם מבוארים כאן שלושה תנאים:

א. עליה לציון - "קול צפוף נשאו קול יחדו ורגנו נקול של הצופים העומדים על המגדלים לראות ולבשר מי בא לעיר. רש"י ומצודות] - כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ומשמע שהם נמצאים בציון, ושם הם רואים שהשכינה חוזרת לשרות על ארץ ישראל.

ב. בנין ציון - "כִּי בָנָה ה' צִיּוֹן", ורק אח"כ "נִרְאָה בְּכַבּוֹדוֹ".

ג. נטיעה בציון - "וְיִשְׁשׂוּם מְדַבֵּר וְצִיָּה וְתִגַּל עָרְבָה וְתִפְרַח כְּחַבְצֵלָת. פֶּרֶחַ תִּפְרַח...". ורק אח"כ "הֵמָּה יֵרָאוּ כְבוֹד ה' הָדָר אֱלֹהֵינוּ", זוהי השראת השכינה.

בגלות חו"ל. וזה מוכיח על הכח הגדול של בנין ארץ ישראל.

וכפי שהובא בספר 'הרב מפוניבז' להר"ר אהרן סורסקי שליט"א (תלק צ' עמוד רמ"ג):

"אחד הדברים האהובים עליו ביותר, היה להתפעל מן הנס של הצמיחה המחודשת בעולם התורה אחרי ההשמדה הנאצית. כנוח עליו הרוח, בכל מיני הזדמנויות, אהב להתבטא שבתקופה הזאת גדלים בני תורה - במיוחד בארץ ישראל - יותר שקדנים, יותר מוכשרים ויותר מוצלחים, עילויים ממש, הרבה יותר מאשר בישיבות הקדושות באירופה לפני השואה.

פעם אחת נזרקה מפיו אימרת כנף שחישמלה את כל השומעים אותה: 'יש לי דרך ארץ בפני הדור הזה, שבו שרויה נשמה יתירה!' [אגב, יש עדויות רבות בכתב ובעל פה, שהרב מפוניבז' צדוק"ל סבר שהגאולה התחילה בשיבת ובנין ציון בימינו].

"כי נחם ה' ציון - נחם כל חרבתיה - וישם מִדְבָּרָה כְּעֵדֶן וְעֶרְבָתָה כְּגֵן ה' - שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ, תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה".

שאמרו חז"ל (מזכר צלק רי"ב): -
"שִׁמְחָה - זו השכינה].
שְׁשׁוֹן - דָּא קוֹדֶשָׁא בְּרִין
הוּא. הָדָא הוּא דְּכֻתִּיב (ישעי)
כֹּה) שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ".

ומה נאה שבפסוק זה
מסתיימת הפטרת עק"ב -
עֲלִיה, קִימָה, בִּרְכָה.

"שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ,
תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה"

לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל ולשבח לה' אֱהִינוּ, ולהרים בציון קול ששון וקול שמחה, תודה וקול זמרה - על 'כברת הדרך' שכבר זכינו אנחנו ואבותינו, וכפי ערך העליה, והבנין, והנטיעה - כך זכינו להשראת השכינה, כמו שידוע מרבים מגדולי ישראל, שהשראת השכינה וחכמת התורה ופריחת מוסדות התורה שקיימת בדורנו לאחר שיבת ציון - לא היתה קודם השואה

לפיכך אנחנו חייבים
להודות ולהלל ולשבח לה'
אֱהִינוּ על 'כברת הדרך'
שכבר זכינו אנחנו
ואבותינו, וכפי ערך
העליה, והבנין, והנטיעה -
כך זכינו להשראת השכינה

סדר הפטרות הנחמה כפי שגילה הגואל בדורנו

הרב יצחק מאיר יעבץ

דתיובתא'. המנהג הקדום מבוסס על הכלל הרגיל להפטר בעניין הפרשה.

לתקופתנו עניין מיוחד בהפטרות אלה, שכן בכל הדורות הקשיבו בערגה לדברי נחמות ישעיהו וציפו בכליו עיניים להגשמתו. ואילו אנו מאזינים להפטרות אלו ויכולים לברך לאחרונה בכוונה יתירה - "ה' הנאמן האומר ועושה, המדבר ומקיים", ולהתפלל מכל הלב - "ודבר אחר מדברך אחר חזינו כבר בעינינו בדורות האחרונים, ועינינו נשואות לצור כל העולמים שישלים גאולתנו". חלק לא מבוטל מיעודי הנחמה חזינו כבר בעינינו בדורות האחרונים, ועינינו נשואות לצור כל העולמים שישלים גאולתנו

בסוף דבריו כותב הרמב"ם: "וכן נהגו רוב העם להיות מפטירין בנחמות ישעיהו מאחר תשעה באב ועד ראש השנה", והוא הולך ומפרט את שבע ההפטרות המוכרות.

בתוך הלכות תפילה מביא הרמב"ם את דברי רב הונא מן התלמוד, שיש להפטר בשבת ראש חודש אב 'חדשיכם ומועדיכם שנה נפשי', כתחליף להפטר 'והיה מידי חודש בחדשו' הנקראת בכל שבת ראש חודש. בהמשך הוא כותב כך: "נהגו העם להיות מפטירין קודם תשעה באב בשלוש שבתות בדברי תוכחות. שבת ראשונה מפטירין בדברי ירמיהו,

שניה חזון ישעיהו, שלישית איכה היתה לזונה, וכן שבת שאחר תשעה באב מפטירין נחמו נחמו עמי. ומנהג פשוט בעירנו להיות מפטירין בנחמות ישעיהו מאחר תשעה באב עד ראש השנה". הרי לנו כאן תקופת ביניים, בה כבר נהגו שלוש הפטרות התוכחה, אמנם באמצעות חלוקת חזון ישעיהו לשתי הפטרות במקום להפטר שתיים בדברי ירמיהו ואחת בישעיהו נויש נוהגים כך עד היום. בנחמה, לעומת זאת, יש רק הפטרה אחת בלבד. רק לאחר מכן התחדש 'מנהג פשוט' - שהלך והתפשט, על פי הפסיקתא כנהוג היום.

נשוב כעת לעסוק בתוכנן של הנבואות הללו ובהקשרן. נחמות ישעיהו בהן אנו מפטירים עוסקות לפי פשוטן בשיבת ציון של ימי בית שני. הגמרא אומרת -

בשבע השבתות שבין תשעה באב לראש השנה, ישנה כידוע חריגה מסדר ההפטרות הראוי, הנקבע על פי ענינה של פרשת השבוע, ואנו קוראים מפרקי הנחמה שבסוף ספר ישעיהו. מנהג זה מקורו בפסיקתא ואינו מוזכר בתלמוד, ותמיהה יש בדבר, היאך מפטירים שלא בעניין הפרשה, אף לא מעניינו של יום. ואמנם בתקופות קדומות היו אף הפטרות קבועות לתקופה זו על פי ענייני פרשת השבוע.

לתקופתנו עניין מיוחד בהפטרות אלה, שכן בכל הדורות הקשיבו בערגה לדברי נחמות ישעיהו וציפו בכליו עיניים להגשמתו. ואילו אנו מאזינים להפטרות אלו ויכולים לברך לאחרונה בכוונה יתירה - "ה' הנאמן האומר ועושה, המדבר ומקיים", ולהתפלל מכל הלב - "ודבר אחד מדברך אחר חזינו כבר בעינינו בדורות האחרונים, ועינינו נשואות לצור כל העולמים שישלים גאולתנו. ונשאלת השאלה, האם אמנם השתנתה תפיסת הגאולה? האם רשאים אנו לצפות לחלק שעדיין לפנינו, כפי שציפו אבותינו למה שעוד לא חזו בזמנם? נחזור לנקודה זו לאחר סקירה קצרה של התפתחות חריגה הלכתית זו.

הרמב"ם מתעד שלוש תקופות לפחות של מנהגי קריאת הפטרותיהן של השבתות שבין תשעה באב לראש השנה. בסוף סדר התפילות המסיים את ספר אהבה, הוא מביא רשימה של הפטרות כל השנה. ברשימה זו, המתעדת ככל הנראה מנהג שהתקיים לאורך תקופה, ישנן הפטרות לכל פרשיות ספרי במדבר ודברים, המתאימות לנושא הפרשה:

לפרשת מטות - נחלת ראובן וגד בספר יהושע, למסעי - נחלת הלויים ביהושע, לדברים ואתחנן עקב וראה - נחמות מספר ירמיהו בהתאם לפסוקי הפרשה, לשופטים - בניו של שמואל השופטים בבאר שבע, לזכי תצא - מלחמת פלשתים מספר שמואל, לזכי תבוא - מזבח יהושע בהר עיבל, לניציבים - נאומי של יהושע בשכם.

רשימה זו מעידה ככל הנראה על המנהג שקדם למנהג הפסיקתא להפטר 'תלתא דפורענותא, שב דנחמתא ותרתי

אך אפשר שאנו שזכינו למה שלא זכה רבי דוד אבודרהם, ונוכל להשלים את הדרוש באופן נאה.

כאשר אומר ה' לציון: אנכי אנכי הוא מנחמכם, האם הוא מקבל את טענתה של ציון המלינה על ששלח לה נביאים, וכעת הוא מנחמה בעצמו נחמה חדשה? נוכל להיעזר באגדה עממית להמחשת השאלה. אדם מאמין ובוטח בא', נקלעה ספינתו למערבולת קשה. רב החובל וצוות הספינה מחלצים את כל מי שניתן לחלץ מבעוד מועד, אך המאמין אינו מוכן לקבל עזרה מבשר ודם: "הא' בו אני בוטח - הוא יצילני מן הסערה". כאשר הספינה מתפרקת והוא נותר על דף עץ, חולפת לידו סירת הצלה אחרונה ונוסעיה מפצירים בו לעלות עליה. המאמין מסרב. אין ספק בליבו שהא' לא ינטוש אותו. עד נשימתו האחרונה, הוא בטח בא', וסירב גם לחבל בהצלה שנזרק אליו בעודו מפרפר ושוקע. כאשר עלתה נשמתו למרום, שאל את הא': "הלא בטוח בטחתי בשמך. מדוע לא הצלתני?" והתשובה השיבו הא': "הלוא שלחתי אליך את רב החובל, את נוסעי הסירה, את חבל ההצלה, אך אתה סירבת. מה עוד ציפית שאעשה?"

ציון המתמרמרת על שכחת ה' אינה צודקת בטענתה. ה' אינו חוזר ומנחם אותה כבקשתה, כי אם מוכיחה על פניה. הלוא אנוכי הוא מנחמכם. וכי מהיכן חשבתם שבאות נחמות הנביאים? הלוא אני שולח אליכם את הנביאים לנחמכם, "כי אני הוא המדבר הנני" (י. כ).

אנו בתקופתנו זכינו לראות את יד ה' - "וראו כל אפסי ארץ את ישועת אליהנו" (י. כ). נוכל כעת להשלים את דרושו של האבודרהם. לאחר הנזיפה שנוף ה' בציון, הוא פונה אליה בקריאה: "רני עקרה! פצחי רינה וצהלי, הרחיבי מקום אהלך". עלייך להכין מקום לבניין שיבואו. הגאולה לא תרד משמים בעוד ציון פסיבית לחלוטין ומצפה שה' ינחמה בעל כרחך, כי אם עליה לפעול עם א' בכלי בשר ודם, ולהכין את הכלים לגאולה. לאחר שאכן באים הבנים ומתכנסים לציון, מוסיף ה' ופונה אליה: "קומי אורי כי בא אורך, וכבוד ה' עלייך ורח". האור שבא לך, הכבוד שעלייך ורח - אורך הוא, כבוד ה' הוא. לא אור עמים, לא כבוד גויים - כי אם מיד ה' הם, מאת ה' היתה זאת.

מן המציאות לימדנו הגואל, כי לישראל תפקיד בתהליך הגאולה. מעבר לציפייה לנחמת ה', מוטל על ציון להכין את מושבה ולהכיר במקורם של תהליכי הגאולה. לאחר שתכיר בהם ציון, תוכל להכריז: "שוש איש בה", תגל נפשי באה".

"מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא" (ברכות ד. ה).

התפיסה ההיסטורית של עם ישראל אומרת, כי ההחמצה היתה זמנית, וכי ניסים אלו יתרחשו בגאולה הבאה לאחר גלות אדום/רומי.

בהתבוננות נוספת, לאור הבנה זו, ניתן לומר כי באמת אין כאן חריגה גמורה מהכלל שיש להפטיר מעניין הפרשה. ספר דברים כולו עוסק בהכנה לכניסה הראשונה לארץ. משה רבינו מכין את העם לחיים ארציים בנחלתם, להבדיל מנדודי המדבר. אם כן, יש בקריאת נחמות "שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו בארץ לך"

(ישעיהו נט יח, טז) בבחינת "לכן הנה-ימים באים, נאם-ה'; ולא-יאמר עוד חיה, אשר העלה את-בני ישראל מארץ מצרים. כי אם-חיה, אשר

העלה את-בני ישראל מארץ צפון, ומכל הארצות, אשר הדיחם שמה; והשבתים, על-אדמתם, אשר נחתי, לאבותם" (ירמיהו טז יח-טו). אנו קוראים בתורה את הכנות דור בניהם של יוצאי מצרים לכניסה לארץ כנען כדי לנחול אותה, ומפטירים בבניא על הכנות כנסת ישראל לביאה מחודשת לארץ ישראל מכל הארצות אשר הודחנו שם.

רבי דוד אבודרהם נותן טעם לסדר הפטרות הנחמה, בצורה של דיאלוג בין כנסת ישראל לגאולה, דרך הנביאים. תחילה, שולח ה' את הנביאים: "נחמו נחמו עמי" (ספ. מ. ה). כאשר שומעת ציון את דברי הנחמה מפיהם, היא משיבה: "ותאמר ציון עובדי ה'" (מס. ט), הוא אינו מנחמני בעצמו. שבים אפוא הנביאים ומדווחים: "עניה סוערה לא נוחמה" (מס. ט). ה' פונה כעת לציון: "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ספ. ט). שתי הפטרות הבאות הן דברי הנחמה עצמם - "רני עקרה לא ילדה" (מס. ט), "קומי אורי כי בא אורך" (ס. ט). ואז נענית ציון ואומרת: "שוש איש בה" (ספ. ט).

החלק שתמיד חסר לי היה ביאור לשתי הפטרות, החמישית והשישית, שאין להן מקום מוגדר בדרוש זה.

אנו בתקופתנו זכינו לראות את יד ה', נוכל כעת להשלים את דרושו של האבודרהם. לאחר הנזיפה שנוף ה' בציון, הוא פונה אליה בקריאה: "רני עקרה! פצחי רינה וצהלי, הרחיבי מקום אהלך". עלייך להכין מקום לבניין שיבואו. הגאולה לא תרד משמים בעוד ציון פסיבית לחלוטין ומצפה שה' ינחמה בעל כרחך, כי אם עליה לפעול עם א' בכלי בשר ודם, ולהכין את הכלים לגאולה.

כולם נקבעו באו לך

הרב מנשה בן-יוסף

המלך בעליך! אמרה – האי חדותא שלימה חדו על חדו. כך הנביאים אומרים לירושלים – 'בניך מרחוק יבואו', והיא אומרת – 'ישמח הר

ציון', 'ובנותיך על צד תאמנה', והיא אומרת – 'תגלנה בנות יהודה', וכיון שאמרו לה – 'מלך יבא לך', היא אומרת – 'הא חדו שלמה, שוש אשיש בה' תגל נפשי בלאי כי הלבשיני בגדי ישע'."

במדריש זה גילו לנו חכמים, שיהיה מצב בו חלק מנבואות הנחמה כבר יתגשם, כבר באו בניה של ציון, באו בנותיה, אך היא אומרת 'מה אכפת לי', 'ישמח הר ציון' היא אומרת, 'תגלנה בנות יהודה', אך ציון עצמה איננה שמחה.

ביאור הדברים – ציון היא ענינה הפנימי של כנסת ישראל, היא מקום מקדש א', היא מקום החיבור בין כנסת ישראל לרעה ודודה. גם אם באו בניה ובאו בנותיה, כל עוד שלא שב אליה בעלה, כל עוד שלא נתחדש הקשר בין ישראל לאביהם שבשמים, אזי ציון – צידה הפנימי של האומה – במה תשמח? אומרת היא – 'הר ציון', 'בנות יהודה', הצדדים היותר חיצוניים של האומה, אותם שבגולה היו אבלים על חסרונות גשמיים כאלו ואחרים – הם ישמחו. אולם אני, שבגולה השבעתי את בנות ירושלים 'אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני' (שיר השירים כ, ח) – אני עדיין חולה, עוד לא הוטב לי.

ובמה תנוחם ציון, מה יש לנו לומר לה, איך נדבר על ליבה, מה נשיב לה לעת כזאת? גם זאת גילו לנו חכמינו בדברי קדשם, וז"ל (וילקוט שמעוני ישעיה חטט) –

"**ותאמר** ציון עזבני ה'. מה כתיב למעלה מן הענין – פרשת מלך המשיח, כה אמר ה' בעת רצון עניתך וגו' –

הנה בחמלת ה' עלינו הביאנו אל ארצו ואל נחלתו, נתקבצו הגלויות והערים אשר היו שממה מלאות צאן אדם, אך מקום מקדשנו חמדת לבבנו עדיין הוא נתון למרמס ערלים וטמאים, ואיתו עימו כל ענין קדושתם של ישראל מעופר בעפר.

ביצד יש להתייחס למצב זה? ישנן שתי גישות – יש מי שרואה כאן גאולה וישועה, הנה נתקבצו הגלויות, הנה שבו בנים לגבולם, ארץ הקודש ביד בניה, אמנם לא הכל מושלם, אך כך הוא טבעם של דברים, קימעא קימעא. ויש מי שיאמר – הלזה ציפינו? הלזה יחלנו? האם להיות עם מוצלח ככל העמים שאפנו, הלא לא היתה צפיינונו אלא לשוב להיות עם ישראל כמו שעם ישראל ראוי להיות, לחזור לקדושתו אשר היתה לנו בימי קדם, לשוב אל הקודש ואל המקדש, לזכות לקרבת ה' כאשר היינו באמנה איתו, ועתה אין לנו מזה ולא כלום, ומה לנו ולכל הצלחות גשמיות אלו.

ובדרכו של עולם, אלו פוסלים את גישתם של אלו, ואלו את גישתם של אלו, אלו אומרים לאלו – 'איך לא תראו את ישועת ה', החרשים או עורים אתם?', ואלו משיבים כנגדם – 'כמה חיצוניים אתם, שקוראים אתם ישועה לתקומה חומרית, לתקומה שאין בה תקומת רוח ישראל!'. "

והאדם המתבונן מן הצד אכן עומד תוהה ומבולבל. לומר שלא קרה כאן כלום – אי אפשר, הרי כמה רחוק מן הטבע ומן ההסתברות היה שעם ישראל ישוב לארצו, יכבוש את ארצו ויכונן בה ממלכה מפוארה – ולו מבחינה חומרית – ודאי הוא כי די ה' עשתה זאת. אך מאידך – מה טעם יש בה בישועה זו, האכן לה קיונו?!

והנה חכמינו הקדושים ברוח קדשם האירו את עינינו ביחס למצבנו אנו, ובעקבות דבריהם ידוע נדע מהו היחס הנכון למציאות המורכבת של זמננו.

וכך המשילו חז"ל (שיר השירים רבא א וילקוט שמעוני ישעיה תקס) – "**למטורונה** שהלך המלך בעלה ובניה וחנתיה למדינת הים, באו ואמרו לה – באו בניך, אמרה – מה איכפת לי, תשמחנה כלותי. באו ואמרו לה – באו חתניך, אמרה –? מה איכפת לי, תשמחנה בנותי. אמרו לה – בא

מלהיות 'עדי' לציון - כולם עוד יהיו עדי וקישוט לציון, לכלה הכלולה.

וזוהו המבט האמיתי והנכון על מצבנו כיום הזה. אמת, כל איש אשר רוח בו, כל מי שהוא 'ציוני' אמיתי, אשר רוחה של ציון מפעמת בו, ולישועתה של ציון קיווה וציפה - הוא איננו רואה ישועה וגאולה בישועה של חומר ללא רוח. בכאב הוא אומר על ישועה כזו 'מה אכפת לי'. אלא שעלינו להבין ולהפנים, שחומר זה הוא חומר מוכן לקבל רוח חיים, הוא גוף מוכן לשתכנס בו נשמת חיים, וכאשר נבין זאת, אזי נוכל לשמוח באשר ראות עינינו, כי נראה בזה את מעשה ה' הגדול אשר עשה, ונבין שכל זה אינו אלא הכנה לישועתה הפנימית של כנסת ישראל, לגאולת ציון.

וכבר נתגלה סדר גאולה זה בדברי יחזקאל (י"ז-ה) בחזון העצמות היבשות, וכה דיבר בקדשו הנביא -

"הִיָּתָה עָלַי יָד ה' וַיֹּצֵאֵנִי בְרוּחַ ה' וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת... וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְּבֵשׁוֹת שְׁמְעוּ דְבַר ה'. כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם. וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גְּדִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם וַיִּדְעַתֶם כִּי אֲנִי ה'. וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי וַיְהִי קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל עֶצְמוֹ. וַיֹּרְאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גְּדִים וּבָשָׂר עֲלֵה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמַעְלָה וְרֹגְלֵי וְאָזְנֵי וְאֶמְרָת אֵל הַרוּחַ הִנָּבֵא בֵּן אָדָם וַאֲמַרְתָּ אֶל הַרוּחַ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' מֵאֲרַבֶּע רִחוּת בָּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וַיְחִי. וְהִנָּבֵאתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי וַתִּבָּא בָהֶם הָרוּחַ וַיְחִי וַיַּעֲמֵדוּ עַל רִגְלֵיהֶם חֵלֶל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד."

הנה שתי נבואות נצטווה יחזקאל להנבא, ראשית נצווה להנבא על הגופות כי יחזרו ויתקבצו ויהיו לגוף אחד תחת אשר לא היו אלא עצמות יבשות, ואולם אחר נבואה זו עדיין לא היו העצמות אלא גוף מת ללא רוח חיים, ואז נצטווה להנבא אל הרוח, ותבוא בהם הרוח ויחיו.

ויפירוש החזון הזה גילה ה' לנביאו כאמור (שם י"ז-ה) -

"וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה אֲמָרִים יָבֹשׁוּ עֲצָמוֹתֵינוּ וְאֶבְדָּה תִּקְוָתֵנוּ נִגְזְרֵנוּ לָנוּ. לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנֵּה אֲנִי פֹתַח אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵתִי אֶתְכֶם מִקְבְּרוֹתֵיכֶם עִמִּי וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַת יִשְׂרָאֵל. וַיִּדְעַתֶם כִּי אֲנִי ה' בִּפְתָחִי אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וּבַהֲעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקְבְּרוֹתֵיכֶם עִמִּי. וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וְחַיִּיתֶם וְהִנָּחֵתִי אֶתְכֶם עַל אֶדְמַתְכֶם וַיִּדְעַתֶם כִּי אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי וַעֲשִׂיתִי נָאֻם ה'."

לאמר לאסורים צאו ולאשר בחושך היגלו, לא ירעבו ולא יצמאו וגו' הנה אלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים, רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רינה כי נחם ה' עמו וענייו ירחם, ואחר כך - ותאמר ציון עזבני ה'?! לא היה צריך לומר אלא ותאמר ציון ואחר כך פרשת מלך המשיח, אלא כיון שראתה ציון שגליות מתכנסים וכל ישראל והשמים והארץ שמחים והיא אינה נזכרת, התחילת אומרת 'ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני', אמר

לה - 'יש כלה בלא חופה? **שְׂאִי סִבִּיב עֵינֶיךָ וּרְאִי כָלֶם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ חַי אֲנִי נָאֻם ה' בִּי כָלֶם כְּעַדִּי תִלְכְּשִׁי וּתִקְשְׁרִים בְּכֶלֶה**."

גילוי לנו כאן רבותינו, כי 'ותאמר ציון עזבני ה' לא בגלות נאמר! דווקא אחר שציון רואה כיצד הגלויות מתכנסות והשמים והארץ וכל ישראל שמחים, ואילו היא אינה נזכרת - דווקא אז היא אומרת 'עזבני ה' וה' שכחני', מרגישה היא אז כי ה' פועל בכוחו הגדול לתקן את כל הענינים הגשמיים של ישראל, אולם את ענינה שלה, את רוח כנסת ישראל, את נקודת הקשר - את זה כביכול שכח ה', ועל כך היא אומרת 'עזבני ה' וה' שכחני'.

מה משיב לה ה' אמר לה - 'כלום יש כלה בלא חופה?'. הלא הכלה צריכה חופה, והפנימיות צריכה היא חיצוניות, וכל הבנין הגדול והמפואר הזה שאת רואה אינו אלא חופה לך, הכלה. כך היא הגירסה בילקו"ש. אולם בפסיקתא הגירסה שונה, ואף המשמעות, אם כי בסופו של דבר שני המדרשים הולכים באותו כיוון, וכדלהלן - "כלום יש חופה בלא כלה?". הלא תראי, הלא תביני - אם חופה כ"כ גדולה ומפוארה הוכנה כאן, וודאי לכלה הוכן כל זה, ואין חופה בלא כלה, ולא יתכן שאת כל המעשה הגדול והנורא הזה עשה ה' לשווא, ודאי כל זה אינו אלא הכנה והזמנה לגילוי הכלה, לישועתה של ציון, הנקודה הפנימית של כנסת ישראל.

ואומר לה ה' לציון - **"שְׂאִי סִבִּיב עֵינֶיךָ וּרְאִי כָלֶם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ"** - כל הקיבוץ הגדול והנורא הזה שאת רואה - כולו לך הוא, כולו אינו אלא חופה לך. וכאן נשבע לה ה' ואומר - **"חַי אֲנִי נָאֻם ה' בִּי כָלֶם כְּעַדִּי תִלְכְּשִׁי וּתִקְשְׁרִים בְּכֶלֶה"** - נשבע ה' בשמו הגדול, כי כולם, כולל אלה שהם נראים כיום רחוקים מאוד

ה' ותתגלה בגוף שהוא לפי תפיסתנו מעשה שטן או מעשה הטבע, שהרי אז תצטייר הגאולה כגאולה שהתחילה ע"י הטבע/ המקרה/ השטן חלילה, ונשלמה ע"י ה'. ואין לך חרוף וגידוף יותר מזה, לומר שיש שתי רשויות - ה' והשטן, ושה' עוד נטפל לשטן, וכדי בזיון

וקצף! על כן אומר הנביא, כי רק לאחר שנבין ונדע כי ה' הוא עשה לנו כל אלה באהבתו אותנו, והוא יזם את תהליך גאולתנו מתחילתו כשעדיין לא ניכר אלא תהליך גשמי, אזי תוכל הנשמה לשוב אל הגוף, ואז יתקיים בנו מקרא שכתוב (יחזקאל ל"ו כ"ב-כ"ח) - "וַיִּזְרְקֵתִי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם מִכָּל טְמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם. וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חָדָשׁ אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסְרֵתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׁרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר. וְאֶת רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחֻקִּי תֵּלְכוּ וּמִשְׁפָּטֵי תִשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם. וְיִשְׁכַּתֶּם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְתֵּיכֶם וְהָיִיתֶם לִי לְעָם וְאֶנְכִּי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים". במהרה בימינו אמן.

בגוף מת אין כל תכלית ותקוה, אין מקום לשמחה ולששון על עצמות יבשות ששבו והיו לגוף מת שלם, אם עתיד גוף זה להשאיר גוף מת. אולם היודע שגוף זה - עתידה רוח ה' להינתן בו, רוח חכמה ובינה, רוח דעת ויראת ה' - אזי גם בתקומת הגוף הוא רואה את ישועת ה'

נמשל החזון גם הוא כפול, ראשית יפתח ה' את קברותיהם של ישראל - הן הן ארצות הגולה [כמ"ש הגר"א (ליקוטים סוף ספד"ט) - 'ויציאה לחו"ל הוא הקבר'], ויעלם משם אל אדמת ישראל, אך כל זה יקרה בהיות ישראל עדיין גוף מת. ללא רוח חיים, יעלה עם ישראל לארץ ישראל. רק בארץ הקודש - שם יתן ה' את רוחו בנו, וכמו שאמרו חז"ל לגבי תחיית המתים הפרטית של כל אדם, כי מתי חו"ל אינם חיים אלא בארץ ישראל, כך יהיה גם בתחיית המתים הכללית של האומה - ראשית תבוא האומה ללא רוח חיים לארץ ישראל, ושם יתן ה' את רוחו בה ותחיה.

בגוף מת אין כל תכלית ותקוה, אין מקום לשמחה ולששון על עצמות יבשות ששבו והיו לגוף מת שלם, אם עתיד גוף זה להשאיר גוף מת. אולם היודע שגוף זה - עתידה רוח ה' להינתן בו, רוח חכמה ובינה, רוח דעת ויראת ה' - אזי גם בתקומת הגוף הוא רואה את ישועת ה'.

ומי מעכב? מהו הדבר המעכב והמפריד בין תחיית הגוף לתחיית הנשמה? התשובה על כך מבוארת במקרא - "וַיִּדְעֻם כִּי אֲנִי ה' בְּפָתְחִי אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקְבֻרֹתֵיכֶם עִמִּי". ואחר-כך - "וְנָתַתִּי רוּחִי בְּכֶם וְחָיִיתֶם".

אמור מעתה, אי אפשר לה לנשמה להתגלות בגוף כל עוד אין אנו יודעים כי תחיית הגוף ויציאתנו מקבר ארצות הגולה - יד ה' עשתה זאת. אי אפשר שתבוא רוח

הפטרת 'ותאמר ציון'

הרב משה וייספיט

מקומות נחלות השוממות עתה, והם העזרות והמקדש שהם נחלת ה' לשבתו."

ובפסוקים ט-י' שם כתוב - "לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם ושמם כי מרחקם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם. ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון" - רוצה לומר שישבו מן הגולה בפרהסיא'.

ובפסוקים י"ב-י"ג - "הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים. רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רנה כי נחם ה' עמו ועניו ירחם" -

'פה' מתחיל ענין חדש. רוצה לצייר כי קיבור גלויות יוקדם לבנין ציון, וכי בעת תתקבץ הגולה מארבע רוחות עוד תהיה ירושלים שממה, וצייר זה בציור נפלא מאד, מצייר בצד אחד, איך כל הגלויות מתקבצות מארבע פנות העולם, וכל העולם וכל הטבע, שמים וארץ והרים רוניים ושמחים ומספרים החידוש הזה הנפלא'. יאמר, ראה נא, הנה אלה גולי המזרח מרחוק יבאו ואלה גולים צפון ומערב, באים מצפון ומים. ואלה גולי דרום, באים מארץ סינים, ראה נא כל הגולה מתקבצת, השמחה התפשטה על כל הטבע, עד כי: רנו שמים וגם וגילי ארץ, ואף ההרים הפרטים כבר פצחו רנה כי הגיעה הבשורה עד יושבי ההרים לאמר, כי נחם ה' עמו וכי ראה ענים ורחם עליהם."

לכאורה נראה כי המצב נפלא ביותר, אך מגלה לנו המלבי"ם, כי אף אחר כל זאת עדיין יהיה מי שלא יסכים לשמחה זאת:

'בצד' אחר מציין את ציון איך היא יושבת בעת הזאת כאשר אלמנה גלמודה מתכסית בצעיף אלמנותה ומתאבלת כי בעלה עזבה ושכח בה, וכי ציון אינה יודעת מכל השמחה אשר התפשטה בכל העולם מאומה, עד שפתאום תשא עיניה ותראה את הישועה'.

נבוא לבאר נבואה זו ע"פ דברי רבינו המלבי"ם, נשתדל להצמד למה שכתב, בתוספת מעט מילות חיבור, ולבאר כיצד היא מתחברת ומתגלה בימינו אלו, אחר שכבר זכינו ל"ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרים תשאור לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (יחזקאל ל"ו, ח').

המלבי"ם מבאר, כי נבואה זו של 'ותאמר ציון' מתחילה כבר בפסוקים הקודמים -

כ"ה אָמַר ה' בַּעַת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבָיֹם יִשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ - ומבאר המלבי"ם, כי ישעיהו חשש, שמכיוון שכל נבואותיו המבוארות לעיל מנייה, אשר נאמרו על חזקיהו, לא נתקיימו מחמת חטאים¹.

'אז' חשב ישעיהו כי יגע לריק וכלה כחו להבל, אבל ה' אמר לו - דע, כי לא יגעת לריק, כי הנבואות האלה כולם שנבאת על שוב הנדחים יתקיימו באחרית הימים, ואז לא תהיה הישועה פרטית כמו שהיתה אם היתה באה בימי חזקיהו, רק תהיה ישועה כללית, שתחת שרצה להקים שבטי יעקב שהם עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור, תחת זה תהיה ישועתי עד קצה הארץ, ותחת שרציתי להשיב הדור ההוא בתשובה, כמ"ש 'ונצורי ישראל להשיב', ודבר זה לא עלה בידך, תהיה לאור גוים, ותאיר בהצלחה הנפשית לכל העולם. כי אם היתה הגאולה בימי חזקיהו לא היתה כללית כ"כ, ולא היתה האמונה האמתית מתפשטת כ"כ כמו שהיה באחרית הימים כמ"ש 'כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה'... כי אחרי מות חזקיהו... ומאז משחו ה' לבשר ענוים את הגאולה הגדולה העתידה הכללית".

בפרק מ"ב פסוק ו' אומר הנביא - "ואצרך ואחנך לבגדית עם להקים ארך להנחיל נחלות שממות".

ומבאר המלבי"ם, כי נאמרו כאן שלוש אבחנות בגאולת ישראל - "שאתנך לבגדית עם שיקים ה' א' הבגדית שכת עם ישראל. ב' להקים ארך שהיא הארץ הקדושה. ג' להנחיל נחלות שממות, שהוא שישב להנחיל

* עיין סנהדרין צ"ח: בדברי רבי הלל - "אין משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיה".

ובאן קורא הקב"ה לכל מי מבני ציון היקרים שעדיין לא השכיל לראות בישועת ה' [למרות שעדיין

לא זכינו לגילוי של התקיימות כל הנבואות והנחמות, מכל מקום אל לנו להרפות רוחנו בקרבנו, שהלא כך הוא סדר הבנין, קודם הוא הבנין הגשמי ואח"כ הוא הבנין הרוחני, כמבואר לעיל, שעוד קודם בנין הבית יהיו הגלויות נקבצות, וסדר הגאולה הוא בקימעה קימעה, ובמצב זה עדיין משמשים אור וחושך בעירבוביא, אך אל לנו להתעצב מחמת זאת, שהרי לשתי רפואות אנו זקוקים מאורך הגלות, גם רפואה לגופנו – גופו של עמ"י, וגם רפואה לנפשנו – נשמתה של כנסת ישראל. ואם חלק אחד נתרפא, יש לנו לשמוח לכה"פ בו ולקוות כי "בן דוד עבדך יבוא ויגאלנו" גאולת הרוח – רוח אפינו משיח ה"י. וזוהי קריאתו של הקב"ה:

למרות שעדיין לא זכינו לגילוי של התקיימות כל הנבואות והנחמות, מכל מקום אל לנו להרפות רוחנו בקרבנו, שהלא כך הוא סדר הבנין, קודם הוא הבנין הגשמי ואח"כ הוא הבנין הרוחני, כמבואר לעיל, שעוד קודם בנין הבית יהיו הגלויות נקבצות, וסדר הגאולה הוא בקימעה קימעה, ובמצב זה עדיין משמשים אור וחושך בעירבוביא, אך אל לנו להתעצב מחמת זאת, שהרי לשתי רפואות אנו זקוקים מאורך הגלות...

"שֵׁאֵי סָבִיב עֵינֵינוּ וְרָאִי כֵּלָם נִקְבְּצוּ כְּאוֹ לֶךְ" (פסוק י"ח) –

'אבל' העבר אין, עתה שאי נא סביב עיניך, אל תביטי אל צד אחד רק סביב סביב כי בא הקיבוץ פתאום מארבע רוחות השמים, וראי איך כלם נקבצו באו לך והם שני דברים מפליאים, א' הקבוץ מן הפיזור הגדול, וזה כולם נקבצו. ב' שיבתם לירושלים מן מרחק רב כזה באו לך'.

"חֵי אֲנִי נְאֻם ה' כִּי כֻלָּם כְּעֵדִי תִלְבְּשִׁי וְתִקְשְׁרִים כְּפִלְהָ. כִּי חֲרַבְתִּיךָ וְשִׁמְמַתִּיךָ וְאַרְצְךָ הִרְסִיתִיךָ כִּי עָתָה תִּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרִחְקוֹ מִבְּלִעִיךָ. עוֹד יֵאמְרוּ בְּאֶזְנוֹיךָ בְּנֵי שְׂלִיךְ צַר לִי הַמָּקוֹם גָּשָׁה לִי וְאַשְׁכְּחָה" (פסוקים י"ח – כ') –

'אבל' אל תדאגי לאמר והלא בית אלמנותי קטן וצר ואיך יכיל הבנים הרבים האלה, גם מזה אל תדאגי, חי אני נאום ה' כי כלם כעדי תלבשי ימליץ התמלאות המקום החרב מיושבים כאילו הארץ תתלבש בלבוש שהיא יושביה המכסים אותה, כמ"ש לבשו כרים הצאן, כי המקום השמם הוא ערום וחשוף שות, ועת יתישב יתלבש

ובאן מתחילה ההפטרה שלנו (פסוקים י"ד – ט"ו) – **"וְתֵאמַר צִיּוֹן עֲזָבְנִי ה' וְאֶד-נִי שָׁכַחְנִי. הִתְשַׁכַּח אֲשֶׁה עוֹלָה מִרְחֹם בֶּן בְּטָנָה"** –

'הכל' רוננים, רק לבד. ותאמר ציון, ציון עדן אומרת עזבני ה' ציון אינה יודעת מכל זה, ומתאבלת בעת ההיא לאמר, איך עזבני ה', ולא לבד שעזבני מלפני החטא, כי גם נדמה לי כאילו ה' שכחני ואינו זוכר בי עוד. התשכח, גם זה מדברי ציון, ציון אומרת וכי תשכח אשה את עולה, וגם אם יצויר כי תשכח את עולה הגדול שאין צריך אליה עוד ותשכח את האהבה אם עזבה אותו, אבל היצויר כי תשכח אשה מרחם בן בטנה בן בטנה הוא היונק שדי אמו, אשר הוא מלבד האהבה יעורר גם רחמים כי הוא צריך לאמו, ואם תשכח את האהבה הכי תשכח את הרחמים מלרחם על בן בטנה הקטן, ואתה ה' אם שכחת את אהבתך איך שכחת מלרחם, באשר אני נעזב ובאין סומך בלעדך. כן תאמר ציון.

'הבעל' אשר הרחיק נדוד יתראה עתה אל האלמנה המתאבלת' –

"גַּם אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה וְאֲנִי לֹא אֶשְׁכַּחְךָ. הֵן עַל כַּפִּים חֲקַתִּיךָ חוֹמַתִּיךָ נִגְדִי תִּמְיֵד" (פסוקים ט"ו – ט"ז) –

'אומר' אליה – דעי, כי גם לו יצויר כי אלה תשכחנה, גם אם שתי הנשים אלה שהזכרת, שהם האשה ש"ל עולל גדול והאשה ש"ל יונק אם גם אלה שתיהן תשכחנה ילדיהם, בכל זאת אנכי לא אשכחך. כי לא אוכל לשכחך, כי הן על כפים חקתיך אנכי חקותי את שמך על כפי ידי, אשר מדי אשתמש בידי אזכור את שמך (והנמשל שכל פעולותיו ומעשיו הם אמצעיים מובילים אל התכלית הגדול שהיא התשועה המובטחת), וגם את חומתיך (חקתי) נגדי תמיד, הם חקוקים נגד פני לאות ולטוטפות, ולא לבד עתה רק תמיד, ר"ל מה שחקתי אותך על כפים, ואת חומתיך נגד פני זה היה תמיד מעת הגלות עד עתה'.

ומה שעזבתי אותך עגונה אלמנה זה ימים רבים, לא היה זה מחמת שכחה, ולא אני אשם בדבר, רק בניך בעצמם הם סבבו זאת, כי אם –

"מִהֲרֹוּ בְּנֵיךָ מִהֲרִיסֶיךָ וּמִחֲרִיבֶיךָ מִמָּה יֵצְאוּ" (פסוק י"ז) –

'אם' היו בניך ממהרים לשוב בתשובה, אז מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, כבר היו יוצאים אויביך אשר הרסו אותך ממך זה מימים רבים, אם היו בניך רוצים, ואם מהרו לשוב מחטאתיהם'.

מבלעין ירחקו עתה ממך, אבל עתה כי תצרי מיושב, לא ימצאו הגולים עוד מקום לשבת בתוכך אז. עוד יאמרו - ר"ל אז בני שכולך, הם הבנים שהיית שכולה מהם עד הנה, שהם בני הגולה, עוד זאת יאמרו באזניך עתה. צר לי המקום גשה לי ואשבה - המקום שלך צר לי ואיני יכול להכנס אל תוכו, ולכן גשה אתה והתקרב אלי, למען אשב בתוכך, ר"ל כי אחר שישאל יהיו רבים מאד ולא תוכל א"י להחזיק את כולם, לכן תרחיב הארץ את גבולה, ותתפשט עד חוצה לארץ, כמ"ש לקמן (י"ז) הרחיבי מקום אהלך, וזה במשל, שהארץ תגש אל היושבים העומדים חוצה לה ואינם יכולים לכנס אל תוכה.

ואחר כל זאת לא נותר לנו אלא לצפות לראות בישועת ה' השלמה, לראות בהרחבת גבולות הארץ, ונזכה לקיום מה שכתוב בנחמות -

"כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתיָה וישם מִדְבָּרָה בְּעֶדְוָה וְעֶרְבָתָה בְּגֹוֹ ה' שָׁשׂוּ וְשִׂמְחָה יִמְצָא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה" (ישעיה נ"א, ג).

ויתעטף לכסות מערומיו, אמנם עת שאחר שכבר התלבש ממלבושיו והוא אחר שכבר התישב המקום באו עליו עוד יושבים נכבדים שרים וחכמים, ימליץ שהמקום ילביש עוד עדי על מלבושיו, כי אלה יעדו את מלבושיו הקודמים ואמר שכולם תלבשי כעדי כי כולם יהיו לה לכבוד ולתפארת, וגם תקשרים ככלה, כמו שהכלה שומרת קשוריה שהוא העדי שנתן לה החתן על ידה לשם קדושין בל יאבדו ממנה, כי הם אות הקישור בינו ובינה, כן תקשרי אותם עליך בקשר אמיץ לבל יצאו עוד ממך שנית, כי הם אות האירוסין בינך ובין אהים, אשר על ידם ארס אותך באמונה. כי חרבתיך - ואל תחשובי כי ביתך צר ומקומך קטן מהכיל כל היושבים הרבים האלה, כי [תלבשי בם] את חרבתיך, שכל מקומות החרבות והשממות יתלבשו מן היושבים האלה, ויותר מזה כי עתה אשר תצרי מיושב [ורחקו מבלעין הוא מאמר מוסגר, אומר מה שתצרי יהיה מיושב מן יושבים תתמלאו לא מן מחריבים כמו שהיית מלא מהם עד עתה כי

הפקדתי שומרים

הרב רפאל ספייער

בלי עין אדם שישמור, כך הם אינם מועילים בלי שומרי החומות האמיתיים המזכירים את ה' תמיד.

ובכך מצינו שהיה בזמן נחמיה כשבנו את החומות, כמבואר בספר עזרא (נחמיה ז', ח'), "ויהי כאשר נבנתה

החומה... ויפקדו השוערים והמשוררים והלויים". ונראה לפרש, שלא היה זה מפקד רק לבית המקדש, אלא ממונים היו לעמוד ולשמור ליד החומות, ומתפללים ומשוררים לה'. וכן נראה שם בהמשך (י"ג, כ"ג) - "ואמרה ללויים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את יום השבת". ומבואר מכאן, ששמירת

השערים הייתה אצלם כעין עבודה הצריכה לויים וטהרה, והיו עומדים לא רק לשמירה ארצית, אלא להזכיר את ירושלים לפני ה' בתפילה ורינה.

ולפי באור זה יובן היטב מה שלמדנו בברכות ג. - "שלוש משמרות היו הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי", וכתב הרא"ש בס"ב - "וראוי לכל ירא שמים שיהא מצר ודואג באותה שעה ולשפוף תחנונים על חורבן בית המקדש, כמו שנא' קומי רוני בלילה לראש אשמורות". ואמנם הפוסקים הזכירו לענין מתי ראוי להתפלל דווקא את אותו רגע של התחלפות האשמורת, שבה הקב"ה 'שואג כארי', אך מכל מקום לפי עיקר פשט המקרא, העניין כאן הוא לקום בראש האשמורה, ולהתחנן במשך כל האשמורה כולה, ושכלל אשמורה יהיו שומרים אחים המזכירים את ה', וכדרך השומרים הארציים המתחלפים ביניהם, אבל דואגים שתמיד יהיה מישהו על המשמר.

ומכאן גם יהיה סמך למסורת שביד תלמידי הגר"א על מקום ה"פיתחא דקרתא", שהוא מקום מיוחד לתפילה על ירושלים [נ"פ] כמנהג דורש יו"ט פ"ח ופ"י, שזה אופן התפילה על ירושלים - לעמוד כדרך השומרים במקום פתח החומה, ולא לחשות עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ.

"ע"י חומותיך ירושלים הפקדתי שמרים, כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, המזכירים את ה' אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו, עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ" (ישעיה ס"ו).

פירוש רד"ק: "דרך הדרוש בזה ידוע, שהשומרים הם המלאכים, והם מתפללים ל' על ירושלים ששיבנה לישובה. ויש מפרשים, כי השומרים הם אבלי ציון שמתפללים ביום ובלילה על ירושלים".

חז"ל דרשו, שה' אומר את הפסוקים הללו, שהוא מפקיד מלאכים שיזכירו לפניו את חומות ירושלים, אבל לפי פשוטן של דברים נראה, שנכנס כאן בתוך דברי ה' דבר בשם ישראל, וכמו שלמעלה הדוברים הם ישראל - "שוש אש"ש בה" - אף כאן ישראל אומרים "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים", והיינו ש"איכא משמרות בארעא", שישראל מעמידים שומרים שיתפללו לפני ה' ויזכירו את חומות ירושלים, ועל זה ה' עונה בפסוק הבא - "נשבע ה' בימינו...".

ומצינו שני אופנים לבאר אימתי מתקיימים דברי הנביא. האחד, בזמן החורבן והגלות כשהחומות חרבות - אז מזכירים השומרים את ירושלים לפני ה' ומתפללים על בנין החומות, כמו שכתוב באיכה ב' יח - "ט" - "צעק לכם אל אד-ני, חומת בת ציון הורידה כנחל דמעה יומם ולילה... קומי רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים לבך נכח פני אד-ני...". משמעות הדברים, שהשומרים קמים בראשי אשמורות כל אחד במשמרתו להתפלל על ירושלים, ומבקשים כביכול מהחומה להשתתף עמם בזעקתם על חורבנה [שהיה נהוג ששומרי העיר והמחנות מתחלקים בשמירת הלילה לכמה קבוצות של שומרים, וכל חלק נקרא אשמורת. וכן כתוב בשופטים (י', י"ט) - "ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים"].

והאופן השני לבאר הוא, שמדובר כבר אחר בנין החומות, שכבר התקיימו מקצת נבואות הנחמה, ומתפללים על החומות הקיימות שאכן תצלחנה להגן מפני האויב, עד שיהיו לתהילה בארץ. והרי הם ממש כשומרי החומות הארציים העומדים על החומה לשמור שלא יפרוץ בה אויב, שכשם שהחומות אינן מועילים

שבע דנחמתא באלול

הרב שלמה חזן

ויסוד דבריו מתבאר גם כן מדברי הב"ח (א"ח תקפ"ה):
"אני לדודי ודודי לי' ראשי תיבות אלול, וסופי תיבות
עולה ארבעים, כנגד ארבעים יום מראש חדש אלול ועד
יום הכפורים, כי באלול ארבעים יום התשובה מקובלת
להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה ואז דודו קרוב לקבל
תשובתו מאהבה".

לפי האמור, מה מאד מתאימות הן ההפטרות של
הנחמות, בהן מודיע הקב"ה לעמו ישראל, שעל-אף
שגלו ונראה שהקב"ה הרחיק אותם ממנו - מכל מקום
אהבתו לא סרה מהם, וכפי שנאמר בהפסטר עקב -
"ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" (ישעיה מ"ד), ומשיב
לה הקב"ה - "התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם
אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך" (שם מ"ו). בכך אנו רואים
את אהבתו הגדולה של הקב"ה לעם ישראל כאשר אינו
מסיר את אהבתו אליהם בשום אופן, ואף בזמן של
הסתר פנים - הקב"ה אינו שוכחם אף לרגע קטן.

ממילא נבין, כי עבודת חודש אלול - שענינה
להתקרב אל ה' ע"י התבוננות באהבתו אלינו - מתקיימת
ע"י ההתבוננות בנחמות הנביאים, בהם אנו רואים את
אהבתו של הקב"ה לישראל.

ביצד מנחם הקב"ה את עם ישראל? בהתבוננות
קלה בהפטרות הנחמות נראה, כי עיקרן מיוסדות על
ההבטחות שעם ישראל יחזור לארצו, ותחת היותה
שממה היא תפרח ע"י עמה השב אליה. בכך מראה
הקב"ה את אהבתו לישראל, שהרי למרות שהגלה אותם
מא"י - מכל מקום הוא מבטיח להם שהיא עדיין שלהם
והם יזכו לשוב אליה.

בנתינת הקב"ה לעם ישראל את א"י ניכרת אהבתו
של הקב"ה, שכן ארץ זו, אשר כל פסגת תקוותם של
האבות היתה שביניהם יזכו לשבת בה (כלשון רמב"ם סנהדרין
באגרתו המפורסמת), וכל תשוקתו של משה היה לכנוס בה'
(כלשון סנהדרין באגרת אליהו דברים לג, כט) - ארץ זו אינה ניתנת אלא
לאוהב הגדול ביותר. נתינת ארץ ישראל לעם ישראל

ימי האלול הם ימי רחמים ורצון. בימים אלו אנו
קוראים גם כן את ההפטרות של שבע דנחמתא, כאשר
בסיום ימי האלול אנו מסיימים את ההפטרות האלו,
ומיד לאחר מכן מגיעה שבת
שובה, בה אנו קוראים את
הפסטר 'שובה ישראל'.
בפשוט נראה, שהשבע
דנחמתא אינם שייכים לימי
האלול, אלא שבמקרה יצא
כך, שאנו קוראים את חלקם
הגדול בזמן זה.

המתבונן יראה שאין זמן
מתאים לשבע דנחמתא יותר
מימי האלול, ובאמת שני
הדברים האלו הם דבר אחד

אמנם לאמיתו של דבר, המתבונן יראה שאין זמן
מתאים לשבע דנחמתא יותר מימי האלול, ובאמת שני
הדברים האלו הם דבר אחד.

השורש של חטא העגל, שהתחילה מחילתו בר"ח
אלול, אז אמר הקב"ה [למשה רבינו] 'עלה אלי ההרה',
ונסתימה מחילתו ביום הכיפורים, בו אמר הקב"ה
למשה 'סלחתי כדברך' - שורש זה נתבאר בידי חז"ל
בפרקי דר"א (פיק מד): "אמר הקב"ה למשה: שכחו
ישראל לכח גבורתי שעשיתי עמהם במצרים ועל ים סוף
ועשו להם עבודה זרה" - דהיינו, הסיבה שהם הגיעו
לחטא העגל היתה מפני ששכחו את אהבת ה' אליהם
ואת העובדה שכל רצונו של הקב"ה בעבודת האדם
אינה אלא בשביל להיטיב לו. וממילא הגיעו עלידי
מחשבה זו לידי כך, שחשבו שיותר טוב יהיה להם אם
יעבדו אלהים אחרים.

לפי זה, התיקון של חטא העגל [שהתרחש בחודש
אלול] ענינו לזכור את 'כח גבורתו של הקב"ה שעשה
לישראל, ולראות את אהבתו אלינו, ועי"ז להתחזק
בעבודת הבורא, באהבתו וביראתו. זהו בדיוק ענינו של
חודש אלול, וכמו שכתב הסבא מקלם: "חודש אלול
האהוב והנחמד באותות השמים, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, כי
מזלו מזל בתולה להורות על האהבה לכנסת ישראל,
ובחר להם החדש הזה להכין לבם לאביהם שבשמים,
להוסיף אהבה על אהבתם בהתקרבותם אליו יתברך"

(החכם ומוסר ח"א, פ"ה, כתבי הסבא מקלם פנקס הקבלות, עמוד ס"ה).

הבורא עלינו התקימה הנבואה "וערבתה כגן ה'", והיום מגדלים בערבה פרות וירקות מוצלחים יותר מכל מקום בארץ. נוצרה במקום קרקע פוריה ומשובחת לגדולים, וכך למרות החום היוקד - האויר היבש והחסר בגשמים - התפתחה באזור צמחיה עשירה ומלבבת -

גן ה' (הנחמים מתוך הספר חזקוני יושבים ח' ב).

מה נשאר לנו? "ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה" - הקב"ה עשה בשבילנו כל כך הרבה, הוא מצפה מאתנו למלא את חלקנו, להכיר בכל הטוב שנתן לנו, להיות ששים ושמחים על כל הטובה שקבלנו, להודות ולזמר על כך יום וליילה, להכיר באהבת ה' אלינו, וכמים הפנים לפנים - לאהוב אותו ולעשות רצונו. אז בעזר ה' נזכה להיום אם בקולו תשמעו' - לראות בהמשך גאולת ישראל בארץ ישראל.

מעידה על אהבת ה' לישראל, משום שמתנה כזו אינה ניתנת אלא לאוהב הגדול ביותר.

בסיום דברי הנחמה הנאמרים בסוף הפטרת עקב נאמר הפסוק המפורסם: "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתי וישם מדברה קעון וערבתי כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה" (ישעיה נא ג).

מהתבוננות קלה במצבנו אנו, נראה כיצד הבטחה אלהית, זו שנאמרה לישעיה הנביא, נתקיימה במלואה! בחסדי הבורא, חרבות ארץ ישראל נבנות ונבנות, אפילו חורבת ר' יהודה החסיד בעיר העתיקה כבר נבנתה - אם עוד נשאר באיזה מקום בארץ ישראל חורבה, זה נותר כמוזיאון לזכור את העבר שהיה ואיננו.

גם את המשך הנבואה אנו רואים בחוש: "וישם מדברה כעדן" - באר שבע - המצויה במקום שהוא שטח מדברי לחלוטין - נבנית והיא עיר ואם בישראל. "וערבתי כגן ה'" - אזור הערבה תמיד היה אזור שומם וצחיח כמו מדבר. מזג האויר החם והיבש הקשה על החיים במקום, גם הצמחים לא קבלו את התנאים לגדילתם, והאזור היה נטוש. כך היה, עד שבחסדי

נחמות ישעיהו

הרב שמחה חדש

ליישב על הלב את מה שקרה, אם ע"י הסבר סיבתי, או ע"י נתינת משמעות חדשה למה שקרה. ואכן כשמדייקים בלשון המקרא, נמצא כי 'נחמה' בכל מקום עניינה סוג של חרטה. ולפי מה שנתבאר מובן, שהחרטה האמורה בנחמה היא שאדם חוזר בו מצורת ההסתכלות הקודמת שהייתה לו, ולנוכח ההבנה שנתחדשה לו מכח הנחמה הוא מסתכל על המציאות מחדש, ועל-ידי כך מוצא מזור לתחלואיו ולחוסר היכולת שהייתה לו להתמודד עם המציאות. ומכאן נבוא לראות כיצד ניחם ישעיהו את בני ישראל.

ההפטרה הראשונה בהפטרות הנחמה היא 'נחמו נחמו עמי'. בתחילת הנבואה אומר ישעיהו - 'כי מלאה צבאה כי נראה עוונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה' (מ 3). בפשטות, משמעות הפסוק היא שכבר קיבלו בני ישראל עונש די והותר, וממילא נרצה עוונם, ולכן 'מלאה צבאה' משמעו 'עתידה דתיתמלי מעם גלוותהא' כפרש"י בשם ת"י. אולם לפרוש זה עולה השאלה - אם בזמן ישעיהו כבר קיבלנו עונש כפלים ככל חטאתינו, מדוע המשכנו לקבל עונשים במשך עוד 2,500 שנה? מאי אית לך למימר, לעתיד לבוא קאמר, דהיינו שיום יבוא אחר שיקבלו בני ישראל עונש כפלים ככל חטאתם, אז ירצה עוונם, ואז ימלא צבאם - וכי נחמה היא זו? אם סברו בני ישראל שיקבלו עונש על כל חטאתיהם, בא ישעיהו ובישר להם שיקבלו כפלים? והרי אפילו לא אמר להם מתי יבא אותו יום. ומה חידש ישעיהו שלא ידעו עד כה? הרי הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, ופשיטא שאחר שיבואו על עונשם, שוב לא מגיע להם עונש נוסף. ומדוע לא ימלא צבאם?

בהפטרה השנייה מהפטרות הנחמה, אומר ישעיהו "אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה" (ב 6), ודרשו בגמ' סנהדרין קה. - "אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום, אמר לו הקדוש ברוך הוא לנביא - לך אמור להן אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו", והתשובה מבוארת בספרי פרשת שלח (פסוק קע"ו) - "אמר להם - הרי עבד שמכרו רבו על מנת לחזור, שמא יצא חוץ לרשותו" [אמנם הספרי מדבר על יחזקאל ולא

בשבועות אלו אנו קוראים בהפטרה את נחמות ישעיהו. ויש להבין מהי נחמה, ומדוע יש בה צורך, עד שקרוב לחצי מספר ישעיהו מוקדש לנחמות. והנה בנוהג שבעולם, מי שמת אחד מקרוביו, באים מכריו לנחמו, חלקם מספרים סיפורים וחלקם מוכנים לשמוע סיפורים. ואמנם נוהג זה חולק כבוד לנפטר ומביע השתתפות בצערו של האבל, וגם מקל מעליו את הצער, אך אין כאן אבחנה אמיתית של נחמה, שהרי מה שחסר לא הושלם כלל, אלא נשכח מעט ותו לא. כמרכן בנוהג שבעולם, כשילד מקבל מכה ובוכה, אמו נותנת לו סוכריה ובזה היא מנחמת אותו. וגם בזה אין משמעות של נחמה, אלא השכחת הצער ע"י נתינת משהו כפיצוי. ומהי א"כ נחמה אמיתית?

מצינו באיוב שבאו

שלשת רעיו לנחמו. ובמה ניחמוהו? לא הבטיחו לו שהעתיד יהיה יותר טוב, ולא

אמרו לו שלא נורא מה שקרה, אלא ניסו להסביר לו מדוע קרה כל זה. ונשאלת השאלה, מה נחמה יש בזה? אמנם נראה מדברי איוב, שדבר זה - המבוכה בשאלה מדוע קרה לו מה שקרה - הוא שהפריע לו, ולכן בזה ניחמוהו. וביתר ביאור, כאשר קורה לאדם אסון, ואין מיושב לו מדוע ואיך קרה כדבר הזה, חסר לו הכח להתמודד עם מה שקרה, משום שהוא אינו מקבל זאת כחלק מהמציאות, שהרי הדבר אינו מתישב עם הכללים הרגילים של המציאות. אבל כאשר הוא מבין היטב מה קרה, מה המשמעות של זה, מדוע ואיך קרה - אז הכל מיושב לו, שכן הוא יודע איזו משבצת תופס המקרה הזה בתוך המציאות הכללית, ואז הוא יכול להתמודד עם זה. ומכאן נלמד בנין אב לכל נחמה, שעניינה הוא

אם בזמן ישעיהו כבר קיבלנו עונש כפלים ככל חטאתינו, מדוע המשכנו לקבל עונשים במשך עוד 2,500 שנה? מאי אית לך למימר, לעתיד לבוא קאמר, דהיינו שיום יבוא אחר שיקבלו בני ישראל עונש כפלים ככל חטאתם, אז ירצה עוונם, ואז ימלא צבאם - וכי נחמה היא זו? אם סברו בני ישראל שיקבלו עונש על כל חטאתיהם, בא ישעיהו ובישר להם שיקבלו כפלים?

המצוות, ולכן בפרשות תוכחה - בין בתורה בין בנביאים - מוזכר שבני ישראל הפרו את הברית. ברית זו אינה רק הבטחה של עם ישראל שיקיימו את המצוות, אלא ברית

היא מערכת יחסים דו-צדדית, שבמסגרתה ה' הוא לנו לאלהים, ואנו לו לעם, כמפורש בריש פרשת נצבים - 'לעבך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום. למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים' (שם כ"ט י"ג-י"ד). מערכת זו כוללת בתוכה זכויות וחובות. הברית נכרתה עם כל עם ישראל כעם אחד, ולא עם כל יחיד ויחיד, כמפורש בכל המקומות בהם מוזכרת הברית. תחילת קיום הברית התרחשה ביציאת מצרים, כמפורש בפרשת בחוקותי - 'וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה'' (כ"ו י"ח),

ויציאת מצרים עניינה הוא תחילת הדרך לארץ-ישראל, כמפורש במקומות רבים בתורה לאין מספר. וכן נכרתה ברית זו לראשונה עם אברהם אבינו בין הבתרים - 'ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת' (בראשית ט"ו י"ח). כמורכב מצינו לאחר מכן, כשציוונו ה' על המילה, אמר לו - 'והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחר כך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחר כך. ונתתי לך ולזרעך אחר כך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים' (י"ז ט"ז-ט"ח). משמעות הדבר היא, שבני ישראל קיימים כעם בצורה מושלמת כאשר הם נמצאים בארץ ישראל, והברית נכרתה כלפי מצב זה, ולא כאשר הם בחו"ל. לכן, כאשר גלו ישראל מארצם, אמרו לישעיהו וליחזקאל - 'עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה - כלום יש לזה על זה כלום', וכפי שבארו הראשונים במסכת שבת פח, שקיבלו את התורה על-מנת שיכנסו לארץ ונכנסו לארץ על-מנת שיקיימו את התורה. משמעות הדבר - שהברית כוללת את התורה ואת הארץ, וכשגלו מהארץ והברית אינה קיימת עוד - שוב אין טעם לקיים את המצוות. אמנם תשובתם כבר מפורשת בתורה - 'ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא

על ישעיהו, אבל שניהם נשאלו אותה שאלה, והיינו דאמר להם ישעיהו 'אי זה ספר כריתות אמכם', וכי גירשתיה, וכיון שלא גירשתיה אתם עתידים לחזור. ומכאן אנו מבינים מה חידש ישעיהו - בני ישראל היו סבורים, שאינם עתידים לחזור אף אחר שיקבלו את כל עונשם, ואף אחר שירצה עונשם, ואין זה תוספת עונש שאינו מגיע להם, אלא כך היא המציאות, שעם שנתפזר בין העמים - בדרך הטבע אינו חוזר ומתאחד בארצו. ועל זה הודיע להם ישעיהו, שאחר שיקבלו את כל עונשם, עתידים הם לחזור לירושלים. וכן בכל הפטרות הנחמה - 'קול קורא מדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו' (י"ג), 'הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצץ ובנתיך על כתף תנשאנה' (י"ד כ"ג), 'והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלים' (י"ד כ"ג), 'כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל' (י"ג כ"ג), 'כי ימין ושמאל תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו' (י"ד כ"ג), 'שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה' (י"ד כ"ג), 'עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן הרימו נס על העמים' (י"ג כ"ג) 'ציינתי פסוק אחד מכל הפטרה, וכמותם רבים באותן הפטרות וכן בשאר נחמות ישעיהו].

ועדיין נותר לבאר מה נחמה היא זו, כי לכאורה אין כאן אלא העמדת בני ישראל על טעותם, שסברו שהם גולים לעולם, וגילה להם הנביא שלא זו התכנית, אלא הם גולים זמניים, אבל על עצם הגלות וכל הרעות הרבות והצרות שגלו אליה אינו מנחמם כלום. ועוד יש לבאר, מדוע צריך לחזור על חידוש זה פעמים כה רבות ובדברי שכנוע רבים כליכך, כפי שיראה המעיין בישעיהו, שחוזר על אותם דברים לכאורה בצורות שונות, ובתוספת דברי שכנוע רבים.

בן מצינו במדרש - 'רבי חנינא בר פפא אמר - אמרו ישראל לישעיהו - ישעיהו רבינו, תאמר שלא באת לנחם אלא לאותו הדור שחרב בית המקדש בימיו, א"ל לכל הדורות באתי לנחם, אמר 'להיכם' אין כתיב כאן, אלא 'אמר להיכם' (ילקוט שמעוני ישעיהו רמ"ב ד"ג נחמו נחמו עמי). ולפי מה שנתבאר, הול"ל איפכא, שאינו מנחם אלא את אותו דור שנבנה ביהמ"ק בימיו, ולא לכל הדורות שלפניהם.

ונראה לבאר, שהנה ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחרב' (דברים כ"ג). ומבואר, כי בחרב - הוא הר סיני - לא צויה אותנו ה' תרי"ג מצוות, אלא כרת עמנו ברית, ובברית זו כלולות כל המצוות. ולכן ספר התורה נקרא 'ספר הברית', והלוחות - 'לוחות הברית', והארון - 'ארון הברית'. ברית זו היא עיקר המחויבות שלנו לקיום

שכחה, וישעיהו עונה לה "התשכח אשה עולה" (מט טו).
וכן בהמשך - "אי זה ספר כריתות אמכם" (נ ח) וכן...
ובהפטרות 'השמים כסאי' אומר ישעיהו - "מי שמע
כזאת ... האני אשכיר ולא אוליד" (סו ח-ט), ונראים
הדברים כתשובה למחשבה שה' ישכיר ולא יוליד.
ובהפטרות 'אנכי אנכי הוא מנחמכם' אומר ישעיהו "מי
את ותיראי מאנוש ימות ... ותשכח ה' עושרך ... ותפחד
כל היום" (נא יז-יט), ונראה שמשיב על הפחד של עם
ישראל מבני אדם שעלולים לסכל את תכניותיו של
הקב"ה ח"ו. וכן בהפטרות 'רני עקרה לא ילדה' משתמע
מעצם הביטוי הזה, שציון רואה את עצמה כעקרה,
שכשם שלא ילדה עד עכשיו כך לא תלד לעולם. ושם
אומר ישעיהו "אל תיראי כי לא תבשי" (מז ז). וכן
בהמשך הנבואה ב'עניה סוערה לא נוחמה', מוזכר שהיא
לא נוחמה - הרי לנו המשך של אותו דרשני בין הנביא
למי שעומד כנגדו וממאן לקבל את המסר של הנבואה.
ובהפטרות 'קומי אורי' אומר ישעיהו - "וידעת כי אני ה'
מושיעך" (ס ט), ומבואר שזהו חלק מהנושא, שעם
ישראל ידעו, שאכן ה' הוא מושיעם. ובהפטרות 'שוש
אשיש' אומר ישעיהו "נשבע ה' בימינו" (סו ח), ומבואר
שה' צריך להשבע כדי לשכנע את עם ישראל.

האריכות שהזכרנו אכן נצרכת, אף שמבחינה
שכלית היינו אומרים, שמי שמאמין לדברי הנביא
מאמין, ומי שאינו מאמין - לא יועיל לו שיאמרו לו שוב
ושוב. אלא שהנחמות מיועדות גם למי שמאמין, אך
מכל מקום קשה לנו לראות כך את המציאות, שאף שה'
גירש אותנו מארצו, ונלחם בנו כדב שכול, מכל מקום
עדיין אנו מחוברים בברית עמו. ולכן אין די לנו בידיעה
שבעתיד ה' יחזור אלינו, אלא צריך שההווה העומד
לנגד עינינו יתישב בלבנו עם ההבנה הזו.

כפי שראינו בכל הפסוקים הנ"ל, עם ישראל
מתקשה לקבל את הנחמות. ואף ישעיהו אומר מפורשות
- "עניה סוערה לא נוחמה" - אף שהרבה כל-כך
לנחם, מכל מקום לא הצליח עם ישראל להתנחם. וכן
דרשו חז"ל את הפסוק (נחמא כה ד) - "ואיך נתחמוני
הבל" - על כנסת ישראל שמסרבת לקבל תנחומים. וכפי
שנבאר בתחילת דברנו בענין מהות הנחמה, אין
הכוונה לכך שאיננו מאמינים בנבואות הנחמה, אלא
שאיננו מצליחים לראות כך את המציאות עכשיו, כלומר
בעודנו בגלות. אולם כל זה היה בעוד היו בני ישראל
בגלות ובסבל, אבל כיום, כשכבר נתקיימו חלק מנבואות
הנחמה, והעיקריות שבהן, שחזרנו לארץ-ישראל בקהל
גדול, וכאן יכולה הברית להתקיים בפועל - כעת הגיע
הזמן בו אנו יכולים לקבל את הנחמות, להתנחם באמת,
ומכאן זה נכיר בברית שבינינו לקב"ה, ונקיים אותה
בהעמדת חיי העם בארצו על-פי התורה.

געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם"
(ויקרא כ"ו מ"ד). הרי מפורש בפסוק, שגם כשגלו מהארץ,
אף שבפועל הברית אינה מתקיימת, מכל מקום לא
הופרה הברית, וכפי שהשיב
להם יחזקאל על טענה זו -
"והעלה על רוחכם היו לא
תהיה אשר אתם אמרים נהיה
כגרים כמשפחות הארצות
לשרת עין ואבן ... והוצאתי
אתכם מן העמים וקבצתי
אתכם מן הארצות אשר
נפוצתם בהם ... והעברתי
אתכם תחת השבט והבאתי
אתכם במסרת הברית ...
וידעתם כי אני ה' בהביאי
אתכם אל אדמת ישראל אל
הארץ אשר נשאתי את ידי
לתת אותה לאבותיכם"
(יחזקאל כ ל"ז-מ"ג - ע"ה). וכן
ענה להם ישעיהו וכפי
שנבאר, וכוונתם כמו

שפירש הרמב"ן, ומקורו מהספרי בפרשת עקב (פסוק
מ"ג), שאף שבחז"ל אין הברית קיימת, ולכן אין אפשרות
לקיים שם את המצוות עצמן כמות שהן, דהיינו כקיום
הברית - מכל מקום לא הופרה הברית, כיון שהם
עתידים לחזור לארץ-ישראל, ולכן גם כעת חובה עליהם
לדאוג לכך שבבוא היום יוכלו לקיים את הברית בארץ-
ישראל, ולשם כך עליהם לקיים את המצוות גם בחז"ל
בתורת ה'ציבי לך ציונים', שלא יהיו חדשים עליהם
כשיחזרו לארץ.

ואמנם יכולים ישראל לקיים את המצוות בפועל גם
בהיותם בחז"ל, וכפי שעשו רובם ברוב הזמנים, אולם
אם רצונם שבאמת תהיה הכנה לקיום הברית בפועל,
צריכים הם להבין שהברית לא הופרה, ואף שיבפשעכם
שולחה אמכם' - כלומר שבפועל אין הברית מתקיימת -
מכל מקום לא קבלה ספר כריתות, ועדיין הברית קיימת.
ועל נקודה זו סובב ישעיהו ומסביר להם שוב ושוב,
שהברית עדיין קיימת, והם עתידים לחזור. ואמר להם -
"דברו על לב ירושלים" (מ ס) - דברים המתיישים על
הלב, והרבה הנביא בדברי שכנוע והסבר מפנים שונים.
ובכל הנחמות רואים שישעיהו נשמע כמי שמדבר עם
מישהו שאינו מסכים אתו, כאילו הוא מתווכח עם
מישהו. בהפטרות 'נחמו' אומר ישעיהו - "ואל מי
תדמיון א" (סו ט), ונראה שבא להשיב למישהו שדימה
את ה' לפסלים, וממילא חשב שה' לא יגאל את עם
ישראל. והפטרות 'ותאמר ציון' פותחת בטענת ציון שה'

כיום, כשכבר נתקיימו חלק
מנבואות הנחמה,
והעיקריות שבהן, שחזרנו
לארץ-ישראל בקהל גדול,
וכאן יכולה הברית להתקיים
בפועל - כעת הגיע הזמן בו
אנו יכולים לקבל את
הנחמות, להתנחם באמת,
ומכאן זה נכיר בברית
שבינינו לקב"ה, ונקיים
אותה בהעמדת חיי העם
בארצו על-פי התורה

הרב שמואל קרלינסקי

אֵלֶיךָ לְשׁוּמֹר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה
כִּי תָשׁוּב אֶל ה' אֵלֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ"

"שׂוֹשׁ תִּשְׂשִׁי וְתִגַּל הָעֵקֶרָה. בְּקִבוּץ בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה. בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְשַׂמַּח צִיּוֹן בְּבִנְיָה."

ואחזה והנה נאמר בפרשה: "וַיִּשְׁכַּת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וַיִּשְׁמַעַת בְּקִלּוֹ כָּל־כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצֹּדֶה הַיּוֹם אֶתְּךָ וּבְנֶיךָ כָּל־לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. וַיָּשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ". הרי מפורש בתורה, שראשית עם ישראל יחזרו בתשובה, ורק לאחר מכן יזכו לחזור לארצם - 'ושבת', ורק לאחר מכן יושב את שבותך'. וכך נפסק להלכה ברמב"ם (פסחים תשיבא ה) - "כל הגבאים כולם צוו על התשובה ואין ישראל נגאליים אלא בתשובה. וכבר הבטיחה התורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם ומיד תשוב נגאליים, שנא' והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך את שבותך וגו'".

ברכה זו משבע הברכות של חתן וכלה, נתקנה
(כמוצא בזהרורס) על לשון ההפטרה משבע דנחמא של
פרשת נצבים – "שׁוֹשׁ אָשִׁישׁ בָּהּ תִּגְלַל נַפְשִׁי בְּאֵלֵי כִי
הִלְבִּישֵׁנִי בְּגָדֵי יִשַׁע מַעֲלֵל צִדְקָה יַעֲטֵנִי כַּחַתָּן יִכְהֶן פֶּאֶר
וְכַכְלָה תַּעֲדָה כְּלִיָּהּ" (יִשְׁעִי ס"א י). וכן על המשך הלשון
בהפטרה שם נמשלה שמחת ירושלים העתידה לזווג
חתן וכלה, כפי שנאמר – "וּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כְּלָה יִשִּׁישׁ
עַלֶּיךָ אֵלֶיךָ" (ס"ב ס"א).

נתתי אל ליבי לתור בחכמה, האם ברכה זו, הנאמרת היום בשמחת שבע ברכות, צריכה להיאמר בתורת ברכה של תפילה, כמו ברכת 'ירושלים' בברכת המזון ובתפילה, או שמא ראוי לאומרה כברכת הודיה על קיבוץ הגלויות בו זכינו אנו לראות בדורנו, שבעקבותי ציון, שהיתה עזובה ושמה, ששון ושמחה ימצא בה, תודה וקול זמרה.

פתחתי את ספר התורה בפרשת נצבים, אותה פרשה שבה קוראים הפטרה נפלאה זו, ומצאתי את פרשת הגאולה:

אם כך, הרי כפי הידוע לי עם ישראל לא חזר בתשובה בזמן שעלו לארץ ישראל לאחר השואה, ומכך יש ללמוד שאין אני נמצא עכשיו בגאולה, וכיצד אומר 'שוש תשיש ותגל העקרה' בשמחה ובהודיה, ועדיין אני

דברים ל א - "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הַבִּרְכָּה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְתָּ אֶל
לִבְּךָ בְּכֹל הַיּוֹמִים אֲשֶׁר הִדִּיחָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂמָהּ. וְשִׁבַּת עַד
ה' אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְעַתָּ בְּקוֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם אֹתָהּ
וְיִיבִינְךָ כָּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ
וְרִחַמְךָ וְשָׁב וְקִבְּצָךְ מִכָּל הַנְּעֻמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיף ה' אֱלֹהֶיךָ
שְׂמָהּ. אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצָּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה'
אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחָךְ. וְהִבְיֵאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ
אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהִיטִבְךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ. וּמֵל ה' אֱלֹהֶיךָ
אֶת לִבְּךָ וְאֶת לֵב זֶרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּכֹל לִבְּךָ
וּבְכָל נַפְשֶׁךָ לְמַעַן חִיֶּךָ. וְנָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאֱלּוּת
הָאֵלֶּה עַל אִיבֶיךָ וְעַל שִׁנְאֶיךָ אֲשֶׁר רָדְפוּךָ. וְאֹתָהּ תִּשׁוּב
וְשִׁמְעַתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה
הַיּוֹם. וְהוֹתִירְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה יָדְךָ בְּפָרִי בְטָנְךָ
וּבִיבְפָרִי בְּהִמָּתֵךְ וּבְפָרִי אֲדָמָתְךָ לְטָבָה כִּי יָשׁוּב ה' לְשׁוֹשׁ
עֲלֶיךָ לְטוֹב כְּאֲשֶׁר שָׁשׂ עַל אֲבֹתֶיךָ. כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה'.

פתחתי את הסוגיה המפורסמת בגמ' סנהדרין צז: הדנה בשאלה גדולה זו – גאולה ותשובה מי קודם, וממאתי שנחלקו בזה גדולי התנאים ר' אליעזר ור' יהושע, וגדולי האמוראים רב ושמואל. חיפשתי מי מהם מביא את הפסוק מהתורה, בו כתוב מפורש תשובה לפני הגאולה. הפלא ופלא, אף לא אחד מהתנאים והאמוראים לא הביאו את הפסוק, דרשות ע"ג דרשות מפסוקים

בנביאים הביאו, ופסוק בתורה מפורש לא מוזכר אפילו ברמז! הכיצד יתכן הדבר, תמהתי.

פתחתי את ספר יחזקאל יז-לח, שם נאמרת פרשת הגאולה, וביחוד בפסוקים כד-כח המדברים בתהליך קיבוץ הגלויות בפועל, עם לשונות ממש מקבילים לפסוקי התורה בפרשת נצבים. ערכתי קווים, חיצים, טבלאות ומלבנים, הכול ממש שווה, חוץ מהשורה הראשונה בטבלה, שנשארה ריקה בפרשת הגאולה בצד שמאל המציין את ספר יחזקאל. אכן, בספר יחזקאל לא מופיעה תשובה לפני הגאולה, ויותר נכון לומר שכתוב מפורש, שאין תשובה לפני הגאולה, שכן נאמר שם - "לא למענכם אני עשה נאם אד-ני ה' יודע לכם בוש וְהִקְלַמוּ מִדְּרִכֵּיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל". המילים "בושו והכלמו מדרכיכם" מעידות בפרוש על העדר התשובה, ובכל זאת מביא גואל למען שמו באהבה.

באור חדש מבאר הוא בפסוקי התורה, התשובה הראשונה עליה מדברת התורה בפרשת נצבים - כוונתה שעם ישראל רוצים וחפצים בארצם, רוצים לשוב אל הארץ, אל ה' אלהינו, לארץ נחלת אבותינו, - כי הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה... לשוב אל הארץ אשר יצאנו משם, כי היא בית חיינו

באור חדש מבאר הוא בפסוקי התורה, התשובה הראשונה עליה מדברת התורה בפרשת נצבים - כוונתה שעם ישראל רוצים וחפצים בארצם, רוצים לשוב אל הארץ, אל ה' אלהינו, לארץ נחלת אבותינו, - כי הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה... לשוב אל הארץ אשר יצאנו משם, כי היא בית חיינו.

בגילוי נפלא זה, תרצו כל תמיחותי. ביחזקאל לא הוזכרה החזרה בתשובה לפני הגאולה, שכן חזרה בתשובה על מעשינו לא היתה לפני הגאולה, רק התורה הזכירה את התשובה, וכוונתה לחזרה בתשובה מסוג מיוחד - לשוב לרצות לגור בארץ נחלת אבותינו, הארץ הטובה מאוד מאוד^[1].

שמחתי עד מאוד, אם כך ודאי אני זוכה עכשיו להיות בתקופה נפלאה של גאולה, הרי ממש יתקיים בנו הפסוק: "לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצף לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולא רצף בעולה כי חפץ ה' בך וארצך תבעל. כי יבעל בחרו בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על פלה ישיש עליך אליהם" (שפיט סס ד-ה).

בפעם הבאה שזכיתי להשתתף בשמחת שבע ברכות של חתן וכלה, עמדתי ונשאתי דברים בשמחה - את הדברים שכתבתי לפניכם, ולסיום ברכתי את החתן והכלה, שכמו שמקיים בנו עכשיו הקב"ה את הנמשל של שמחת חתן וכלה - "ומשוש חתן על פלה ישיש עליך אליהם" - יזכו הם לקיים את המשל נשוא לא רק משל, אלא גם משפיע על הנמשל ואכמ"ל.

לאחר ברכת המזון, נתן לי בעל הסעודה, כמתבקש מן הענין, לברך את הברכה 'שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה', ומעיני זלגו דמעות, דמעות של גיל ושמחה, שכן נזכרתי בסיפור:

סיפור שהיה בימות השואה בסלובקיה. אשה, שבעלה ובנותיה ברחו מביתם בחג הפסח כדי להינצל מחטיפת הנאצים, נתפסו לפני הגבול ע"י השוטרים הסלובקים ונכלאו בבית הכלא. העונש הצפוי להם היה שהשוטרים הסלובקים יעבירוהם לגרמנים למחנות

ראה ה' בעניי והזמין לידי את ספרו של תלמידו של הפלא יועץ, רבי יהודה אלקלעי, בו הוא מסביר את המושג תשובה, המצווה שאנו עוסקים בה בימים הנפלאים של חודש אלול. וכך כתב:

"תדע לך, שתיבת 'תשובה' הוראתה הראשונה היא שישבו האדם אל המקום אשר יצא משם, כמו 'ותשבתי הקמתה כי שם ביתו' (שמואל א פרק ה, ט), ורז"ל על דרך השאלה הניחו את השם הזה לשב מחטאו, שהיה נראה ונדהה וחוזר ונראה... והתשובה הכללית היא שנשוב אל הארץ אשר יצאנו משם כי היא בית חיינו".

* אמנם ראוי להעיר, כי תרוץ אחר לקושיה זו שמענו מפי הגאון ר' יצחק אייזיק חבר, פה שלישי לרבנו הגר"א, שאמנם הקשה מפרשת ניצבים עצמה מיניה וביה, שתחילה כתוב בה כדלעיל, שתשובה קודמת לגאולה, ובסוף משמע שהתשובה תבוא אחר שנגאל, אך התרוץ שלו מתרץ היטב גם את הסתירה לכאורה לדברי יחזקאל. ותוצו בני על הגמרא הידועה בסנהדרין צח, שאומרת "זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה", והגרי"א חבר מסביר, ש'זכו' נאמר על גאולה שקדמה לה תשובה, ואילו 'לא זכו' נאמר על גאולה בלא תשובה. ועל כל פנים גם בגאולה בעתה, הבאה בלא תשובה, עם ישראל בסופו של דבר ישוב בעקבותיה, וזה נכון גם לפי ההסבר דלעיל, שאחר ששבו לארץ ישראל, שהיא התשובה הקודמת לגאולה, בסוף תהיה גם תשובה כללית כאשר אנו כבר נמצאים בארץ, ולזה אנו מייחלים בכל יום, להרים את קרן התורה בישראל ולהעמיד את האומה על מתכונתה כרצון ה'.

וההודיה של 'אם הבנים שמחה' בשעה הזאת - לא ראה מימיו רגש של שמחה!"

הרי מצינו בירושלמי ברכות, שארץ ישראל היא בבחינת 'אם', וידוע מחז"ל ש'אמנו' ציון בוכה ומייללת על בניה בהיותם בגולה, וממתנת עלינו שנשוב אליה מהגלות. כעת נזכרתי בשמחתה של האם שבנותיה חזרו מן השבי, ותארתי לעצמי שזה אך ורק משל קטן לגודל שמחתה של אמנו ארץ ישראל כאשר בניה שבים אליה מהגלות. איזו שמחה פורצת, איך היא שמחה עמנו, ואיך אנו שמחים עמה.

שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ בָּהּ תִּגַּל נַפְשִׁי בְּאֶחָי
כִּי הִלְכִישֶׁנִי בְּגִדֵי יִשְׁעֵי מַעִיל צְדָקָה וְעֲטָנִי
בְּחֶתֶן יִכְהֶן פָּאֵר וְכִפְלָה תַעֲדָה כְּלִיָּהּ.
(ישעיהו ס"ז)

ההשמדה. נוכל לשער את הרגש המר שתפס את אמם. היא ישבה ובכתה בכל היו"ט מאין הפוגות, וממש העולם חשך בעדה, כי יודעת היתה מה ממתין להם...

בחסדי ה' הצליח הגה"צ רבי שמואל דוד הלוי אונגר זצ"ל הי"ד, שמסר נפשו להצלת ישראל בתקופת הזעם, לפדות אותם תמורת סכום עתק. לאחר הרגעים הארוכים של הציפייה לשובן, שבו הבנות ונפגשו עם אמן.

כך תאר את הדבר עד ראיה: "פרצה קול בכייתה בשפיכת כל הרגש לבבה עד להפליא, ולא יכלה להוציא איזה מילין מרוב השתפכות רגשות לבבה, ומי שלא ראה את רגע הפגישה שפגשו וראו שנית, אם עם הבנות אחר שובם משבי נורא כזה, ואת הבכיות של האם בשעה שראתה שהבנות שבו לגבולן, ואת השמחה

אגודת 'קדושת ציון' - תעודת זהות

התוכן הרוחני לתהליך אותו מנווט הבורא, ובכך להיות שותפים ב'התעוררות דלתתא' להבאת הגאולה השלמה במהרה בימינו.

מתוך ראייה זו התכנסנו אנו - יהודים חרדים מכל גווני הקשת החרדית - ליטאים, חסידים, ספרדים, עולים וותיקים, אנשי הישוב הישן, בעלי תשובה ועוד - בכדי לעורר בקרב קהל יראי ה' את החובה של דרישת ציון על טהרת הקודש. מטרתנו היא לעורר את כל אותם יסודות שהעלו אבק עם השנים, הקשורים ליעוד של כלל ישראל על-פי השקפת התורה - יעוד של אומה על אדמתה ולא של יחידים פזורים בארבע קצוות תבל. במסגרת יעוד זה שאיפתנו היא **כינון מלכות ישראל האמתית על-פי חוקי התורה בכל הארץ המובטחת, תוך גרוש האויב מתוכה בכדי שעם ה' יוכל לשכון בטח בדד כהבטחת התורה הקדושה.**

מביון שהמשימה שלנו היא בראש ובראשונה הנחלת ערכים רעיוניים, הרי שדרכי הפעולה הננקטות הן בעיקר בתחום ההסברה, ובראש ובראשונה - הוצאת עלון חודשי איכותי ומעניין, גדוש בדברי תורה והסברת חובתנו בשעה זו כאומה על אדמתה. פרט לכך, אנו שואפים להקים מערך של שיעורים בכל רחבי הארץ, בהם ילמדו הסוגיות הנוגעות לעניינים האלו. כפי שניתן לראות, אנו שואפים אף לעשות שימוש בטכנולוגיה המתקדמת בזמננו חדשות לבקרים על-מנת להעביר את המסרים שלנו בכל הדרכים האפשריות לקהלים רחבים ככל האפשר בארץ ובעולם. בין השאר מדובר על קו טלפוני, על אתר ברשת הממוחשבת [מתוך הבנה שרבים מהציבור החרדי נגישים לרשת אם נרצה ואם לאו, ואין בכך כל מתן הכשר לדבר, אלא הכרה בכך שזוהי המציאות כיום], וכן פעולות נוספות. לעיתים אנו עורכים אף כנסי חיזוק לציבור, ואחת לשנה אנו עורכים ועידה שנתית, והשנה כבר זכינו לבואם של כחמש מאות מבני סלחה ושמנה של היהדות החרדית לוועידה. מי שמבין את חשיבותה של דרישת ציון על טהרת הקודש ואת החשיבות שבהצלחת העלון ושאר הפעילות מוזמן לתרום ולהיות שותף באחת מהדרכים הבאות:

לפני מעל מאתיים שנה חלה התעוררות בעם היהודי אשר יצרה תנועה של גלי עליה לארץ הקודש מתוך הבנה, שעלינו ליטול חלק פעיל בתהליך הגאולה ולא רק לצפות שהוא יתרחש מעצמו בלא מגע יד אדם. מתוך מסירות נפש עילאית, הגיעו לגור כאן יהודים, אשר מטרתם הייתה כינון מחדש של חיים יהודיים מלאים כרצון התורה בארץ בה בחר ה'. היו אלו תלמידי הבעל שם טוב, ואחריהם תלמידי הגר"א, אשר באו עם משנה גאולית סדורה לחונן את עפר ארצנו ולהפריח את השממה. לאחר מכן הגיעו גם תלמידי החתם סופר והמשיכו את המגמה, כאשר תוך כך מגיעים גם גלי עליה מארצות המזרח, והישוב בארץ קורם עור וגידים.

הייתה זו תופעה מופלאה של דרישת ציון על טהרת הקודש, ולו הייתה נמשכת ברוח ישראל סבא, אזי מי יודע - יתכן והשכינה כבר היתה חוזרת לציון במלואה! אולם כאשר מרשיעי ברית הקימו את התנועה המכונה 'ציונות', אשר שאפה אף היא לכונן כאן שלטון יהודי, וזאת מתוך מגמה שנהיה ככל העמים תוך התכחשות לברית עם אלהי ישראל - גרם הדבר לכך שרבים מיראי ה' משכו את ידיהם מהמפעל הקדוש של גאולת הארץ, בכדי לא לשתף פעולה עם אותם גורמים הרסניים. התוצאה של פרישתם מהמפעל הייתה שאותם מרשיעי ברית יכולים היו לפעול על-פי דרכם בלא הפרעה. בסופו של דבר, תנועה זו אכן הצליחה לכונן כאן שלטון יהודי, אמנם, כזה שמתכחש לברית עם ה', ואשר ממילא אינו ממלא את יעודו של עם ה'.

רבים מגדולי ישראל הבינו, כי על-אף רשעותם של אותם גורמים, לא עזב ה' את הארץ, וכמסובב כל הסיבות הוא משתמש ברצונם להקים כאן מדינה כדרכם, בכדי בסופו של דבר, להגשים את דברי נביאיו אודות קיבוץ גלויות והגאולה השלמה, עם בנין בית המקדש וכינון מלכות בית דוד. כיום ניכר בחוש, שהתנועה הציונית מצתה את עצמה ואין לה עוד יכולת קיום, כאשר השלטון היהודי קם וניצב, אך הרוח - אותה רוח שהם התכחשו לה - היא מה שחסר, ולהם אין יכולת למלא את החלל. כיום מוטל על ציבור היראים, אשר בזמנו הדיר את רגליו מהמפעל הציוני, לצקת את

עקרונות היסוד של אגודת "קדושת ציון"

א. ארץ ישראל ויישובה, אינה מצוה צדדית, וכמו כן אינו שכר צדדי לעם ישראל. ארץ ישראל כשהיא בשלימותה, היא המקום שבו מתקיימת התורה בצורתה האידיאלית והמושלמת, בה מתקיים הקשר המושלם בין הקב"ה לישראל, בין ישראל לתורה, ובין שלושתם [אורייתא, קוב"ה, וישראל] לחיים כאן עלי אדמות. מסיבה זו אנו רואים שהתורה כולה מתחילה ועד סופה עוסקת בארץ ישראל, וממקמת אותה במרכז ענייניה. מסיבה זו מצאנו לחז"ל בסוף מס' כתובות, שהעמידו

עניין זה של א"י, כדבר הכולל את כל התורה כולה, ואת המבטלה שקלו כעובד עבודה זרה.

ב. זכו הדורות שלפנינו, שבהם בחר ה' לקיים את הבטחתו, ולהראות דרכם ש'דבר אחד מדבריו אחור לא ישוב ריקם', זכו לשוב לארץ ישראל בקהל גדול, בעם רב ועצום, תחת שלטון שלא היה כמוהו מלאחר מלכות שלמה המלך ע"ה, ואילו פינו מלא שירה כים אין אנחנו מספיקים להודות לאהינו, אהי ישראל, על כל הטובה אשר עשה עמנו.

תורמים ומשתתפים!

קוראים יקרים, ככל שחולף הזמן ומתרבים הקוראים, וככל שעולה וגוברת הדרישה לפעילות נוספת בהיות אגודת 'קדושת ציון' הגוף היחיד כיום שמייצג את דרישת ציון על טהרת הקודש בזירה הציבורית, כך הולך ונעשה כבד המשא המוטל על העוסקים במלאכה. העול הכספי גם הוא עולה בהתאם, ולשם כך אנו פונים אליכם הקוראים הנאמנים אשר מכירים בערכה של מלאכת הקודש.

[3] באמצעות כרטיס אשראי

באמצעות פניה לכתובת הדוא"ל
QDUSHAT.ZION@GMAIL.COM

[2] באמצעות כרטיס אשראי

דרך 'קהילות' או 'נדריים פלוס'

[1] באמצעות העברה בנקאית

לחשבון עמותת קדושת ציון
בנק: 20 (מזרחי) סניף: 459 (העיר העתיקה)
חשבון: 109491

בכדי לבסס את פעילות האגודה ובעיקר את הוצאת העלון באופן יציב, אנו זקוקים בעיקר להוראות קבע, אשר מאפשרות תכנון לטווח ארוך. המעוניין לתרום הוראת קבע יוכל לעשות זאת באמצעות כרטיס אשראי באחת הדרכים האמורות או באמצעות פניה לכתובת הדוא"ל הנ"ל לשם קבלת פרטים לצורך חתימה על הוראת קבע בנקאית או מתן צ'ק פטור ממס.

QDUSHAT.ZION@GMAIL.COM @ 077-3180775 ☎ 079-5383396 📠

US charitable -tax deductible
(checks):
Make out checks to
Central Fund of Israel
c/o Marcus Brothers Textiles

980 6th Ave
New York NY 10018
Attn: Arthur Marcus
Include note that it is for
Kedushas Tzion

Or for Israeli residents:
Jay Marcus
13 Hagoel st
Efrat , 90435

י. כמובן, שתחילה לכל עלינו להתקדם למצב בו הארץ הנמצאת כבר בידי עם ישראל, תונהג על פי תורה"ק, ושייראי ה' הנאמנים יתוו את דרכה, וזה היישוב ארץ ישראל' היותר גדול. אמנם כמובן שיחד עם זאת אין לנו לשכוח את המטרה בצורתה המושלמת, שכל הארץ לגבולותיה סביב תהיה בידי מדינה המונהגת ע"פ התורה הקדושה, ושנוכה לראות את הר בית ה' בראש ההרים, וינהרו אליו כל הגויים לשם ה' אהי ישראל לירושלים.

ז. ההתקדמות שאנו החרדים לדבר ה' יכולים לקדם בפועל היא כאשר נעסוק בתורה"ק בצורה מודעת, שעם תורה זו אנו צריכים לנהל כאן את החיים כולם, ואת העם כולו, וממילא נתייחס בלימודנו לכל השאלות העולות מהשטח, לכל השאלות הערכיות העכשוויות, ונשיב עליהן תשובות תורניות, ועי"ז אט אט תהיה לנו מערכת שלמה של חוקה על פי התורה"ק, שאותה נשאף ליישם על אדמת הקודש.

ח. וכשם שצריכים אנו להוציא מהתורה את הצורה הראויה כיצד לנהל מדינה, כן צריכים אנו להוציא מהתורה ומרוחה את הצורה הנכונה איך להקים כאן עם שלם הקשור לתורה בכל נימי רוחו ונפשו. היות ולכל עם יש תרבות וחיי רוח, כן אנו צריכים להעמיד את הרוח הזאת מהתורה ולהפיח אותה בכל שכבות העם. דברים אלו הם הדברים שאנו יכולים לעשות בפועל על-מנת לקדם את עם ישראל לכיוון מטרתו הנעלה של ממלכת כהנים וגוי קדוש לה'.

ט. הלכך שמה לה אגודת 'קדושת ציון' למטרה, לעורר עניינים אלו, להדגיש את החסד שעשה עמנו ה' כשהחזירנו לארצנו, ולעורר על כך שעתה לאחר שהקב"ה עשה את חלקו, עיקר התיקון מוטל עלינו.

י. כמו כן הננו מודיעים מעל במה זו, שכל מי שנשאו לבו אותו לקרב אל המלאכה ולקדם בדרך כלשהי את המציאות לכיוון מטרה נשגבה זו - נשמח להיות בעזרו ככל אשר נוכל. נשמח לשתף פעולה עם כל גוף או ארגון, קבוצה או אדם פרטי, הלוקחים על עצמם לקדם עניינים אלו. וכן נשמח לפרסם מאמרים המבהירים נקודות אלו, ומבררים נושאים חשובים אלו.

י"ה. שנוכה כולנו יחד לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם, עד שיתקיים בנו הכתוב 'כי עם קדוש אתה לה' אהיך'.

ג. אמנם מאידך, כגודל השמחה כן גם גודל הצער, היות ולפני מאתיים שנה החל תהליך ארוך בעם ישראל של התחלנות ופריקת עול תורה, תהליך שהחל בהשכלה, ברפורמה, ובצינונות, תהליך שהסתיים עם חזרת עם ישראל לארצו, שמני אז עומדים היראים לדבר ה' מן העבר האחד, ופורקי העול מן העבר האחר, ובאופן כללי אינם קרבים זה לזה, הללו מועטים והללו מרובים. מכיון שכך, רחוקים אנו מראות את עצמנו, ואת עם ישראל כולו, במצב המושלם, לו ציינו כל משך הגלות הארוכה. ואדרבה, המצב בו 'מנהיגי העם' וראשי המדינה הינם רשעים פורקי עול תורה וחוקתיהם אינם כפופים לחוקי התורה הוא מצב של חילול ה' וקלקול שלא היה כמותו מעולם.

ד. אמנם, אף כי המצב רחוק מלהיות מושלם, הבדל גדול יש בין דורנו שחזר לארץ הקודש, לבין הדורות שעדיין היו בגלות, הבדל יסודי מאוד בכל היחס שלנו לקב"ה ולעם ישראל ולתורתם, והוא, שבזמן הגלות לא היה לנו מה לעשות בשביל לחזור למצב נשגב זה של עם ישראל בארצה"ק. באותן תקופות עדיין לא הגיעה שעתם של ישראל להיגאל מאומות העולם. ואילו בתקופתנו הגיע הזמן, ואכן שבנו כולנו לארצנו, עתה בידנו להקים כאן ממלכת כהנים וגוי קדוש, כדבר ה' ביד נביאיו, וכשאיפת כל ישראל שבכל הדורות. עתה ביד עם ישראל ישנה האפשרות לחזור לקיום התורה כולה בשלמות.

ה. אבחנה זו, יותר משהיא משמחת ומעצימה, היא מחייבת ודורשת, היא דורשת מאתנו דרישה עולמית, דרישה שאכן נקים כאן את עם ה' בצורתה השלמה והמתוקנת, כאשר תורתנו היא המנווטת את עמנו בכל ערכי החיים, ובכל שאלותיהם, בכל הדילמות ובכל ההכרעות. אבחנה זו דורשת מכל אשר בשם ישראל יכונה [בין אם הוא מודה ביעוד הנשגב הלזה, בין אם הוא מתכחש לו, ובין אם אינו יודע מה זה אומר, שהרי סוף סוף כולנו יחד כלולים בברית עם ה', ואין לנו אפשרות לחמוק ממנה] להעריך היטב היכן הוא אוהז מבחינת מטרה נעלה זו, ולעשות ככל אשר ביכולתו לקדם את עצמו ואת עמו, כל אחד כפי יכולת השפעתו לכיוון מטרה נעלה זו.

הכניסו את שמחת ההודיה לשמחת הגישות שלכם!

ההמיט

מומלץ
כמזכרת
לחתונה!

להאיר את שמחת חתן וכלה במאור ההודיה לה'
הכוללים ברכת המזון לנישואין [עה"מ וספרד-אשכנז]
ובאור קצר לכל ברכה, עם סיפורים וזכרונות.
ניתן להשיג בעמדות "לעולם אודך" ברחבי הארץ.

אפשרות
להטבעה

בהסכמת
גדולי
ישראל

64 עמ'
גודל זמירון

ניתן לקבל דוגמא במייל: 8436092@gmail.com | לפרטים: 055-678-56-47

ניתן להשיג בחנויות הספרים המובחרות
(הפצה ספרי חיים 054-8481926)

